

Põlva valla üldplaneering

Väärtused üldplaneeringus

Sisukord

Väärtused üldplaneeringus	1
1. Sisukord	2
2. Sissejuhatus	3
3. Väärtuslikud maastikud	4
3.1. Maakonnaplaneering	4
3.2. Ahja üldplaneering	7
3.3. Laheda üldplaneering	7
3.4. Mooste üldplaneering	8
3.5. Vastse-Kuuste üldplaneering	9
3.6. Ahja jõe ürgoru maastikukaitseala üldplaneering	9
3.7. Põlva üldplaneering	10
3.8. Arniku väärtuslik maastik	11
3.9. Ilusad teelõigud	11
3.10. Miljööväärtuslikud alad	13
3.10.1. Maakonnaplaneering	14
3.10.2. Ahja Üldplaneering	14
3.10.3. Laheda üldplaneering	15
3.10.4. Mooste üldplaneering	15
3.10.5. Vastse-Kuuste üldplaneering	17
3.10.6. Põlva üldplaneering	17
4. Kultuuripärand	19
5. Kokkuvõte	20
6. KASUTATUD MATERJALID	20
6.1. Põlvamaa väärtuslike maastike määratlemine (2002)	20
6.2. Ühiste kavatsuste protokoll Postitee korrashoiuks (2019)	20
6.3. Maastike väärtused (väljavõte teadmata dokumendist)	20
6.4. Põlva maakonna asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused. Maakonnaplaneering (2005)	20
6.5. Pärandiga arvestamine üldplaneeringu koostamisel. Ettekanne (2021)	20
6.6. XX sajandi arhitektuuripärand. Seisund ja ettepanekud. (2020)	20

Sissejuhatas

Käesolev dokument on koostatud Põlva valla üldplaneeringu koostamise käigus. Siia on koondatud üldplaneeringu lahenduse väljatöötamisel kasutatud materjalid, arvamused, võrdlused ja hinnangud, väljavõtted planeeringutest jt dokumentidest ning muu asjakohane teave.

Tegemist on töödokumendiga mille abil on Põlva valla üldplaneeringut koostatud.

Käesolevat dokumenti tuleb võtta kui abimaterjali ning siin olevatele hinnangutele ei tohi anda muud tähendust kui planeeringu koostaja hetkehinnang. Siin olev info on kokku pandud vahemikus 2019-2021 Põlva vallavalitsuse arhitekt-planeerija Tiia Zuppur'i poolt. Lisatud on Muinsuskaitseameti Põlvamaa nõuniku Anu Lepp'a ettepanekud ja hinnangud.

1. Väärtuslikud maastikud

1.1. Põlva maakonnaplaneering 2030+

Lisatud tekst ja kommentaarid kaldkirjas.

Põlvamaa väärtuslikud maastikud on algselt määratud maakonna teemaplaneeringuga „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused“¹⁸, mis käsitles ja väärtustas eelkõige traditsioonilist kultuurimaastikku, kus on säilinud Põlvamaa ajaloo erinevate ajastute jäljed. Väärtuslike maastike määramisel arvestati maastike kultuurilis-ajaloolise, loodusliku, esteetilise, rekreatiivse (turismipotentsiaal ja puhkeväärtus) ja identiteediväärtusega.

I tähtsusklass (maakondlik, võimalik riikliku tähtsusega maastik)

Kiidjärve-Kärsa (AHJA, MOOSTE, VASTE-KUUSTE)

Vana Tartu-Võru maantee e Postitee (LAHEDA, VASTSE-KUUSTE, Põlva)

II tähtsusklass (maakondliku tähtsusega maastik)

Mooste mõisakompleks (MOOSTE)

Rasina asundusküla (MOOSTE)

Põlva järve, Orajõe ja Peri oja lähiümbrus

III tähtsusklass (kohaliku tähtsusega maastik)

Arniku (MOOSTE)

Lisaks väärtuslikele maastikele on määratletud 25 kaunist teelõiku ja 12 ilusa vaatega kohta. Valitud teelõigud paiknevad enamasti vanadel ja õgvendamata teedel, mistõttu nende vahetusse lähedusse jääb hulgaliselt maastikulisi ja kultuurilisi väärtusi.

Tingimused väärtuslike maastike säilimiseks ja väärtuste suurendamiseks

1. Säilitada tuleb väärtuslike maastike arhitektuuriline ja maastikuline miljöo.

1.1. Uute hoonete ja rajatiste puhul tuleb kaaluda üldplaneeringu raames detailplaneeringu koostamise kohustuse määramist ptk 2.4. toodud juhtudel. Uute hoonete ja rajatiste kavandamise puhul tuleb säilitada olemasolevad väärtused ja sobitada uued elemendid kooskõlas olemasolevatega. *(enamasti ÜP-des)* Maa sihtotstarbe muutmisel tuleb arvestada, et säiliks olemasolev maastiku muster.

1.2. Uute hoonete ehitamisel või vanade ümberehitamisel tuleb jälgida, et uuendused ei rikuks maastiku üldilmet ning ühtiksid piirkonnale iseloomuliku ehitusstiili ja -traditsiooniga. Oluline on traditsiooniliste mahtude ja õuede struktuuri järgimine.

1.3. Väärtuslikel maastikel ehitamise peamiseks põhimõtteks peab olema ajaloolise asustusstruktuuri hoidmine, võimalusel taastamine ning ajalooliste ehitusjoonte, maastikulise paigutuse, külatüüpide ja hoonete omavahelise paigutusemustriga vastavuse tagamine ajaloolisele üldilmele. *(enamasti ÜP-des)* Miljöölisel väärtused tuleb säilitada oma õiges keskkonnas, s.t mitte näha ette väärtuslike talude, üksikute hoonete või rajatiste ümberpaigutamist;

1.4. Hoida traditsioonilist maakasutust ja maastikke, kus tavapärasest paremini on säilinud asustusstruktuur, teedevõrk ja arhitektuur.

1.5. Hoiduda endiste taluõuede ja talukohtade likvideerimisest, põlispuude raiumine võib toimuda vaid omavalitsuse loal. *(küsitav)*

1.6. Säilitada ja vajadusel uuendada teeäärsed puuderead, alleed, hekid ning tagada nende hooldatus.

2. Säilitada ja avada silmapaistvalt ilusad vaatekohad.

2.1. Kaaluda üldplaneeringutes ilusate vaatekohtade maa-alade reserveerimist puhkekohtadeks ja avaliku kasutusega aladeks.

2.2. Väärtusliku maastiku hoolduskava või üldplaneeringu koostamisel pöörata tähelepanu puhkekohtadeks ja avaliku kasutusega aladeks määratud vaatekohtade lähipiirkonna arendustegevustele (vaadete avamine ja säilitamine, ehituspiirangud vaadetele ning vaatekohtade taristu (tualetid, prügimajandus, pingid, parkimiskohad jne) arendamisele).

2.3. Säilitada vaated väärtuslikele maastiku elementidele, eriti avalikult kasutatavate teede ääres.

3. Uute rajatiste ja joonehitiste kavandamisel tuleb tagada olemasolevate väärtuste säilimine ning maastikuarhitektuuriline sobivus väärtusliku maastiku ajaloolis-kultuurilise taustaga.

3.1. Maastikul domineerima jäävate objektide (nt tuulegeneraatorite, mobiilsidemastide, vesiehitiste, kõrgepingeliinide jt) kavandamine on üldjuhul keelatud. Erandkorras ehitamise kavandamisel väärtuslikele maastikele tuleb igal konkreetsel juhul lähtuda maastikuanalüüsist.

3.2. Päikesepaneelide (pargi) kavandamisel:

3.2.1. Peamiselt oma majapidamise, tootmiskompleksi, korter- ja ridaelamu või avaliku hoone tarbeks on lubatud päikesepaneelide lokaalne kasutuselevõtmine elamu ja avaliku hoone õuealal ning tootmisterritooriumil.

3.2.2. Mikrotootmiseks kuni 11 kW koguvõimsusega päikesepaneelide paigutamine on lubatud väärtusliku maastiku avamaastikule väljaspool õueala, kui paneelide paigutus maastikul ei too kaasa negatiivset visuaalset mõju ning peegeldused ei ohusta avalikult kasutatavatel teedel liiklejaid. Kohalikul omavalitsusel on vaja selliste päikesepaneelide paigutamisekriteeriumid üldplaneeringu koostamisel täpsemalt läbi mõelda ja vajadusel kaaluda maastikuanalüüsi ja/või detailplaneeringu koostamist.

4. Põllumajandusmaad tuleb säilitada avatuna ning soovitatavalt kasutusel olevatena.

4.1. Säilitada põllumajandusmaastike avatus.

4.2. Koostöös maaomanike, taluliitude ja külaliikumise organisatsioonidega ning omavalitsustega tuleb leida võimalusi väärtuslike põllumajandusmaade kasutuses hoidmiseks.

4.3. Hoida korras maaparandussüsteemid. Lisaks on väärtuslike põllumajandusmaade kasutustingimusi kajastatud ptk 3.2.1.

5. Likvideerida maastike üldilmet kahjustavad varemed jms heakorrastamata objektid.

5.1. Erilist tähelepanu tuleb pöörata väärtuslikele maastikele jäävate asulate heakorra suurendamisele.

5.2. Leida koostöös maaomanikuga lahendusi endiste suurmajandite tootmishoonete (karjalaudad, töökojad jms) heakorrastamiseks või vajadusel lammutamiseks ning nende ümbruse heakorrastamiseks.

6. Väärtuslike maastike ja maardlate kattumisel (selliseid kohti ei ole):

6.1. Maardlate kasutuselevõtul vältida võimalusel alasid, mis asuvad väärtuslikel maastikel. Juhul, kui nimetatud aladel on kaevandamine majanduslikult otstarbekas, tuleb kaaluda eelnevalt kaasnevaid mõjusid väärtuslikele maastikukomponentidele.

6.2. Väärtusliku maastiku väärtuste säilimise tagamisega tuleb arvestada kaevandamisloale tingimuste seadmisel, korrastamistingimuste andmisel ja nende alusel korrastamisprojekti koostamisel. Vajadusel tuleb lisada kaevandamisloale tingimused leevendavate meetmete rakendamiseks.

Soovitused väärtuslike maastike säilimiseks ja väärtuste suurendamiseks

1. Soovitav on ehitustöödel kasutada loodussõbralikke materjale (puit, looduslik kivi, savi jms) ja ökotehnoloogilisi lahendusi heitvete puhastamisel.

2. Igale väärtuslikule maastikule on soovituslik koostada maastikuhoolduskava.

2.1. Maastikuhoolduskavade koostamist korraldavad kohalikud omavalitsused (hoolduskavad on koostatud Rasina, Mooste, Postitee, Võõpsu, Beresje-Lüübnitsa-Laossina ja Võhandu jõe ürgoru väärtuslikele maastikele²²). Kavas täpsustatakse väärtuslike maastike ulatust ja piire, aga nähakse ka ette väärtuslike maastike säilitamiseks, hooldamiseks ning arendamiseks vajalikud tegevused.

	Väärtuslik maastik (MKP)	DP-kohustus planeeringutes
--	--------------------------	----------------------------

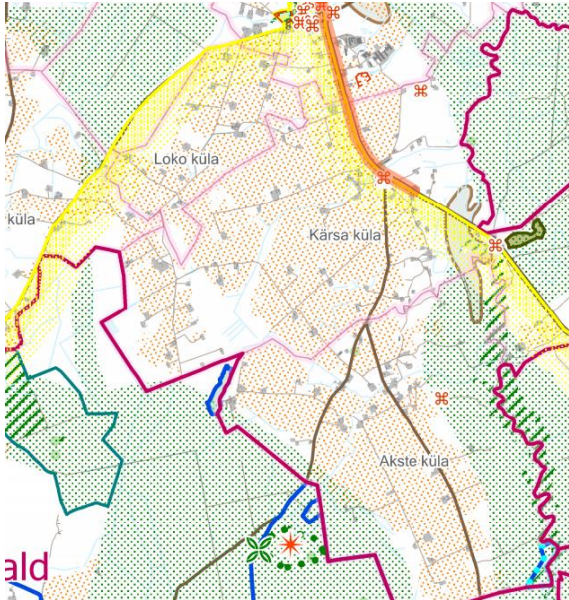
2. Enam kui 1 elamu või 1 tootmishoone	Kaaluda DP koostamise kohustust	<i>Põlva: kohustus</i>
3. Tootmisala (sh kaevandusala) ja avalikkusele suunatud funktsiooniga uus hoonestus	Kaaluda DP koostamise kohustust	<i>Põlva: kohustus Ahja: Juhul, kui Ahja jõe äärde kavandatud puhke- ja virgestusmaa (Kärsa küla) väljaarendamisel kavandatakse rajada teenindus- ja toitlustushooneid, tuleb koostada detailplaneering. Laheda: Ujumiskohti arendada detailplaneeringu kaudu.</i>
		<i>Mooste: ehitamissoovi korral kui lähima hoonetekompleksini jääb vähem kui 300 m, va endisele talukohale ehitamisel kaaluda DP kohustust.</i>
4. Maastikul domineerivad objektid		
4.1. Tuulegeneraatorid (v.a väiketuulik õuealal/tootmisalal)	Kaaluda DP koostamise kohustust	<i>Põlva: kohustus V-K: kohustus (tehnomasti ja teiste maastikul mõjuvate objektide püstitamine)</i>
4.2. Mobiilsidemastid	Kaaluda DP koostamise kohustust	<i>Põlva: kohustus V-K: kohustus (tehnomasti ja teiste maastikul mõjuvate objektide püstitamine)</i>
4.3. Vesiehitised	Kaaluda DP koostamise kohustust	<i>Põlva: kohustus</i>
4.4. Kõrgepingeliinid (õhuliinid)	Läbi planeeringu	<i>Põlva: kohustus V-K: tehnomasti ja teiste maastikul mõjuvate objektide püstitamine</i>
4.5. Päikesepaneelide paigaldamine avamaastikul	Kaaluda DP koostamise kohustust	<i>Põlva: kohustus V-K: tehnomasti ja teiste maastikul mõjuvate objektide püstitamine</i>

1.2. Ahja valla üldplaneering

Kiidjärve-Kärša (NB! Ahjal on piirkond tihedalt asustatud)

Üldplaneeringuga kehtestatakse väärtusliku maastiku kaitse- ja kasutustingimused järgmiselt:

- Akste järve ujumis- ja puhkekohale tagatakse avalik juurdepääs ja -kasutus;
- Ahja jõe kallasrajale tagatakse avalik juurdepääs;
- põllumajandusmaastiku avatus säilitatakse ja ebasobivaid uusehitisi avamaastikul välditakse;

- väärtuslik põllumaa hoitakse üldjuhul kasutuses põllumajandusmaana (vt punkti 4.6.2)
- üksiku eluasemekoha võib rajada katastriüksusele, mille suurus on vähemalt 2 ha. Vallavalitsuse kaalutusotsuse alusel võib eluasemekoha rajada väiksemale katastriüksusele kui 2 ha juhul, kui rajatavad hooned moodustavad lähinaabruses asuvate hoonetega ühtse ehitusliku terviku ja uushoonestus ei kahjusta maastiku üldilmet;
- uute hoonete ehitamiseks on peamine tingimus aladele omase maastikumustri säilitamine ning vaadete tagamine huvitava reljeefiga maastikule. Eluasemekoha rajamisel eelistada ehitamist vanale talukohale (vt skeem lisa 7.1);
- üksiku eluasemekoha rajamisel üldjuhul detailplaneeringu koostamise kohustus puudub, ehitustegevuse aluseks on projekteerimistingimused;
- uute hoonete rajamisel ja nende maastikku paigutamisel tuleb arvestada üldplaneeringu koostamise protsessi

käigus määratud vaatekoridoridega. Uushoonestus ei tohi häirida vaateid huvitava reljeefiga maastikule või maastikuelementidele;

- pargid ja alleed säilitatakse ja hoitakse korras;
- maastikel olevate objektide (mälestised, looduskaitsealune üksikobjekt määnd Akste pettai) ümbrus hooldatakse (niitmine, võsaraie) ning objektidele ja puhkekohtadele tagatakse avalik juurdepääs;
- puhke- ja virgestusmaa väljaarendamisel detailplaneeringu koostamise kohustus üldjuhul puudub. Juhul, kui Ahja jõe äärde kavandatud puhke- ja virgestusmaa (Kärša küla) väljaarendamisel kavandatakse rajada teenindus- ja toitlustushooneid, tuleb koostada detailplaneering. Detailplaneeringu koostamise kohustusega ala suurus täpsustatakse tulenevalt ehitiste ja rajatiste iseloomust ja konkreetsetest vajadustest;
- kompaktse asustusega alasid väärtusliku maastiku alal ei kavandata.

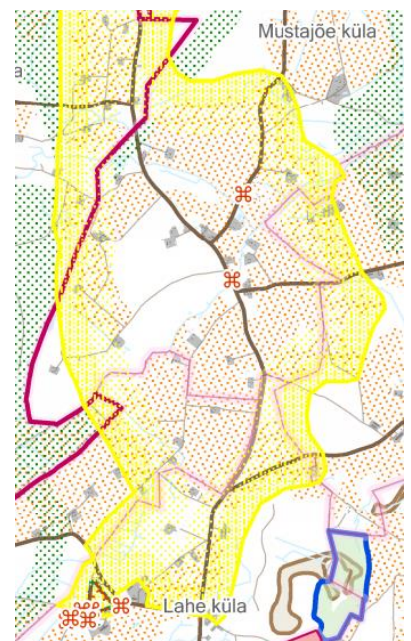
Detailplaneeringu koostamise kohustus ei ole.

1.3. Laheda valla üldplaneering

Vana Tartu- Võru maantee ehk Postitee

Piirkonna arendamisel lähtuda „Postitee maastikuhoolduskavast“ (2003), „Postitee hooldusplaanist ja jalgrattatee eelprojektist“ (2005) ning „Postitee piirkonna kergliikluskorralduse analüüsist“ (2006).

- Oluline on vältida ebasobivaid uusehitisi ja –rajatise põllumajanduslikel avamaastikel (sh. ülekandemastid).
- Võimalusel lammutada mittevajalikud endised kolhoosiaegsed tootmishooned.
- Vana Tartu-Võru maantee ehk Postitee rekonstrueerimisel

- Taastada erinevatest ajastutest pärinevad ja eri stiilis bussiootepaviljonid, võtta need uuesti kasutusele ning heakorrastada ümbrused.
- Võimalusel taastada piimapukid.
- Hoida korras Postiteed palistavad erinevad alleed ja puudegrupid, nende hooldamise aluseks peavad olema maastikuarhitektide koostatud hooldusplaanid, mis on kooskõlastatud maavanemaga.
- Puhke-, ja ujumiskohtade avaliku kasutamise tagamine ja kindlustamine. Ujumiskohti arendada detailplaneeringu kaudu.
- Üldplaneeringuga tagada avalikkuse juurdepääs väärtusliku maastiku objektidele ning puisniitude hooldamine.
- Ehituskeeluvööndi ja kalda ulatuse täpsustamine ja soovitavalt maksimaalse ulatuse määramine omavalitsuse planeeringuga.
- Mitte rajada uusi (tihe)hoonestusalasid Postitee vahetusse lähedusse.
- Uute elektriliinide rajamisel eelistada maa-alust lahendust ja mitte paigaldada elektrikilpe Postitee teeruumi (võimalusel viia need heki taha).
- Vältida uusehitiste rajamist Põlgaste mõisaparki.
- Hoonete renoveerimisel tuleb säilitada maksimaalselt hoonete terviklikkust ja välisilmet ning kasutada hoonete algselt võõraid materjale vaid peidetud konstruktsioonides.
- Tingimused uusehitistele Postitee väärtusliku maastiku alal: maksimaalne hoone kõrgus 1,5 korrust, ühepereelamu, poolkelp- või viilkatus, katusekalle 45°, eelistada naturaalseid materjale, looduslikud või pastelsed toonid.

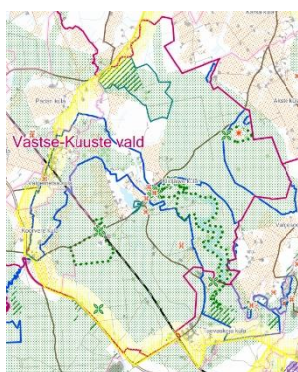
1.4. Mooste valla üldplaneering

[illegible]

gabariitide ja katusekujuga. Uute hoonete ehitamisel tuleb järgida väljakujunenud planeerimisviisi ja hoonestuslaadi;
 veekogu kaldaäärse maa-ala detailplaneeringu koostamisel moodustada eraldi ja avalikult kasutatav liiklusmaa katastriüksus avalikult teelt olemasoleva veekoguni;
 tagada igameheõigus ja liikumiskeelu vältimine seene- ja marjametsas;
 kõigile väärtuslikele maastikele koostada hoolduskavad, millega määratakse täpsemad hooldussoovitused. Hoolduskavas esitatud hooldussoovituste järgimine on kohustuslik ja igasugusel väärtuslike maastike aladel ehitamisel ja maakasutusel tuleb lähtuda vastavale väärtuslikule maastikule esitatud tingimustest.

Väljaspool detailplaneeringu koostamise kohustusega alasid tuleb detailplaneering koostada järgmistel juhtudel: väärtuslikule maastikule ja rohevõrgustiku alale ehitamissoovi korral kui lähima hoonetekompleksini jääb vähem kui 300 m, va endisele talukohale ehitamisel.

1.5. Vastse-Kuuste valla üldplaneering

Kiidjärve-Kärša

Vana Tartu-Võru maantee e Postitee

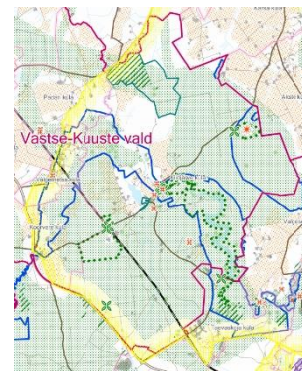
Üldplaneeringuga kehtestatakse maakonnaplaneeringu teemaplaneeringus toodud väärtusliku maastiku kasutustingimused järgmiselt:

- tagada Kiidjärve puhke- ja supluskohtade juurde avalik juurdepääs
- säilitada põllumajandusmaastiku avatust ning vältida ebasobivaid uusehitisi avamaastikul
- vana Tartu-Võru maantee e Postitee rekonstrueerimisel vältida tee õgvendamist, luua lisaks olemasolevatele täiendavalt piknikuplatse ja parkimiskohti
- taastada erinevatest ajastutest pärinevad bussiootepaviljonid ja võtta need uuesti kasutusele (Koorvere, Liiva, Lootvina, Vastse- Kuustee) ja heakorrastada ümbrus
- võimalusel taastada piimapukid Postitee piirkonnas
- hoida korras Postiteed palistavad erinevad alleed ja puudegrupid
- tagada avalikud juurdepääsud väärtuslike maastike objektidele ning Ahja ja Leevi jõgede kallastele
- täpsustada ehituskeeluvööndi ulatus
- vältida uute (tihe)hoonestusalade rajamist Postitee vahetusse lähedusse ja Ahja jõe kaldaaladele

Lisaks maakonnaplaneeringu teemaplaneeringus toodud väärtuslike maastike kasutustingimustele kehtestatakse üldplaneeringuga väärtusliku maastiku kasutamistingimused järgnevalt:

- kergliiklustee arendamisel vana Tartu-Võru maanteel lähtuda Postitee kergliikluskorralduse analüüsi tulemustest
- Postitee maastiku hooldamisel ja arendamisel lähtuda Postitee maastikuhoolduskavast

Vastse-Kuuste valla üldplaneering sätestab detailplaneeringu koostamise kohustusega juhud: tehnomasti ja teiste maastikul mõjuvate objektide püstitamine väärtusliku maastiku aladel.

1.6. Ahja jõe ürgoru maastikukaitseala üldplaneering

Kiidjärve-Kärša

Üldplaneeringuga on järgitud ja täpsustatud maakonna teemaplaneeringus

toodud väärtusliku maastiku kasutamistingimusi järgmiselt:

- leevendatakse Taevaskoja rekreatiivala külastuskoormuse keskkonnamõju külastajate parema suunamise läbi – üldplaneering määratleb kallasraja täpse asukoha, samuti puhkekohad- ja matkarajad tagatakse Kiidjärve vesiveski ümbruse kallasrajal ja Ahja jõe kallasrajal juurdepääs avalikkusele
- tagatakse igameheõiguse ja liikumiskeelu vältimine Valgemetsa, Kiidjärve ja Taevaskoja vahelises populaarses seene- ja marjametsas.

1.7. Põlva valla üldplaneering

Põlva järve, Orajõe ja Peri oja lähiümbrus

Koostatud on hoolduskava Postiteele. Postitee väärtusliku maastiku alal ja Postiteega piirnevatel aladel tuleb lähtuda Postitee hoolduskavast (Artes Terrae OÜ, 2003), Postitee hooldusplaanist (Artes Terrae OÜ 2005) ning tööst „Postitee väikevormid ja disainielemendid“ (Laika, Belka ja Strelka OÜ 2007).

Väärtuslike maastike määramisel on lähtutud koostatava Põlva maakonnaplaneeringu põhilahendusest, mis lähtub maakonnaplaneeringu teemaplaneeringust „Põlva maakonna asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused“ (kehtestatud Põlva maavanema 13.06.2005 korraldusega nr 1.1-1/125). Väärtuslike maastike säilitamiseks ja väärtuste suurendamiseks on seatud järgmised kasutustingimused.

- Säilitada tuleb väärtuslike maastike arhitektuuriline ja maastikuline miljöo.
 - Maasihtotstarbe muutmisel tuleb arvestada, et säiliks olemasolev maastiku muster. Eesmärgiks on ajaloolise asustusstruktuuri hoidmine, võimalusel taastamine ning külatüüpide ja hoonete omavahelise paigutusmustrit (sh ajalooliste ehitusjoonte, maastikulise paigutuse) vastavuse tagamine ajaloolisele üldilmele. Traditsioonilise maakasutuse ja maastike hoidmine on eelistatud aladel, kus on säilinud asustusstruktuur, teedevõrk ja arhitektuur. Teeäärsed puuderead, alleed, hekid tuleb säilitada (vajadusel uuendada) ja tagada nende hooldatus.
 - Uute hoonete rajamisel või olemasolevate ümberehitamisel tuleb järgida piirkonnale omast ehitusstiili ja -traditsiooni, sh ehitusmahte ja õuede struktuuri. Uuendused ei tohi rikkuda maastiku üldilmet.
 - Endiste taluõuede ja talukohtade likvideerimine ei ole soovitatav. Põlispuude raiumine võib toimuda vaid Põlva Vallavalitsuse loal.
- Säilitada ja avada silmapaistvalt ilusad vaatekohad (eriti üldkasutatavatel aladel avalike teede ääres). Väärtusliku maastiku hoolduskava koostamisel või maastiku hooldusel tuleb tähelepanu pöörata lähipiirkonnale. Avada ja säilitada vaated, määrata ehituspiirangud vaadetele. Vaatekohtadele kaaluda toetava taristu rajamist (pingid, parkimiskohad, prügimajandus, tualetid, jmt).

Igale väärtuslikule maastikule on soovituslik koostada maastikuhoolduskava. Hoolduskava koostamine peab toimuma koostöös kohaliku kogukonnaga.

Käesolevas üldplaneeringus on määratud Põlva järve ja Orajõe lähiümbruse II klassi väärtuslikule maastikule täpsemad miljööväärtuslikud alad hoonestusaladena, kuna need paiknevad Põlva linna territooriumil.

Miljööväärtuslik hoonestusala Põlva linnas, paisjärve ida kaldal.

Miljööväärtuslik hoonestusala Põlva linnas, kesklinna ja Käisi-Piiri asumis

Rohelise võrgustiku kattumisel väärtuslike maastikega või miljööväärtusliku alaga lisanduvad täiendavalt viimastele seatud tingimused ning nõuded.

Lisaks on detailplaneeringu koostamise kohustus määratud järgmistel juhtudel või aladel.

- Väärtuslikul maastikul ja rohevõrgustiku alal:

- enam kui ühe elamu rajamiseks;
- tootmishoone või -ala rajamiseks;
- avalikkusele suunatud otstarbega hoone rajamiseks;
- maastikul domineerivate objektide rajamisel:
 - tuulegeneraatorid (v.a väiketuulik õue-/tootmisalal);
 - mobiilsidemastid.
- Väärtuslikul maastikul vesiehitiste, kõrgepinge õhuliinide ja avamaastikule päikesepaneelide rajamiseks.

1.8. Arniku väärtuslik maastik

Arniku (kohaliku tähtsusega väärtuslik maastik)

Lutsu jõe lõunakaldal Rasina ja Mooste vahel asuva kauni liivapinnalise männimetsaga maastiku peamine väärtus seisneb sealses kääbastikus, kuid piirkond on tuntud ka seene- ja marjametsana. Lutsu jõel paiknevad ka mõned vanad vesiveskid.

Arniku väärtuslikuks maastikuks määramise seletusena on kirjas, et tegemist on tuntud seene- ja marjametsaga ja peamine väärtus seisneb kääbastikus. Metsad kuuluvad RMK-le, ehitussurvet seal ei ole ja raied KOV piirata ei saa. Kääpad on samuti RMK maal. Samas on alasse haaratud tee ääres olevad majapidamised. Kui sealne asustus on oluline, siis vbl hoopis määrata miljööväärtuslikuks piirkonnaks. Või võtta ala väärtuslike maastike hulgast välja ja määratleda seda kui puheala.

1.9. Ilusad teelõigud

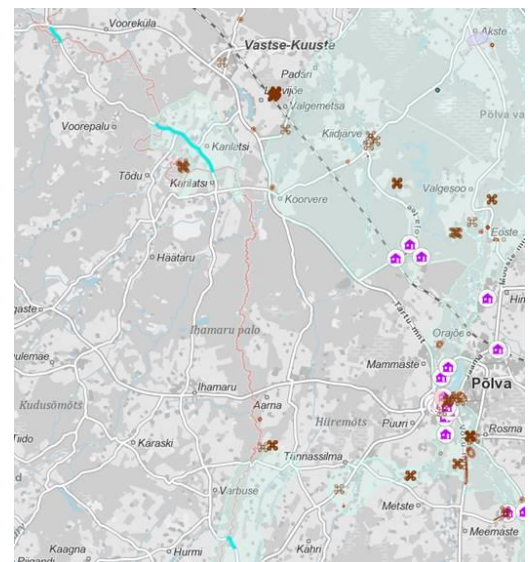
Koostaja: Anu Lepp.

Postitee

Postitee ehk ajalooline Tartu-Võru maantee on turisminduse seisukohast kahtlemata piirkonna olulisim tee. Muinasajal tee tervikuna kasutust ei leidnud ja kulges lõiguti praegusega võrreldes mõnevõrra erinevalt. Praegune tee järgib just Ihamarust lõuna pool oma ajaloolist, keskajal alguse saanud ja Rootsi ajal lõplikul kujul väljakujunenud trassi ning toonast maastikulist situatsiooni. Ihamaru-Tartu lõik rajati ilmselt alles pärast Võru linna rajamist 18. sajandi lõpul ning postitee sisseseadmist. Tiheasustus tekkis postitee äärde alles 19. sajandil (sh maanteekõrtside võrgustik, millest tänapäevani on ajaloolisel kujul alles vaid Varbuse ja Mustajõe kõrts – viimane küll võib olla juba Rootsi-aegne, st 17. sajandil rajatud) ja külade struktuur on suures osas oma senise kuju säilitanud tänapäevani. Postiteest võiks ÜP-s olla märgistatud kõik Põlva valla alale jäävad lõigud (see võiks olla eelduseks, et Kanepi valla üldplaneeringus sama tehes tuleb tükkidest kokku tervik). St et ma pikendaks seda helesinist joont ka Võru poole kuni valla piirini (siis jääb sisse nt Mustajõe kõrts, mis koos sillapostidega on ka visuaalselt väga mõjus ja ka ajalooliselt igati oluline, kuid millegipärast tähelepanu alt välja jäänud). Praegu helesinisega märgistatud kohad tulenevad visuaalselt kõige mõjusamate vaadetega kohtadest (Liiva, Karilatsi ümbrus, Tilleoru Kantsimägi), kuid vanemat ajalugu silmas pidades kulges seal tee praegusest trassist veidi erinevalt: mitte läbi Puskaru ja Varbuse, vaid tegi sisse haagi ja liikus üle Kiuma ja Kähri Mustajõe peale, järgides enamvähem praeguseid kõrvalteid.

Ilus vaade Vooreküla-Puskaru teel: Puskaru poolt tulles **Ahja jõe sild ja Tilleoru Kantsimägi** (ei jää Põlva valda):

Ahja jõe ürgoru kõrgel läänekaldal paiknev viikingiaegne asulakoht asub Kagu-Eesti peamiseks suhtlusliiniks olnud Tartu-Kirumpää-Vastselliina tee ajaloolise Ihamaru-Kirumpää lõigul ja kuigi on alust

arvata (Veldi 2009), et linnuse asustamise ajal kasutati primaarse liikumistena pigem Ahja jõge ja ka rootsiaegsetel kaartidel läheb tee kaarega Tilleorust mööda, oli Kantsimärgi viikingiajal tõenäoliselt küllalt keskne linnus ümbruskonnas (lähim samaväärne naaber Rosma linnus linnulennult u 10 km kaugusel).

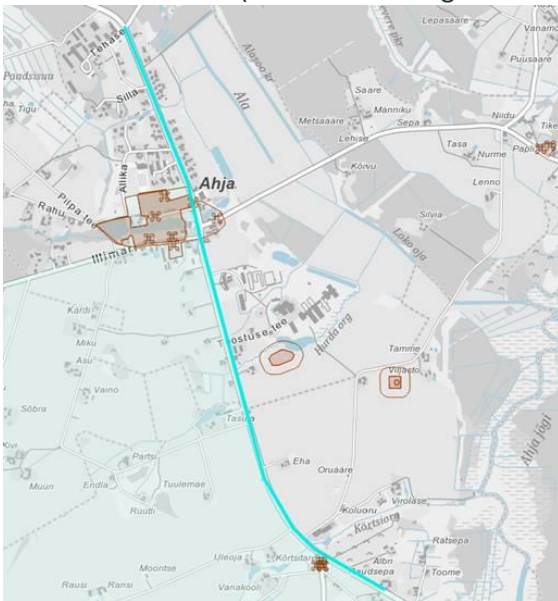
Foto: <https://matkapaevik.blogspot.com/2009/10/2009-10-24-retk-kanepi-tilleorg-polva.html>

Ahja-Kärsa

See lõik on ajalooliselt kindlasti oluline (tegelikult koguni Kosovo-Mooste vahelises ulatuses), kuna kattub juba rootsiaegse Räpina-Tartu põhimaantee trassiga. Muinasaegsele asutusele viitavad Kärsa külas asuvad asulakoht, kivilalme ja kääbas (seotud eelkõige lähedal asuva Ahja jõe mõjupiirkonnaga).

Teetrassile lisanduvad hilisemad kihistused, mis on seotud juba Ahja rüütlimõisa

(esmamainimine 1553) kui keskuse ja selle lähima tagamaa ehk Ahja alevi asustasajalooga ja Tuglase „Väikese Illimari“ maastikuga. Samas – visuaalselt ei ole tee „ilusaks“ märkimine minu arust väga põhjendatud, kuna Ahja aleviku sees piirneb tee peamiselt nõukogude ajal ehitatud individuaalelamutega, mõisast paistab vaid pikk pargi piirdemüür. Ka Ahjast Räpina suunas välja sõites on tee äärt piirav lehtpuude rida küll sümpaatne, kuid pigem tüüpiline kui erakordne maanteemaastik. Ma siin pigem näeksin märkimisväärsena teed, mis algab Kärsa kõrtsi ristmikult ja kulgeb ühe haruna Kiidjärvele ja teisena läbi Eoste Põlva poole (vt allpool).

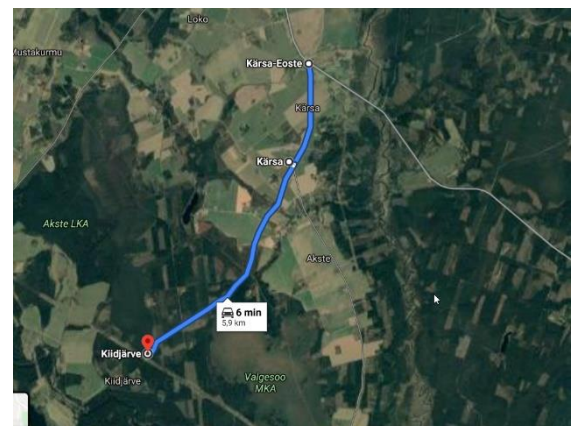

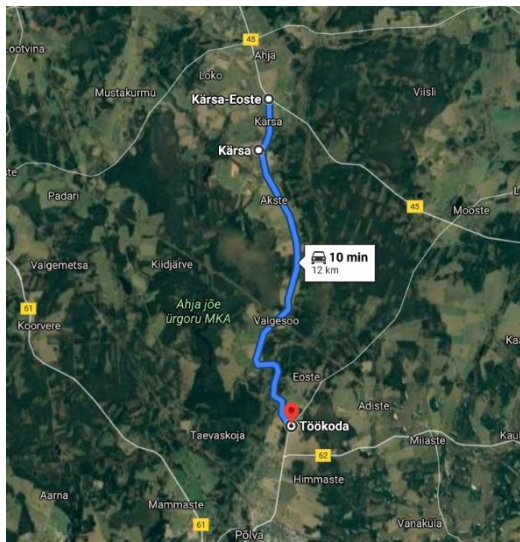
- **Kärsa-Akste-Kiidjärve teelõik (praegu kahjuks teeremont, nii et keeruline on seda hetkel läbida)**

Ilus vaade: Ahja-Räpina maanteelt Kärsa kõrtsikompleksi suunas pöörates.

Kärsa kõrts ehitati 19. saj II poolel Ahja mõisale kuulunud kõrtsina ja see on üks pikemaid ja paremini kogu säilinud ühe talliga ja ulualuseta maanteekõrtsi Lõuna-Eestis, kus on lisaks kõrtsihoonele ajaloolisel kujul säilinud ka üle tee asuvad kõrvalhooned.

Siit ristmikult alustaksin mina ka ühe ilusa/ajaloolise teetrassi äramärkimist: Kärsa kõrtsi juures asus oluline teede sõlmpunkt, kuna sealt hargneb tee ühe aruna läbi Akste küla Kiidjärve poole. Teelõik Akstest-Kiidjärveni ja sealt edasi ka Koorvereni on ajalooline (on juba Rückeri kaardil (1839) ja kulgeb siiani samal trassil), piirneb Valgesoo maastikukaitsealaga ja on nauditav eelkõige männimetsade ja loogelise trassi tõttu. Kiidjärve asula, mis asub ühtlasi ka Ahja jõe ürgoru maastikukaitsealas, on nii ilusaid vaateid kui ajalooliselt ja kultuurilooliselt olulisi maamärke: Kiidjärve vesiveski koos taastatud veskisillaga, Kiidjärve mõisapark ja allee (looduskaitse all), samuti on teeääres mitmeid vanemale asutusele viitavaid mälestisi ning piirkonna kohta on mitmeid (Liivi- ja Põhjasõja-aegseid) legende lahingu- ja laagrikohtadest. Tee ristumisel Reola-Põlva maanteeaga (Koorvere bussipeatuses) asub

keskaegne külakalmistu „Vassõja mägi“. Loodusobjektidest asuvad veel tee ääres: loodukaitsealune Akste pettai ja laanekuklaste kaitseala Kiidjärve raudteejaama läheduses. Samuti võiks märkida siin ära ilusa vaate – Kiidjärve vesiveskile.

• Kärse-Akste-Eoste tee

Sama, eelpool nimetatud Kärsele tulev tee jaguneb Akste kohal kaheks ja teine haru kulgeb loogiliselt Põlva suunas Ahja jõe läänekalda ja Valgesoo vahelt üle Porgandi veskikoha (veski elamu tänapäeval alles) Eoste külani. Eostes viitavad muinasaegsele asustusele vahetult tee ääres paiknevad kääpad, kalmistu ja asulakoht „Keldrimägi“, olles omal ajal küll seotud pigem Ahja jõeteega. Tee ise on kujunenud ilmselt mitte enne 19. sajandi II poolt, enne seda olid ühenduseks kasutusel pigem soo- ja taliteed. Kuigi ajalooliselt mitte väga vana, on teelõik

heaperemehelikult korrast Eoste külast kuni Porgandi veskikohani Ahja jõe sillal (kaasa arvatud) igati nauditav.

• Miiaste-Partsi

Ajalooliselt pole siin enne 19. sajandit teed olnud, Miiaste-Vanaküla lõik ilmub kaartidele alles 19. sajandi II pooles. Liikumiseks on kasutatud ilmselt Lutsu jõe (Kauksi Leerimäest Partsi mõisani) või soo- ja taliteid. Lutsu jõe lähedusega saab seostada ka piirkonnas olevad muinasaegsed asulakohad, püha- ja matmispaigad, hiljem (19. sajandil) on jõel tegutsenud mitmed vesiveskid. Vanakülas on hiljemalt 19. sajandil olnud teede ristumis- ja sillakoht ja kujunenud oluline sõlmpunkt.

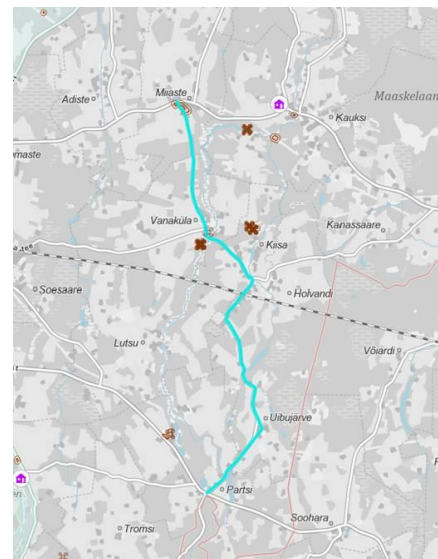
Miiastest kuni raudteeni on teeäärne külaasustus säilinud tõesti väga arhailisel kujul ja väärib täiesti ilusa trassina äramärkimist. Pärast raudteeülesõitu on aga sedasama põhimõtet - ilusad vaated ja ajalooline külamaastik - võimalik jälgida pigem Lutsu jõe poole keeraval Holvandi-Lutsu külateel, mis ületab Lutsu jõel kunagise veskikoha ja kulgeb siis läbi tiheasutusega Lutsu küla ja möödub Lutsu külaplatsist ning jõuab lõpuks välja Põlva-Karisilla maanteele.

Nt vaade külaplatsi suunast alla jõe oru poole.

Praegu sinisega märgitud lõik raudteest kuni Partsi pole minuarust äramärkimisena põhjendatud, kuna ka esmane ühendustee Partsi mõisaga (mis asub külast mõni kilomeeter Põlva poole) kulges hoopis Lutsu jõe kallast pidi (seal praegu kruusatee, kus on mõisaaegne alleepuustik veel täiesti ilusasti loetav).

Nii et mina teeksin ettepaneku kas lõpetada „ilus tee“ pärast raudteed (kuni Lutsu poole keerava teeotsani) või siis jätkata just sealt Lutsu jõe poole minevat külateed pidi kuni tee teeb järsu nurgaga pöörde lääne suunas.

Ja veel üks ilus vaade, mille välja pakuksin: Rosma linnus Orajõe kaldal. Kuigi linnus jääb suurest teest eemale Rosma küll, avaneb hea vaade linnusele just Põlva-Võru maanteelt maantee sillal kohalt (Google maps'is on veel puud linnusel peal, aga praegusel hetkel on vaade palju mõjusam, kahjuks mul pole saata oma fotot, kuna olud ei ole lasknud teha – eilne nt sadas rahet, kui olin just seal, et pildistada).

2. Miljööväärtuslikud alad

Uuring Miljööväärtused maakonnas. Maapiirkonna miljøöväärtuslike alade käsitlemise juhend Põlvamaa näitel (Hellström, K., Kais, M., 2011). Leitav: <https://maakonnaplaneering.ee/maakonna-planeeringud/polvamaa/>

Miljööväärtusliku hoonestusala määramise eesmärk peaks olema olemasoleva hoonestuse hoidmine ja õigete renoveerimisvõtete kasutamine. Reegleid uushoonestusele võib omavalitsus kehtestada igal pool, selleks ei pea looma miljööväärtuslikku ala. Olulisim on järgida algupärase väljanägemise põhimõtet, vältida hoone üldilme ja materjalikasutuse muutmist. Miljööväärtusliku hoonestusala peaks pöörama tähelepanu järgmistele elementidele: • arhitektuur, plaanistruktuur ja hoonestusviis • haljastus • tänavate- või teedevõrk • krundijaotus, hoonestusstruktuur • piirded, väikevormid, infrastruktuuri elemendid • terviklik ja harmooniline üldmulje, ansamblilisus

Miljööväärtuslikud alad võivad olla omapärased hoonete ansamblid, puiesteed, pargid. Miljööväärtuslikud ala valiku põhjuseks võib olla ka kohaliku kogukonna soov, mis tuleneb ehitise, ansambli või piirkonna olulisusest inimeste mälu – identiteediväärtusega ala.

2.1. Põlva maakonnaplaneering 2030+

Põhimõtted kultuuripärandi kaitsmiseks ja kasutamiseks

1. Üldplaneeringute koostamisel kaaluda seni kaitse staatusega XX sajandi arhitektuuripärandi ja pärandkultuuriobjektide väärtustamist, määraes väärtuslikele üksikobjektidele kaitse- ja kasutamistingimused.
2. Hoonestusala määramisel miljööväärtuslikeks piirkondadeks ja objektide/alade kultuurimälestiseks tunnistamisel tuleb lisaks tingimuste seadmisele kinnistu omanikele leida ka ressursid kavandatu elluviimiseks, st miljööväärtuse/kultuuriväärtuse säilitamiseks ja korrastamiseks. Vajadusel tuleb väärtuslikuks hinnatud hoonete omanikke toetada nii materiaalselt kui ka nende teadlikkuse tõstmise teel.
3. **Koostöös Muinsuskaitseametiga** ja teiste ametkondadega pöörata tähelepanu ehitismälestiste, kultuuripärandi objektide ja miljööväärtuslikel aladel asuvate väärtuslike ehitiste väärtuste säilimisele ning sobilikele kasutusviisidele.
4. Ettevõtlusalade, puhke- ja elupiirkondade kasutamisel ja arendamisel tuleb väärtustada lähedusse jäävaid kultuuripärandi objekte, alasid ja traditsioonilist elulaadi võimaldavat keskkonda.
5. Piirkondades, kus arheoloogiamälestiste kontsentratsioon on suur, tuleb arvestada asjaoluga, et muinas- ja keskaegsete asustuskeskuste läheduses võib olla veel leidmata kultuuriväärtusi (asulakohti, kalmeid, rauasulatuskohti jms).
6. Kultuuriteenuste osutamise seotud taristu peab olema kättesaadav keskustes.

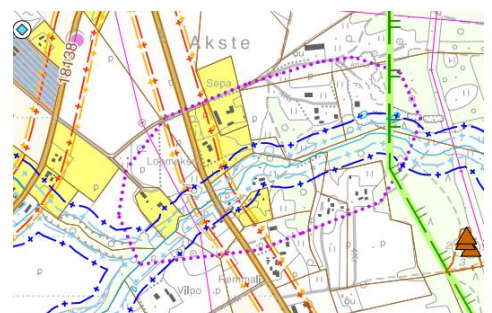
2.2. Ahja valla üldplaneering

Lisatud tekst kaldkirjas.

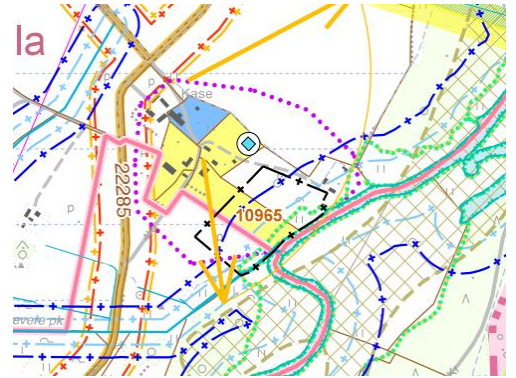
Miljööväärtuslikena käsitletakse antud üldplaneeringus kooslusi, mis loovad tervikliku, harmoonilise üldpildi ning on ajaloolis-kultuuriline väärtusega - küla osad, kus hoonete paigutamisel on arvestatud maastikureljeefi ja -omapära või omab piirkond ja maastikus paiknevad hooned ajaloolis-kultuurilist väärtust.

Üldplaneeringuga määratakse järgmised **miljööväärtuslikud hoonestusalad**:

- **Kärsa** – ajalooliselt on piirkonda nimetatud Popsikurmu (vanad popsikohad). Piirkonnale omane hoonestus on väikesemahuline. Maastikureljeef huvitav;
See jääb ka väärtusliku maastiku koosseisu. Kaaluda, kas miljööala on vajalik
- **Akste** – Akste oja org. Maastikureljeef huvitav, hooned paigutatud nõlvale või orgu;
See jääb ka väärtusliku maastiku koosseisu. Kaaluda, kas miljööala on vajalik
- **Kosova** – Kosova karjamõis. Maakivist hoone hästi säilinud; Üksik hoone ei ole miljööväärtuslik ala

- **Vanamõisa** – Ahja mõisa karjamõis. Hästi säilinud puidust metskonnahoone. Avaneb kaunis vaade Ahja jõe. Üksik hoone ei ole miljööväärtuslik ala
- Tasakaalu hoidmiseks olemasolevate miljööväärtuste ja loodavate lahenduste vahel ning miljööväärtuslike hoonestusalade eripära säilimiseks on soovitatav:
 - ✓ säilitada hoonestusalale omane üldilme ja iseloom;
 - ✓ omapärased algupärased hooned säilitada võimalikult autentsel kujul. Nende remontimisel kasutada võimalusel naturaalseid ehitusmaterjale;
 - ✓ uute hoonete ehitamisel järgida olemasolevat õuestruktuuri, uued hooned sobitada olemasolevatega;
 - ✓ maastiku üldilme säilitamiseks arvestada uute hoonete maastiku paigutamisel loodusliku ümbruse ja vaateväljaga.

Tingimused kattuvad väärtuslike maastike omaga.

2.3. Laheda üldplaneering

Lisatud tekst kaldkirjas.

Miljööväärtuslikena käsitletakse üldplaneeringus alasid, kus miljööd määrav arhitektuur, haljastus, tänava- või teedevõrk või krundijaotus on hästi säilinud ja üldmulje harmooniline ning mille kvalitatiivne tase väärib säilitamist. Paljudele juhtudel tähendab see, et väärtuslik pole mitte iga maja või objekt üksinda, vaid neist kujunev ansambel või kooslus.

Erinevatele ajaetappidele on iseloomulik omapärane planeerimisviis, ehitusmaterjalid, arhitektuursed lahendused ja haljastuse elemendid. Nimetatuga tuleb arvestada, et säiliks ajastule iseloomulik miljöö. Olemasolevate hoonete renoveerimisel tuleb säilitada algsed viimistlusmaterjalid ning kujundusdetailid. Juurdeehitised tuleb ehitada hoone mahulist lahendust ja arhitektuurset algideed rikkumata. Uusehitiste rajamisel saab määravaks just nende maht ja materjalikasutus. Tuleb säilitada olemasolevat asustusstruktuuri ning vältida silmatorkavalt suuremaid maju kui on ümbruskonnas. Kasutatavad ehitusmaterjalid peavad olema kooskõlas olemasoleva hoonestuse arhitektuurse lahendusega. Parkide ja maastiku raie ja ümberkorraldamiste kavandamisel ja uute puude istutamisel tuleb arvestada algideed, soovitatav on koostada hoolduskava. Miljööväärtus ei tähenda seda, et nende alade uuendamine peatuks.

Üldplaneeringuga on määratud **miljööväärtuslikeks objektideks**:

- Joosu, Tilsi ja Põlgaste mõisakompleksid,
- Mustajõe kõrtsihoone, *ehitismälestis*
- Vana -Koiola mõisa ait- praegu kohandatud kultuurimajaks, *(pärandkultuuri obj)*
- Pragi endine koolimaja, *pärandkultuuri obj*
- Endine Tilsi Masinaühistu kuivati,
- Vardja mõisa säilinud hooned, *(pärandkultuuri obj)*
- ristipuu Vana-Koiola külas.

Ehitus- ja arendustegevus miljööväärtuslikel hoonestusaladel tuleb kooskõlastada Laheda Vallavalitsusega. Aladel on lubatud vaid ehitiste renoveerimine ja restaureerimine ning aladel tuleb lahendada jäätmekäitlus ja paigaldada infotahvliid.

Üksik hoone ei ole miljööväärtuslik ala. NB! Joosu mõisakompleksil on miljööväärtuslik ala ka seal, mis ei ole kultuurimälestis, teistel kattub miljööala kultuurimälestise alaga.

2.4. Mooste valla üldplaneering

Miljööväärtuslike piirkondadena käsitletakse üldplaneeringus alasid, kus miljööd kujundav arhitektuur, haljastus, tänava- või teedevõrk, krundijaotus on hästi säilinud ja üldmulje harmooniline ning mille kvalitatiivne tase väärib säilitamist. Sageli tähendab see seda, et väärtuslik pole niivõrd iga maja üksinda, kui neist kujunev ansambel või kooslus. Igale arenguetapile on iseloomulik oma planeerimisviis, ehitusmaterjalid, arhitektuuristiil ja haljastus. Kõige sellega tuleb arvestada, et säiliks ajastule iseloomulik miljöö. Olemasolevate hoonete välimuse uuendamisel tuleb säilitada algsed

viimistlusmaterjalid ning kujundusdetailid. Juurdeehitised tuleb ehitada hoone mahulist lahendust ja arhitektuurset algideed rikkumata. Uute hoonete puhul saab määravaks just nende maht ja materjalikasutus. Tuleb vältida silmatorkavalt suuremaid maju kui on ümbruskonnas ja ka ehitusmaterjale, mis olemasoleva arhitektuuriga ei haaku. Pargis ja maastikul raiete kavandamisel ja uute puude istutamisel tuleb arvestada algideed, soovitatav on koostada hoolduskava. Miljööväärtus ei tähenda seda, et nende alade uuendamine peatuks.

Mooste vallas on **miljööväärtuslikeks aladeks** järgmised maa-alad:

- **Mooste mõisa kompleks;**
- **Rasina asundusküla.**

Üldplaneeringus piiri ei leia, aga kattuvad (ilmselt) väärtusliku maastikuga.

Miljööväärtuslike alade täpsustavad ehitustegevuse- ja maakasutuse tingimused tuleb määrata eraldi reguleerivate dokumentidega- piirkonna- või teemaplaneeringuga, maastikuhoolduskavaga, mis määratlevad ehitustegevust antud piirkonnas, eesmärgiga säilitada konkreetsele alale iseloomulik hoonestusviis ja keskkond. Koostatud maastikuhoolduskavades esitatud ehitustegevuse- ja maakasutuse tingimused on miljööväärtuslikel aladel järgimiseks kohustuslikud.

2.8.2.1 Täiendavad ehitustegevuse ja maakasutuse tingimused Rasina asundusküla miljööväärtuslikul alal Rasina asunduskülas ei ole lubatud külale iseloomulike ribakruntide kokkuliitmine. Maksimaalselt tuleb säilitada hoonete esialgset välisilmet ja terviklikkust. Uusehitiste ehitamisel ja olemasolevate hoonete renoveerimisel tuleb järgida vanu ehitustraditsioone - traditsiooniliste ehitusmaterjalide ja värvide kasutamist, proportsioonide, kõrguste, katusekallete, aknatüüpide jms. sobitamist olemasolevate vanemate ehitistega. Kasutada tuleb algupäraseid materjale, hoone(te)le algselt võõraid materjale võib kasutada vaid varjatud konstruktsioonides ja vältida naturaalseid materjale imiteerivaid materjale. Olemasolevad detailid tuleb püüda säilitada [ka proportsioonides (uksed, aknad, korstnad), dekoratiivdetailid (hinged, käepidemed, nurgikud, piirdelauad, impostid, puitnikerdused, lukud jms.) jt., eriti tuleb säilitada hoonete iseloomulikud detailid. Vanu ehitusdetalle (aknaid, uksi, korstnaid jms.) tuleks pigem renoveerida kui asendada. Akende väljavahetamisel tuleb jälgida olemasolevate akende jaotust. Akende jaotust võib muuta ainult tervel majal korraga ja vältida plastikaknaid, eriti peegelduvate klaasidega. Hoonete korruselisust, katusetüüpi ja -kallet, välispinna liigendust ja viimistlusmaterjale, mahulisust, kubatuuri, kõrgust ei lubata muuta. Kõik ajaloolised asundusküla hooned tuleb võimalusel säilitada. Kui neid pole hetkel võimalik korda teha, tuleb leida võimalused lagunemise eest kaitsmiseks. Olemasolev haljastus on oluline maastikku ilmestav element. Põlised õuepuud ja viljapuuaiad rikastavad maastikku visuaalselt, eriti olulised on need põllumaastikul. Hekitaimedest tuleks eelistada traditsioonilisi – pügatud kuusk või sirel, enelad, ebajasmiiid jt lehtpõõsad. Tähelepanu tuleb pöörata hoovide korrasolekule, kuna see jääb hästi silma ja mõjutab oluliselt küla üldist väljanägemist ja külalistele jäävat muljet. Rasina asunduskülas häirivad tuhaplokist viimistlemata kõrvalhooned talude juures ning nõukogude ajal mõisapargi külje alla ehitatud ebaühtlase viimistluse ja kohati ka viimistluseta individuaalelamud. Nimetatud hoonete korrastamisel ja viimistlemisel lähtuda traditsiooniliste materjalide kasutamisest. Uusehitiste korral on Rasina asunduskülas lubatud: • poolkelp- või viilkatusega maksimaalselt 1,5 korruselised (st teine korrus on vaid katusealuse korrusena) ühepereelamud; • piirdeaedade ja väravate ehitamisel võib kasutada vaid kohalikke looduslikke materjale ja traditsioonilist teostust. Puitaedade ja -tarade püstitamisel eelistada lihtsaid konstruktsioone, mida paikkonnas ennegi kasutatud. Võimalusel asendada levinud nõukogudeaegsed väravad ja aiad, mis ei sobi asundusküla iseloomuga.

2.8.2.2 Täiendavad ehitustegevuse ja maakasutuse tingimused Mooste mõisakompleksi miljööväärtuslikul alal Mooste mõisa majanduskompleksi on nõukogude ajal ehitatud uusi hooneid, millised ei sobi stiilsesse ansamblisse. Häirivaimad neist on tüüpprojekti järgi silikaadist ehitatud kaupluse ja söökla hooned. Nimetatud hoonete restaureerimisel tuleb valida ehitusmaterjalid ja teostada töö nii, et hooned sobituksid ümbritsevasse ansamblisse. Pargiala väärtuseks on ajalooline pargiplaneering. Hooldustööde käigus tuleb tähelepanu pöörata eelkõige ajaloolise pargi struktuuri - avatud ja suletud alade vahekorra, varju ja valguse ning kontrastide (heledate ja tumedate puuliikide suhte) säilitamisele. Tagada ja säilitada tuleb vaadete avatus, kus vajalik tuleb vaadete avatus taastada.

Pargiosale tuleb koostada rekonstrueerimisprojekt, milles lahendada teedevõrk,, pargirajatiste (sillad, lehtla jms), uute istutuste küsimused, väikevormide kujundus. Uute istutukohtade ja liikide valikul lähtuda pargi ajaloolisest kompositsioonist ja vabakujulise planeeringuga pargi kujundusprintsipidest. Istutusteks valida samu liike,, mida on pargis ajalooliselt kasutatud: kuused, kased, lehised, nulud, seederännid, tammed. Kujundamisel tuleb moodustada ühe- ja kaheliigilisi puudegrupe. Põõsagruppide moodustamiseks kasutada siberi kontpuud, magesõstart jms. Uued grupid paigutada nii, et olemasolevad pargiaasade ja salude süsteemid säiliks. Rekonstrueerimisprojekt koostada pika aja peale, et pargi puistu uuendamine toimuks sujuvalt. Pargis taastada looklev jalutamiseks mõeldud teedevõrk. Betoonplaadid ei ole mõisaparki sobivad, teede katendiks sobib kruus, kasutada ei tohiks äärekive. Jalutusteed tuleks rajada puude alla. Pargiaasad võiksid olla lihtsalt madala murupinnaga alad, kus saab jalutada. Olemasolevad kraavid tuleb puhastada. Kindlasti ei tohiks kraave sirgeks tõmmata vaid säilitada tuleb olemasolev trajektoor, üle kraavide paigaldada sobiva kujundusega sillakesed. Kuna pargialal on palju kraave, siis väiksemate kraavide ületamiseks võib kasutada purdeid või paigaldada maakividest astekivid, mis võimaldavad kivilt kivile hüppates kraavi ületada. Enamus mõisakompleksi hooned on hästi säilinud ja vajavad rekonstrueerimist. Hoonetekompleksi ümbritsev müür on mõnest kohast lagunenu ja vajab parandamist. Müür katta katusekividega analoogiliselt terve müüriosaga. Majandushoovi haljastust rajada ei tohi, samuti ei tohi majandushoovi visuaalsete tõketega (aedade ja hekkidega) osadeks jagada. Mõisakompleksi vahetusse lähedusse, majandushoovi piirdemüüri kõrvale jäävad nõukogudeaegsed tootmishooned, millest enamus on kasutuses ka praegu. Müüri ja tootmishoonete vaheline ala kujundada ümber nii, et olemasolev parkla viia müürist eemale ning müüri ja tootmishoonete vahele rajada kõrghaljastus. Alleed ja puude read mõisakompleksi alal rikastavad teemaastikku ja on seetõttu väga väärtuslikud. Nende hooldus peab piirduma võsa tõrjumise ja heina niitmise vähemalt puude võra ulatuses. Olemasolevate alleede vahelt ei tohi rajada uusi sisse ja väljasõite.

2.5. Vastse-Kuuste valla üldplaneering

Lisatud tekst kaldkirjas.

Miljööväärtuslikud alad võivad olla omapärased hoonete ansamblid, puiesteed, pargid. Miljööväärtusliku ala valiku põhjuseks võib ka olla kogukonna soov, mis tuleneb ehitise, ansambli või piirkonna olulisusest inimeste mäkus – identiteediväärtusega ala.

Miljööväärtuslikud üksikobjektid on arhitektuurilist väärtust omavad ehitised, samuti ka ajalooliselt väärtuslikud objektid, mis ei ole mälestised muinsuskaitseaduse mõistes, kuid omavad tähtsust kohalikus kultuuri- ja majanduselus. Üldplaneeringus on miljööväärtuslik üksikobjekt kantud maakasutusplaanile punktobjektina.

Miljööväärtuslik ala:

- **Postitee** (kaitseala piires) – omab olulist rolli piirkonna turismipotentsiaali väljaarendamisel ning piirkonna eripära eksponeerimise. *Ei ole hoonestusala, sama mis väärtuslik maastik.*

Postitee kaitseala piires ehitamisel tuleb lähtuda kaitseala kaitse-eeskirjast.

Miljööväärtuslik üksikobjekt:

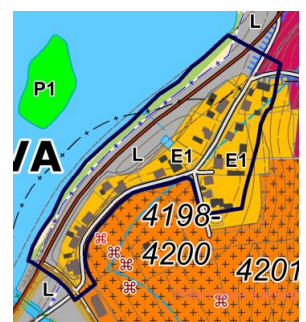
- **Raudteejaama hoone** – ajalooliselt ja arhitektuuriliselt väärtuslik objekt. Kahekorruseline, vertikaalse puitlaudisega vooderdatud puithoone, oli sõjaeelsel perioodil kasutusel tööliste majana, hiljem jaamahoone ja korteritena.

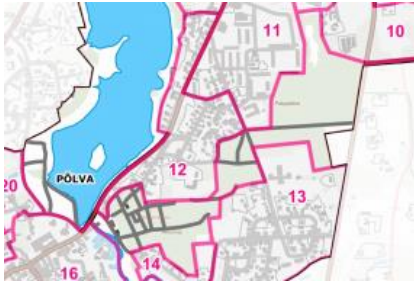
Hoone renoveerimisel säilitada arhitektuurne üldilme, hoone maht ja ajastule omased detailid, akende ja uste kuju, ruudujaotus. Hoone välisviimistluse ei ole lubatud kasutada imiteerivaid materjale: plekist ja plastikust välisvoodrit, plastikaknaid, metalluksi.

2.6. Põlva valla üldplaneering

Käesolevas üldplaneeringus on määratud Põlva järve ja Orajõe lähimbruse II klassi väärtuslikule maastikule täpsemad **miljööväärtuslikud alad hoonestusaladena**, kuna need paiknevad Põlva linna territooriumil.

- **Miljööväärtuslik hoonestusala Põlva linnas, paisjärve ida kaldal.** Omanäoliste, valdavalt sõjaeelsel perioodil rajatud puitelamutega ala. Ala eesmärk on

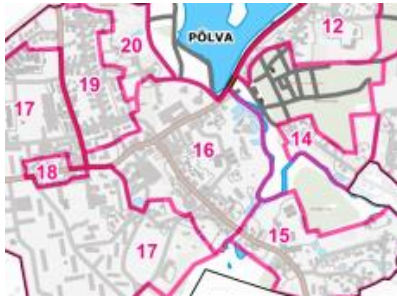
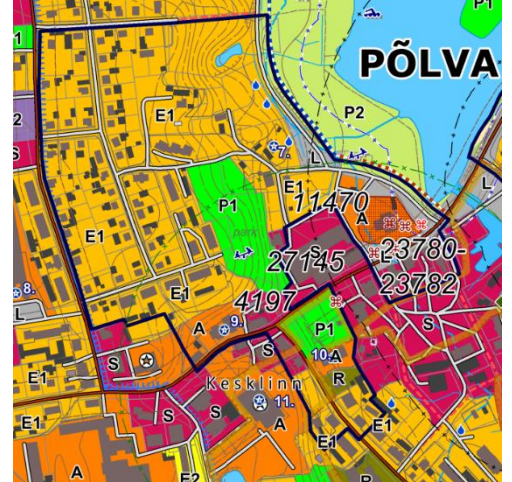

hoonestusstruktuuri ja arhitektuurse üldilme, ehitusjoone ja põlispuude säilitamine. Välisviimistluse muutmisel tuleb järgida algseid kujundusprintsippe.

Ehituslik piirkond 12 paikneb Lina-Ähniaru asumis. Piirkond on väljakujunenud valdavalt väikeelamute ala, millest osa on miljööväärtuslik hoonestusala. Piirkonna arendamisel on oluline järgida reljeefi.

Miljööväärtuslik hoonestusala Põlva linnas, kesklinna ja Käisi-Piiri asumis. Sõjaeelsel perioodil ning 1960-ndatel

aastatel rajatud hoonetega ajalooline linna keskuseala. Põllu tänava piirkonda jääb ulatuslik 1950-ndatel ja 1960-ndatel rajatud elamute ala ühtse haljastusstruktuuriga. Nurme tn ääres paiknevad 1960-ndatel ehitatud 2-korruselised mitme trepikojaga elamud. Alal paikneb ka 15. sajandist pärit Põlva kirik ja selle lähiümbruses 20. sajandi algusest pärit hooned. Eesmärk on säilitada hoonestusala ehitusmahte ja -joont, arhitektuurset üldilmet (sh piirete kõrgus), haljastuskeemi (sh põlispuude säilitamine, hekkide kasutamine piirdena). Välisviimistluse muutmisel tuleb järgida algseid kujundusprintsippe.

Ehituslik piirkond 16 moodustab Kesklinna asumit. Piirkond on mitme funktsiooniga ala, mis peab olema esinduslik. Alale ulatub miljööväärtuslik hoonestusala. Piirkonna arendamisel on oluline järgida reljeefi. **Ehituslik piirkond 19** paikneb Käisi-Piiri asumis. Piirkond on väljakujunenud ühtse hoonestuslaadi ja ruumilise lahendusega väikeelamuala. Alale ulatub miljööväärtuslik hoonestusala. **Ehituslik piirkond 20** paikneb Käisi-Piiri asumis. Piirkond on sobilik arendada ühtse hoonestuslaadi ja ruumilise lahendusega väikeelamualaks. Alale ulatub miljööväärtuslik hoonestusala.

Miljööväärtuslikku hoonestusala tuleb mõista kui piiranguala, kus peab järgima kohalikke hoonestus- ja ehitustavasid. Kaitstakse eelkõige alal miljööväärtust loovat arhitektuuri, plaanstruktuuri ja hoonestusviisi, haljastust, teedevõrku, krundijaotust, hoonestusstruktuuri, piirdeid, väikevorme, taristu elemente, terviklikku ja harmoonilist üldmuljet, ansambilisust. Miljööväärtuslikule hoonestusalale ehitamisel tuleb tagada väärtustatud ala terviklikkus. Miljööväärtusliku hoonestusala määramise eesmärgiks käesolevas üldplaneeringus on eelkõige väärtusliku miljöo säilitamise ja taastamise (sh hoonetele renoveerimisvõtete) määramine. Olulisim põhimõte on järgida algupärast elukeskkonda, vältida hoonete üldilme ja materjalikasutuse muutmist.

Miljööväärtusliku alal kaitse- ja kasutamistingimused on järgmised.

- Tingimuste üldine eesmärk on miljööväärtuste säilitamine. Olemasoleva hoone puhul on oluline säilitada hoone välisilme (sh hoone kõrgus, katusekalded ja -kuju, hoonete paiknemine õuel). Selleks tuleb kasutada ka algupäraseid ehitusmaterjale ja avatäiteid (aknad, ukseid) ning säilitada muud arhitektuursed detailid. Tingimuse täitmise tagamiseks tuleb katuse vahetus, ehitiste fassaadide (sealhulgas ka avatäited, trepid, väravad jms) muutmine, piirete ehitamine jmt lahendada vastavalt kehtivale seadusandlusele.
- Uued aknad peavad olema algse aknajaotusega. Võib kasutada ka lihtsustatud aknajaotust, ent vältima peab ilma sisemise jaotuseta aknaplokke. Puithoonetel ei tohi kasutada PVC aknaid.
- Ei tohi teha lihtsustusi (nt lahtiste sarikaotstega räästalahendusega hoonetel vältida räästaste kinniehitamist, kaunistustega sarikaotsad tuleb korrastada ja eksponeerida).
- Traditsiooniliste viilkatuste puhul on katusematerjal maja välimuses väga suure tähtsusega. Odavamad alternatiivid traditsioonilistele katusekattematerjalidele oleks moodne eterniit (värvituna), bituumensindel, jmt.
- Ebatraditsioonilised (ja ebasoovitavad) värvitoonid on florentseeruvad toonid, oranž, erkpunane, -sinine ja -roheline.

- Määratletud ala üldilme seisukohalt on oluline ruumi kujundavate piirdeaedade olemasolu ja nende korrashoid. Samuti on oluline väljakujunenud kõrghaljastuse säilitamine ja vajadusel asendamine samaväärsega.
- Piirdeaedade taastamisel ja rajamisel vältida sepisaedu, värvilise PVC-kattega aiavörke, moodulaedu. Vältida tehiskividest poste.
- Olukorras, kus tee äärsel kinnistul on piirdeaed likvideeritud või hävinud tuleb piirdeaed taastada või asendada hekiga.
- Uute hoonete lisamisel määratud alale tuleb järgida traditsioonilist materjalikasutust, kujundusprintsipe ja väliskeskkonnas jälgitavaid ehituslahendusi. Kasutama peab iseloomulikke detaile (nt akende ja uste asend fassaadil ning kuju, akende ruudujaotus, varikatused, piirdelauad ja –vööd, katusekalded, vintskappide kujud ja suurused jne).
- Hoone laiendamisel on vajalik jälgida, et kavandatav maht oleks proportsioonis olemasoleva mahuga. Vältima peab otse katuseharja kõrguselt algavaid vintskappe, erinevaid katusekaldeid hoone vastas fassaadidel (tänavapool pool säilitatakse esialgne kalle, õue pool ehitatakse välja teine korrus nõnda, et õuepoolne räästajoon tõuseb tänavapoolsest märgatavalt kõrgemale). Katusekorruse kasutuselevõtmisel tuleb eelistada vintskappe täiskorruse mahule. Katuseaknad on lubatud. Uus osa ehitada väiksemamahulisena olemasoleva hoone pikenduseks või risti hoone põhimahuga hoovipoolse külge.
- Ehitamisel kasutada naturaalseid ehitusmaterjale. Põhihoone konstruktsiooni eelistatuim ehitusmaterjal on palk. Kõrvalhoone konstruktsiooni eelistatuim ehitusmaterjal on palk või kivi ja savi. Viimistlusmaterjalideks kasutada hõõveldatud või hõõveldamata lauda, kivihoonetel krohv, looduslik kivi või tellis, mis ei vaja täiendavaid kattematerjale. Katusekattematerjalid valida sõltuvalt hoone katusekaldest, ajastust ja stiilist – puit, kivi, valtsplekk, bituumenplaat. Vältida plekist või plastikust kivi või puitu imiteerivaid materjale. Fassaadilaudis ja aknad remontida või asendada esialgset tüüpi materjaliga. Puitfassaadide soojustamisel tuleb aknad niipalju väljapoole tõsta, et need oleksid uuest voorderduspinnast algsel kaugusel. Krohvipinnad korrastada.

3. Kultuuripärand

Põlva valla arheoloogiamälestised

Põlva vallas on praegu riigi kaitse all 217 arheoloogiamälestist, millest

- 116 võeti esmakordselt riigi kaitse alla 1926-1927. aastal (1 asulakoht, 3 kalmistut, 7 kivikalmet, 100 kääbast; 2 linnust ja 1 pelgupaik, 1 ohvriallikas ja 1 ohvrikivi)¹,
- kaheksa 1964. aastal (7 kääbast, 1 kalmistu)²
- kolm 1973. aastal (2 kalmistut, 1 kultusekivi)³
- neli 1980. aastal (4 kääbast)⁴
- 11 muistist 1991. aastal (4 asulakohta, 1 kalmistu, 2 kääbast, 3 kultusekivi, 1 ohvriallikas).⁵

Eesti Vabariigi taastamise järel 1994. aastal vastu võetud muinsuskaitse seaduse järgi tuli Muinsuskaitseametil üle vaadata nõukogude ajal vabariiklikesse ja kohaliku kaitse nimekirjadesse ja nende alusel maakasutusplaanidele märgitud mälestiste seisund ning mälestise tunnuste olemasolu korral ette valmistada uued kaitsenimekirjad. Varasemate kaitsenimekirjade ülevaatus ja 1990. aastate esimesel poolel avastatud muististe andmete kontrollimine jõudis lõpule 1997.-1998. aastal, kui kultuuriministri määrustega võeti muistised (taas) riigi kaitse alla. Sellesse nimekirja lisandus ülal loetletutele üks kalmistu⁶.

Eeltoodud info Muinsuskaitseametilt (e-kiri 23.10.20).

¹ Muinasvarade kaitse seaduse (1925) alusel Muinsusnõukogu otsus; reg nr 8984, 9127 ja 8964, 8965, 8966, 8968, 8970, 8971, 8972, 8973, 8978, 8982, 9176

² Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus 31.12.1964 nr 573; reg nr 8976, 9130, 9169, 9170, 9171, 9172, 9173, 9174

³ Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus 01.08.1973 nr 346; reg nr 2060, 2069, 2070

⁴ Kohtla-Järve rajooni RSN Täitevkomitee otsus 22.07.1980 nr 130; reg nr 8967, 8974, 8975, 9175

⁵ Ida-Viru Maakonnavalitsuse määrus 11.02.1991 nr 23; reg nr 8977, 8979, 8980, 8981, 9124, 9125, 9126, 9128, 9132, 9133, 9134

⁶ kultuuriministri 01.09.1997 määrus nr. 59, (RTL 1997, 169-171, 954); reg nr 8983.

Kohalikke kogukondi on paaril korral kutsutud üles teada andma kultuurilooliselt tähtsatest objektidest ja aladest, et need siis üldplaneeringus ära märkida (e-kirjad kõlavanemate listi 13.03.2019, 08.05.2020 ja 09.10.2020). Ainsa tagasisidena on tehtud ettepanek kaitse alla võtta Leevi määnd (E. Kulp 25.11.2020).

4. Kokkuvõte

Väärtuslike maastike ja miljööväärtuslike alade kasutustingimusi arutati üldplaneeringu komisjoni 17.08.2020 koosolekul, 12.10.2020 toimunud koosolekul leiti, et Põlva linna miljööväärtuslikul hoonestusalal ei ole arhitektuurne terviklikkus säilinud ning asuti otsima teisi võimalusi säilinud väärtuste kaitsmiseks. Lahendusena määrati terviklikele piirkondadele väljakujunenud väikeelamupiirkonna juhtotstarve EV1. Muinsuskaitseameti pakutud väärtuslike teede (maakonnaplaneeringus ilus tee) laiendamisega nõustuti ning otsustati üldplaneeringus kasutada mõistet „väärtuslik tee“. Samal koosolekul vaadati üle ja täiendati ka XX sajandi arhitektuuripärandi nimekirja. Muinsuskaitseamet tegi planeeringu eelnõu avalikustamise ajal ettepaneku lisada XX sajandi arhitektuuripärandi nimekirja Põlva leerimaja (01.11.2021), üldplaneeringu komisjon ettepanekuga ei nõustunud (23.11.2021).

Üldplaneeringu komisjoni 17.08.2020 koosolekul otsustati teha ettepanek maakonnaplaneeringu muutmiseks ja arvata Arnika väärtuslike maastike hulgast välja. Arniku metsamassiivid näidati 2021. a avalikustatud üldplaneeringu eelnõus kui kõrgendatud avaliku huviga (KAH) metsad, kus raiete kavandamisel tuleb kaasata kohalik omavalitsus ja kogukond. RMK ei olnud sellise lähenemisega nõus (04.10.2021 nr 3-1.1/2021/2309), ühisele arusaamisele ei jõutud ka 19.10.2021 toimunud kokkusaamisel RMK ja Keskkonnaameti esindajatega.

Kanepi vallaga lepidi kokku (07.09.2020), et Postitee kogu ulatuses määratakse ilusaks teeks, kumbki omavalitsus ei kavanda tee kohaliku kaitse alla võtmist (looduskaitseeaduse tähenduses). Samasugune ettepanek tehti ka Võru vallale (e-kiri 05.05.2021), Võru Vallavalitsus teatas, et teelõiku ei kavatseta kohaliku kaitse alla võtta ega ka väärtuslikuks teeks määrata (ÜP ja KSH aruande eelnõule esitatud ettepanekute koondtabel).

Arheoloogiapärandi prognoosialad kaardistati Muinsuskaitseameti arheoloogide poolt ning need kaardikihid esitati Põlva Vallavalitsusele e-kirjaga 23.10.2020.

4.1. KASUTATUD MATERJALID

- ✓ Põlvamaa väärtuslike maastike määratlemine (2002)
- ✓ Ühiste kavatsuste protokoll Postitee korrashoiuks (2019)
- ✓ Maastike väärtused (väljavõte teadmata dokumendist)
- ✓ Põlva maakonna asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused. Maakonnaplaneering (2005)
- ✓ Pärandiga arvestamine üldplaneeringu koostamisel. Ettekanne (2021)
- ✓ XX sajandi arhitektuuripärand. Seisund ja ettepanekud. (2020)

Tartu Ülikooli Geograafia Instituut

Põlvamaa väärtuslike maastike määratlemine

Teadustöö lepingu LBGGG 01107 aruanne
(algvariant)

Hannes Palang
Helen Alumäe
Anu Printsman

Tartu
18.02.2002

1. SISSEJUHATUS	3
2. METOODIKA	4
2.1 Maastiku väärtused	4
2.2 Kaardianalüüs	5
2.3 Kirjanduse analüüs	7
Internetimaterjalid	8
2.4 Välitööd	8
2.5 Ankeetküsitlus ja suhtlemine kohalikega	9
3. PÖLVAMAA VÄÄRTUSLIKUD MAASTIKUD	11
I tähtsusklass	11
1. Kiidjärve - Kärsa	11
2. Võhandu jõe ürgorg	13
3. Meenikunno - Ilumetsa	13
4. Beresje - Lüübnitsa – Laossina	14
5. Vana-Võru maantee	15
6. Piusa koopad	17
7. Röpina linn ja selle lähiümbrus	17
II tähtsusklass	19
1. Mooste mõisakompleks	19
2. Rasina asundusküla	19
3. Kanepi - Erastvere	19
4. Võõpsu asula	20
5. Setumaa	21
6. Tonja	22
7. Tilleorg- Lauriorg	23
III tähtsusklass	26
1. Aarniku	26
2. Leevaku	26
3. Meelva	26
4. Jänukjärv	27
5. Põlva ümbrus	28
6. Podmotsa	29
7. Tuderna – Hanikase	29
8. Kooraste - Kanepi	30
9. Krüüdneri	31
10. Pikajärve – Sirvaste	31

1. Sissejuhatus

Käesolev teadustöö on tellitud Põlva Maavalitsuse poolt, lepingu täitjaks oli Tartu Ülikooli geograafia instituudi töörühm koosseisus Hannes Palang, Helen Alumäe ja Anu Printsmann.

Töö eesmärgiks on Põlvamaa väärtuslike maastike määratlemine maakonnaplaneeringu teemaplaneeringu *Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnategurid* jaoks. Üldjoontes järgib käesolev töö Viljandi maakonna jaoks välja töötatud väärtuslike maastike määratlemise metoodikat¹.

Töö pidi sisaldama järgmisi tegevusi:

- kaardianalüüsi kultuurilis-ajalooliste väärtuste leidmiseks
- kirjanduse jm taustandmestiku kogumise (muuseumid, seltsid, kodu-uurijad jms materjal)
- objektide kontsentratsioonialade leidmise
- väärtuslike maastike esialgset nimekirja
- välitööd nende alade esteetiliste ja looduslike väärtuste hindamiseks
- küsimustiku ettevalmistamine ja kohalike elanike küsitlus.

Käesolevas aruandes antakse lühikokkuvõtte töös kasutatud metoodikast ja töö tulemustest. Tulemuste osa on jagatud kaheks: eraldi peatatakse ankeetküsitluse tulemustel, seejärel esitatakse meiepoolne soovitus Põlvamaa väärtuslike maastike nimekirja näol edasiseks planeerimisprotsessis kasutamiseks.

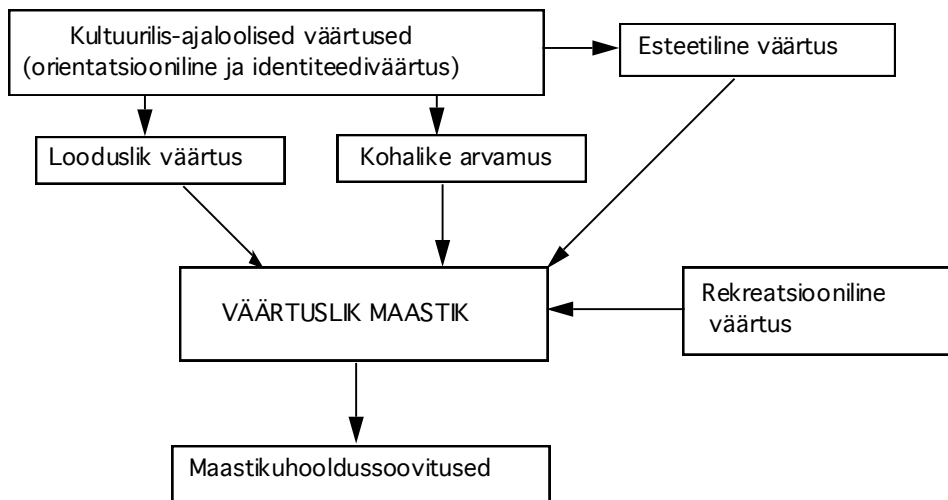
Esitatud nimekirja ei tohiks käsitleda kui lõplikku versiooni, seda tuleb kindlasti seadusega ettenähtud planeeringuprotsessis täiustada. Samuti on kõik kaartidel tähistatud väärtuslike maastike piirid esialgsed. Planeeringuprotsessi käigus tuleb need täpsustada ja vajadusel viia kooskõlla katastriüksuste piiridega. Töös ei käsitleta väärtuslike maastike hooldust ja selleks tehtavaid soovitusi.

¹ Palang, H., K. Sepp, K. Hellström, H. Alumäe, A. Palo, V. Lang 2000. *Viljandimaa väärtuslike maastike määratlemine. Metoodika*. Teadustöö lepingu LBGGG 08799 vahearuanne. Käsikiri Viljandi Maavalitsuses.

2. Metoodika

2.1 Maastiku väärtused

Väärtuslikke maastikke määratletakse *kultuurilis-ajaloolisest, rekreatiivsest, esteetilisest ja looduslikust aspektist*. Metoodika ei pretendeeri universaalsusele, vaid selle koostamisel on silmas peetud planeerijate vajadust adekvaatse alusmaterjali järele planeeringute koostamisel. Me ei väida, et on olemas absoluutselt väärtuslikke või väärtusetuid maastikke. Lähtudes ülalnimetatud eesmärkidest ja aspektidest, väidame, et on võimalik määratleda maastikke, millel on teistest suurem väärtus, ning mis seetõttu väärivad säilitamist, hooldamist või vähemalt meie erilist tähelepanu.

Joon. 1. Väärtuslike maastike hindamise metoodika

Metoodika keskendub maastikele, millele seni on Eestis väga vähe tähelepanu pööratud – põllumajandusmaistule. Loodusmaistu väärtuste hindamise osas on Eestis ära tehtud juba palju tööd ning planeerijatele vajalikud andmed peaksid olema saadaval mitmesugustest loodusväärtuste inventuuridest (metsa vääriselupaigad, vanad metsad, poollooduslikud kooslused, märgalad jmt). Lisaks on käesoleva teemaplaneeringu teine alaprojekt *Roheline võrgustik* niigi keskendumas eelkõige looduslikele aladele.

Väärtuslike maastike inventeerimist töös kirjeldatud metoodika kohaselt alustatakse ajaloolis-kultuurilise väärtusega maastike tuvastamisest ja hindamisest, kuna praktika on näidanud, et seda tüüpi aladel leidub enamasti ka teisi väärtusi. Kaardianalüüsi abil piiritletud aladel hinnatakse omakorda looduslikke ja esteetilisi väärtusi. Eraldi otsitakse rekreatiivse väärtusega maastikke, kuna nende määratlemine toimub teistest erinevate kriteeriumide alusel. Lisaks on antud veel meetod huvitavamate teelõikude leidmiseks turismimarsruutide koostamiseks.

Maastikul võib olla mitmeid väärtusi:

1) kultuurilis-ajaloolised:

- a) ajaloo “kontsentraat” – kohad, kus tihedalt üksteise kõrval leidub jälgi nii mõisaajast, Eesti iseseisvusajast, kolhoosiajast kui varasematestki aegadest;
 - b) ühe ajajärgu maakasutus, asustus – nt. taluaegsed hajakülad;
 - c) üksikobjektide kogum – ühel alal on koos mitmed juba kaitse all olevad objektid, nt. Põlva ümbrus ja Kärša-Kiidjärve;
 - d) assotsiatiivsed – seotud mõne tuntud kultuuritegelase elukohaga või on vastavat maastikku kujutatud tuntud maalidel, kirjandusteostes; seal on tegutsenud Kalevipoeg jne;
- 2) **esteetilised:** lihtsalt ilusad vaated;
- 3) **looduslikud:** säilinud on looduslik mitmekesisus, haruldased liigid ning kooslused;
- 4) **rekreatsioonilised:** puhkust võimaldavad; kus saab või on juba arendatud turismi, nii väliskülaliste kui kohalike jaoks;
- 5) **identiteediväärtus** ehk **väärtus kohalike jaoks:** paigad, mida hindavad kohalikud ise; kõigile tuntud nn. turismiobjektid, muuseumid, kirikud, lossivaremed. Samas on vähetuntud paiku, mis on olulised vaid kohalikele - kiigemäed, peoplatsid jne.

2.2 Kaardianalüüs

Kaardianalüüsi eesmärgiks oli leida Põlvamaal alad, mille struktuur on viimase saja aasta jooksul suhteliselt vähe muutunud. Selleks võrreldi maakasutusmustreid kahel kaardil: 1980ndate aastate GUGKi koostatud topograafiliselt kaardil (mõõtkavas 1:50000) ja 1914-1917 valminud nn. vene verstasel kaardil (mõõtkavas 1:42000). Vajadusel ja olemasolul kasutati lisamaterjalina ka nn. katastrikaarti (mõõtkavas 1:10000), 1935-39 Eesti sõjaväe hüdrograafia-topograafiaosakonna koostatud topograafilist kaarti (mõõtkavas 1:50000) ja varasemaid kaarte (Rückeri Liivimaa spetsiaalkaart aastast 1842).

Esialgse kaardianalüüsi põhjal võiksid Põlvamaal väärtuslike maastikena kõne alla tulla järgmised alad (lisatud on hindajate kommentaarid ja kaardilehtede numbrid):

- 1) Lootvina – juurdeehitatud elektriliinid. Vene topol.: 66- Б. *Regios: 84 (85)*.
- 2) Kärša-Akste – Ahja jõgi. 67-A ja 67-B. 85.
- 3) Metsküla – teest põhja jääv ala, üks küla, EMT mast. 67-A. 93.
- 4) Karilatsi-Leevijõe-Kelmi – maju on juurde tulnud, varem mõhnadel maju polnud. 66- Г. 84.

- 5) Taraski-Voorepalu-Karilatsi-Porijõgi. 66- B ja 66- Γ. 84.
- 6) Veski(mõisa)-Jänukjärv-Häätaru – Prangli-Maaritsa vahele jääv ala, Tsähkna org, Leevi jõgi. 66-B ja 66- Γ. 84.
- 7) Krüüdneri – vana maantee. 66-B. 84.
- 8) Pikajärve – Kaagvereni. 66-B. (84) 92.
- 9) Mäeküla – Kooraste ja Kaagvere vahel, alasse ei tohiks arvata kagus paiknevaid kraave ning kolhoosihooned. 66-B ja 78-A. 92.
- 10) Lajavangu-Naha-Hino – Kanepist edelasse jääv ala, Võhandu. 78-A ja 78- B. 92.
- 11) Abissaare-Alliku-Tigasõ – Saverna-Valgjärve teest kirdesse jääv ala. 66-B. 84.
- 12) Aiaste – Sirvaste-Pikajärve teest põhjas. Maju on juurde tulnud. 66-B. 92.
- 13) Karste-Mügra – Sirvaste-Kaagvere vaheline ala, Regio Hoboala ilus vaade. 66-B. 92.
- 14) Hüüdre (topol: Kulli) – Kooraste ja Kärjala vahel. 78-A. 92.
- 15) Koigera – Sulbi ja Laiavangu vaheline külake. 78- B. 92.
- 16) Lauri-Liismeti – Erastvere-Põlgaste-Sõreste teest põhja pool. Piki Ahja jõge. Vana asundus ümber mäe jalamil. 78- B. 92.
- 17) Kiuma (Kioma?) – vana mõisakoht Varbuse, majad, metsatukk, Tilleorg. 66- Γ. 92, 93.
- 18) Vardja-Metste-Tänassilma-Meemaste – Himma ja Pikkjärve vahel, asustus piki jõge. 67-B ja 79-A. 93.
- 19) Suurküla – Tilsu-Joosu vaheline ala, lennujaam? 78- B ja 79-A. 93.
- 20) Linte-Tooste-Raadama-Toolama-Tammistu-Meelva järv – oli ka varem tihedalt asustatud ala, uus lisandunud vana skeemi kohaselt. Kolhoosikorrast mõned suurehitised ja kraavid. 67- Γ. 85, 86.
- 21) Beresje – Peipsi-äärne küla keset metsi. 68-B. 86, 94.
- 22) Lubnitsõ-Audjasaare - Peipsi-äärsed külad keset metsi. 68-B. 94.
- 23) Valgesoo küla ja Ahja jõgi. 67-B. 85.
- 24) Vanaküla-Himmaste-Miiaste-Kauksi. 67-B. 85.
- 25) Nooritsmetsa-Adiste – hõre asustus, mis vaheldub soiste metsatukkadega. 67-B. 85.
- 26) Partsi-Soohara-Võiardu-Uibujärve. 67-B. 93.
- 27) Naruski-Himma – Orajõgi. 79-A. 93.
- 28) Süvahavva-Vareste – Võhandu ürgorg, jõekäärus asetsevad külad. 79-A ja 79- B. 93.
- 29) Lihtensteini – Leevi-Kunksilla vaheline ala. 79-A. 93.
- 30) Viluste-Pääsna – Viluste juures suured hooned, põhjast ja lõunast ümbritsevad külasid metsad, Võhandu. 67- Γ ja 79- B. 93.
- 31) Võika – Pahtpää-Võuküla vaheline ala. 67- Γ. (93) 94.
- 32) Rääsolaane – Mikitamäest loodes, veidi kraavitud, kuid külast edelasse jäävad kraavid pärinevad juba vähemalt 1913. aastast. Üksik küla keset soid. 68-B. 94.
- 33) Veerksu-Veriora-Pahtpää-Kirmsi vahele jääv ala – idaservas jõgi, enam-vähem säilinud maakasutusstruktuur. 67- Γ ja 79- B. 93, 94.
- 34) Võpolsova-Tonja – Toona ps, LK, poolsaar on säilitanud oma lageda keskosa. 80-A. 94.
- 35) Puugnitsa-Igrise ümbrus – lääneservas Mädaajõgi. 79- B ja 80-A. 94.
- 36) Hanikase-Suuremetsa-Tuderna – kraavid jäävad läände. Vanad külad, jäävad metsa, jõe ja raudtee vahelisele alale, ka raudteest lõunasse. Regio Soena ilus vaade. 79- B ja 79- Γ. 93, 94.
- 37) Saarepää-Velna – kogu poolsaare ots kuni nende kahe küalani. 68-B ja 80-A. 94.

- 38) Vorobi-Vaartsi-Vedernika-Koidula-Helbi – kahe raudtee ühinemiskohast loodes, säilinud on külade omavaheline paigutus. 80-A. 94.
- 39) Rääptsova-Säpina-Kolossova-Kundruse-Korela-Ulitina – Piusa jõe ja Saatse tee ümbruskond. 80-A ja 80- B. 94.

Regio “Eesti Teede Atlases” nimetatud 4 ilusat vaadet Põlvamaal:

- 1) Hoboala (Mügra) – Kanepist põhjas, vaatega põhjapoole. Vene topol: 66-B ja 66-Г. Regios: 92.
- 2) Jõksi – vaatega lõunapoole. 66-B ja 66-Г. 92.
- 3) Kooraste Pikkjärv. 78-A. 92.
- 4) Soena. 79-B. 93, 94.

2.3 Kirjanduse analüüs

Etapi eesmärgiks oli hankida mitmesugust lisateavet võimalike väärtuslike maastike kohta - kaartidel kajastamata looduslikku, koduloolist, ajaloolist jms. teavet. Põhiline teave saadi järgmistest kirjandusallikatest:

- Esko, E. Karilatsi, Taevaskoja, Põlva: 2001. Maalehe raamat, Tallinn, 87 lk.
- Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. *Muistsed asulad ja linnused*. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1955.
- Eilart, J., Kuusk, J., Laugaste, E., Liim, A., Madisson, J., Marksoo, A., Murel, V., Nõmmik, S., Piirimäe, H., Rea, T., Saar, A., Siilivask, K., Tarvel, E., Tiik, L., Trummal, V., Vaga, V., Vahtre, S., Varep, E. *Kas tunned maad*. Kirjastus "Eesti Raamat", Tallinn 1965.
- Heinsalu, Ü. *Eesti NSV koopad*. Kirjastus "Valgus", Tallinn 1987.
- Kallejärv, T. (koost.): 1992. Matkaradu Võru- ja Põlvamaal. Eesti Noorte Turismimaja, Tallinn. 150 lk.
- Kappo, J.: 1989. Põlva rajoon. Siin- ja sealpool maanteed. Tallinn, 192 lk.
- Kiidjärve - Taevaskoja puhkeala: 2000. RMK brošüür, koost. A. Erik.
- Lanno, K., Kuk, T. (koost.): 2001. Lüübnitsa maastikukaitseala kaitse-eeskirja projekt. Pärandkoosluste Kaitse Ühing, Tartu. Fail EPMÜ KKI-s.
- Lepik, T. (toim.): 2001. Eesti turismikataloog 2001. Cornet Group Travel Agency. Tallinn, 256 lk.
- Lõugas, V., Selirand, J. *Arheoloogiga Eestimaa teedel*. Kirjastus "Valgus", Tallinn 1977.
- Tõnisson, E. *Eesti arhitektuur 4. Tartumaa. Jõgevamaa. Valgamaa. Võrumaa. Põlvamaa*. Kirjastus “Valgus”, Tallinn 1999.
- Tõnisson, E. *Linnamäed ja maalinnad*. Kirjastus "Eesti Raamat", Tallinn 1966.

Rumma, J., Tammekann, A., Veski, J.V.: 1926. Eesti III. Võrumaa. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts.

Internetimaterjalid

<http://www.hot.ee/setotour/> Setomaa Turismiinfokeskuse koduleht, külastatud 12.11.2001.

<http://www.miksike.ee/lisa/4klass/3MAAKERA/jrvedeja.htm> Järvede ja loikude tekkimine. MIKSIKEse õppekeskkond, külastatud 22.12.2001.

<http://www.pokumaa.ee/> Pokumaa koduleht, külastatud 28.01.2002.

<http://www.polvamaale.ee/> "Põlvamaale", Materra projekti koduleht, külastatud 5.-16.11.2001.

<http://www.polvamaa.ee/rapina/turismiinfo/index.html> Räpina Turismiinfokeskuse koduleht, külastatud 14.11.2001.

http://www.kes-kus.ee/03/tundmatu_eesti.htm Anto Raukas. Setumaa aeglane koolemine. Tundmatu Eesti, ajaleht "Kes-kus", külastatud 19.11.2001.

<http://visitestonia.com/polva/est/vaadata.html> Põlvamaa. Vaatamisväärsused, külastatud 13.12.2001

Nimetatud kahe etapi põhjal valmis loend 40 alast, kus maakasutusstruktuuri muutused viimase sajandi jooksul on olnud minimaalsed; mida on mainitud kui vaatamisväärsust, looduslikult kaunist kohta, puhkeala, kultuuriloolist paika vms erinevates kirjandusallikates; või kus koonduvad erinevad kaitsealused objektid.

2.4 Välitööd

Nimetatud 40 alal viidi ajavahemikus mai-oktoober 2001 läbi välitööd, mille käigus hinnati nende alade esteetilist, rekreatiivset ja looduslikku väärtust. Välitööde käigus langesid välja alad, mille esteetiline väärtus oli väiksem või inimtegevus oli lakanud. Sageli on ajalooline maakasutusstruktuur säilinud just aladel, mis on ka kolhoosiajal olnud ääremaaks. Käesoleval ajal puudub inimtegevus paljudel sellistel aladel sootuks, põllud on söötis või võsas, kaardil kujutatud talud on pahatihti varemeis või sootuks kadunud. Välitööde käigus lisandus nimekirja eelkõige kõrge esteetilise väärtusega objekte (maalilised teelõigud, vaated jne).

Aladel hinnati esteetilist üldmuljet, hooldatust põldude-rohumaade osas ning põgusalt ka hoonete ehitusaega ning olukorda. Tuvastati häirivad tegurid ja nende tugevus. Kaardile märgiti ka teelt avanevad ilusad vaated, seda kogu marsruudi ulatuses. Maastikud, millel puudus eriline ajalooline väärtus, kuid millel oli silmapaistev esteetiline väärtus, lisati olemasolevale valikule. Avatud alad, mis vaadete jaoks olulised, piiritleti kaardil. Huvitavamaid alasid ning maastikuelemente pildistati. Üldiselt püüti ala piiritleda

selliselt, et piiride sisse jääks võimalikult ühtlase struktuuriga maastik või kultuurilis-ajalooline tervik.

2.5 Ankeetküsitlus ja suhtlemine kohalikega

Oluliseks osaks väärtuslike maastike määratlemisel on kohalike arvamus. Selle väljaselgitamiseks viidi läbi ankeetküsitlus, millele vastas 133 täiskasvanut ja 148 koolilast üle kogu maakonna. Ankeetide põhjal pidasid vastajad Põlvamaa väärtuslikemateks maastikeks järgmisi alasid:

Täiskasvanud, 133

maakonnas	Mitu korda nimetatud
Taevaskoja	72
Piusa karjäär ja koopad	48
Meenikunno raba	32
Võhandu jõe ürgorg	27
Kiidjärve	24
Ahja jõe ürgorg	19
Valge- ja Mustjärv	17
Peipsiäärne rannikuala	14
Piusa jõe ürgorg	13
Värska	12
Süvavavva	11
Ilumetsa kraatrid	9
Sillapää (Räpina) mõis ja park	8

Koolilapsed, 148

maakonnas	Mitu korda nimetatud
Taevaskoja	99
Piusa liivakoopad ja karjäär	66
Ilumetsa meteoriidikraatrid	34
Meenikunno raba	29
Võhandu jõe ürgorg	26
Nohipalu Must- ja Valgejärv	25
Tilleorg	19
Kiidjärve	16
Ahja jõe ürgorg	15
Palojärve ümbrus	6

Maastike ilmet rikkuvad tegurid	Mitu korda nimetatud
põldude söötijätmine	84
mahajäetud hooned	86
vedelevad jäätmed	64
võsastumine	66
metsade üleraie	66
ebasobivad ehitised	26

Lisaks toimusid kohtumised valdades vallavalitsuste esindajate ja kohalike elanikega. Aprillis-mais toimusid kohtumised Põlvas, Moostes, Kanepis, Mikitamäel, Vastse-Kuustes, novembris-detsembris toimusid kohtumised Ahjal, Kanepis, Põlva vallas, Räpinas, Värskas. Kohtumistel osalesid reeglina vallavalitsuse töötajad (vallavanem ja/või maanõunik) ning aktiivsemad vallaelanikud. Reeglina toimus aktiivne arutelu, kus vaieldi ühekaupa läbi kõigi töögrupi poolt pakutud väärtuslike maastike väärtused ning täpsustati alade piire. Lisandusi töögrupi pakutud nimekirja oli reeglina vähe, erandina tuleb siin välja tuua Aarniku, mis lülitus nimekirja eeskätt kohalikul initsiatiivil.

3. Põlvamaa väärtuslikud maastikud

Kaardianalüüsi, kirjanduse analüüsi, küsitluste ja välitööde tulemusena jagasime Põlvamaa väärtuslikud maastikud kolme tähtsusklassi:

- I potentsiaalselt riikliku tähtsusega alad
- II kõrge maakondliku tähtsusega alad
- III kohaliku ja maakondliku tähtsusega alad

I tähtsusklass

1. Kiidjärve - Kärša

Ala hõlmab ca 83 km², keskmega Kiidjärvel. Väärtusliku maastikuala hulka kuuluvad 4 kaitseala: Ahja jõe ürgoru MKA, Valgesoo MKA, Akste sipelgakaitseala (Akste sipelgariik) ja Laari männi geenireservimetsad. Ala läbib Ahja jõgi. Jõeloogete sisse jääv ca 83 km² suurune metsaga kaetud ala on erakordselt rikas mitmesuguste arheoloogiliste ja kultuurilis-ajalooliste huviväärsuste poolest. Seetõttu on piirkonnas oluliseks huvimatkade läbiviimine. Väärtuslik maastik kattub suures osas Riigimetsa Majandamise Keskuse huvimetsa piirkonnaga. Valgesoo küla, aga ka teised asulad on hästi säilinud külastruktuuriga. Ala põhjatipus lisanduvad omaette väärtusena Ahja mõisahoone ja park.

Kiidjärve - Kärša ümbruse väärtuslik maastik hõlmab lisaks ülalnimetatud neljale kaitsealale mitmeid nn üksikobjekte, nagu:

- **Taevaskojad:** Taevaskojad on Põlvamaa firmamärk. Aastasade kestel on rahva kujutlusvõime loonud Ahja jõe kaljude, kaldakoobaste, allikate ja suurte kivide kohta palju muistendeid. Suure ja Väikse Taevaskoja kaljude ja koobaste ümbruses võite teravalt kuulatades tähele panna sortside sõnelusi, süütult hukatud laste nuttu ja õnnetult armastanud neitsite sosistusi. Taevaskodade serval kasvav mets tõstab nende näilist kõrgust, suurendades seega nende maastikulist mõju. Suure Taevaskoja kalju vastaskalda platsi kasutasid noored tantsupidudeks. Rahvapärimuses peetakse Ahja jõge Taevaskoja kohal lepitusjõeks, kus ohverdatud suurema viljasaagi ning inimeste tervise ja õnne heaks. Taevaskoja salapäraseid koopaid olevat kardetud. Keegi ei tohtinud kaljuseinu lõhkuda ega neisse nimesid kraapida, sest see oleks vihastanud jõevaima ja õnnetusi kaela toonud. Kõneldakse, et Vanapagan ise olla siia elamist ehitanud- kõrgetes jõekallastes on temast maha jäänud arvutul hulgal ilusaid tubasid. Paik meeldinud Vanapaganale niivõrd, et nimetas selle Taevaskojaks.
- **Emaläte ja ohvrikivi**
- **Neitsikoobas.** Koobastega on rahvas seostanud ajaloolisi sündmusi ja eestlaste võitlusi sakslastega
- **Saesaare hüdroelektrijaam, paisjärv.** Saesaare on nime saanud kunagi kärestiku ülaosas kahe jõeharu vahel olnud kivise saarekese järgi. Saarel asunud ammustel aegadel veski, kus jahvatati vilja ja saeti laudu. Saesaares olevat kaugetel aegadel

olnud rauasulatuskoht. Samuti on teada rohkesti kohaga seotud muistendeid. Praegu töötab elektrijaam peale paarikümneaastast pausi jälle. 2000.a suvel hakkas järvel sõitma parvlaev “Lonny”, mille pardalt võib nautida maalilisi kaljupaljandeid, koopaid ja sälkorge. Kahjuks on need vaatamisväärsused osaliselt (2-6 m) vee all.

- **Otteni veski** (“Viimse reliikvia” võttepaigad) ja iidne sild-pais.
- Valgesoo küla
- **Kiidjärve** park ja järv, Kiidjärve vesiveski, mis on ehitatud 1914 ning on Baltimaade suurim vesiveski. Hoone on neljakorruseline, laotud punastest tellistest.
- **Valgemetsa küla**: suvitusasula tekkis pärast Tartu – Petseri raudtee valmimist 1931. aastal. Esimeseks krundiosijaks oli tarbekunstnik Vanda Juhansoo, kes kujundas oma maja ümber omapärase aia, mida rahvas hakkas nõiamajaks kutsuma. Praeguseks on puit ajahambast puretud ja loodus on taastanud aia esialgse, loodusliku ilme. Valgemetsal asub puhkekeskus, mis pakub mõnusat suveveetmist kuni 300 lapsele. Küla läheduses on huvitavaid punase liivakivi paljandeid, koopaid ja allikaid, millega on seotud rohkelt muistendeid. Vaatamist väärib ka raudteesild üle sügava oru.
- **Akste sipelgariik** on Euroopa suurim metsasipelgate kaitseala, laanekuklaste pesad on kuni 2 m kõrgused. Koloonias on üle 100 pesa, suurim neist on läbimõõduga üle 4,5 m ja kõrgeim 2,05 m.
- **Sulbi vesiveski**
- **Kärša kirik**
- **Ahja mõisahoone ja park**: mõisahoone kuulub Eestis terviklikumalt säilinud barokkansamblisse. Kirjanik F. Tuglase lapsepõlvkodu, end. Ahja mõisa viinaköögi hoone. Ahja keskuses ja selle lähemas ümbruses on rohkesti paiku, millest F. Tuglas on oma loomingus kirjutanud, seda nimetatakse vahel Väikese Illimari maaks. Praegu on Ahjal Fr. Tuglase kodukoha looduse õpperada, mis kirjeldab Fr. Tuglase nooruspõlvega ja raamatu "Väikene Illimar" tegevustikuga seotud paiku. Mälestuskivi F. Tuglasele. Kunstiteadlaste sõnul on Ahja mõis Lõuna-Eesti ilusaim, see on Ahja kindel sümbol.
- Tõrvalätte allikas Ahja jõe ääres
- Lahojärv ja puhkeplats
- “Suusaparadiis “ Säässaare külas

Peamised väärtused:

- Kultuurilis-ajalooline
- Ühe aja maakasutus
- Looduslik
- esteetiline
- rekreatiivne
- üksikobjektide kogum (vt ülal)
- kohalik huvi

2. Võhandu jõe ürgorg

Ala suuruseks on ca 9 km² ning see kattub enamasti Võhandu jõe MKA territooriumiga.

Võhandu jõe ürgorg on üks kaunemaid Eestis. Inimesed on seda piirkonda asustanud väga kaua ning tänapäeval on see tuntud puhkekohaks eelkõige veematkajatele. Jõe ürgseim ja huvitavaim osa Leevi veskipaisust Reo sillani on võetud looduskaitse alla. LKA eesmärk on säilitada ürgorgu maastikulises tervikus ja kaitsta devoni liivakivi paljandeid. Võhandul on palju nimesid: Pühajõgi ülemjooksul, Võhandu kesk- ja Voo alamjooksul. Muinaseestlased on pidanud kogu jõge pühaks. Nagu Kiidjärve – Kärša ala puhul, nii on ka siin palju üksikobjekte, millest mõned väärivad esiletõstmist:

- **Kalmetumägi** (Kalmatumägi?, Kalmetemägi?, vanasti 'Kalmistu müür' – jutu järgi puhkavad seal Sõjatares surma saanud eestlased), telkimisplats. 12 kääbast I at. II poolest. I at II poolel püha paik.
- Põdramüür on kauneim **Võhandu liivkalju**. Kaunid on ka Viira Veskimüür, Sõjatare; Kalmate müür ja kõige kõrgem Tsirgumüür (saanud nime siin pesitsevate lindude järgi). Ka Himmiste küla kohal on mitmed kaljud – Ivaski ja Kindsi müür jt.
- Palju on **koopaid**: Vokiniidu, Väike-Sõjatare, Uku koobas ja Põrguhaud. Kunagine Suur-Sõjatare (seal tapnud sakslased vanal ajal hulga peitu pugenud eestlasi) on kokku varisenud. Seda kinnitab sügav ja kuiv salkorg Uku koopa kõrval. Jõe kaldas asuvat Uku koobast tunti rahvasuus kui muistsete jumalate koda. Rahvajutu järgi oli Sõjatare kaevatud Rootsi sõja ajal.
- **Veskid**: Viira veski ja Süvahavva veski. Võhandu ürgoru kõige suurejoonelisem osa jääb Viira küla ja Süvahavva küla vahelisele alale. Siin esineb 20-30 m sügav lammorg, mida liigestavad väiksemad lisaorud, jaotades oru veerud nn mägedeks. Leevi kohal, kus Võhandu org on madalam, esineb vana sillakoht ja iidne teede sõlmpunkt.

Peamised väärtused:

- Kultuurilis-ajalooline
- Looduslik
- esteetiline
- rekreatiivne
- üksikobjektide kogum (vt ülal)
- kohalik huvi

3. Meenikunno - Ilumetsa

Ala suurusega ca 25 km² hõlmab kolme olulist huvipiirkonda: Meenikunno MKA, sinna hulka kuuluvad Nohipalu Valgejärv ja Mustjärv ning Ilumetsa meteoriidikraatrid. Ala on üks Põlvamaa peamistest turismipiirkondadest. Nagu mainitud, koosneb ala kolmest peamisest huviväärsusest:

- Meenikunno sookaitseala (1970 ha), praegu Meenikunno maastikukaitseala hõlmab endas Meenikunno raba. Raba äärde on ehitatud väike matkaonn, lõkkeplats ja vaatetorn, kust avaneb suurepärane vaade soole. Turistidele on ehitatud 2,4 km pikkune laudtee), ürgne raba. Kunagi ammu asunud esimesena rabasaarele elama mees nimega Meeni. Et *kund* või *kunnus* öeldi siinkandis tiheda võsaga kõrgendiku kohta, saanudki keskne rabasaar ja kogu raba nimeks Meenikund. Rahvasuu pajatab, et soosaartele põgenesid külaelanikud siis, kui vaenuväed lähenesid. Vaenlastel oli raske rahvast soost leida. Rabasaartele viisid palkidest salateed, mis olid vee all ning ainult teadja inimene oskas laugaste vahel õige raja leida. Seetõttu pääses nii mõnigi põgenejatest eluga.
- Nohipalu Valgejärv ja Mustjärv on põnevalt lähestikku paiknevad järved, millest üks on Euroopa pruuni- ja teine selgeveelisemaid järvi. Mõlemad järved on head suplusjärved.
- Ilumetsa meteoriidikraatrid, allikas, infomajake, loodusrada (kraatrite juurde juhatavad teed puukuradid). Ilumetsa meteoriidikraatrite rühma kuuluvad Põrguhaud, Sügavhaud ja Kuradihaud.
- Rebasmäe allikas ja puhkekoht.

Peamised väärtused:

- Looduslik
- esteetiline
- rekreatiivne
- üksikobjektide kogum (vt ülal)
- kohalik huvi

4. Beresje - Lüübnitsa – Laossina

Ca 27 km² suurune ala hõlmab kolme Peipsi-äärset küla - Beresje, Lüübnitsa ja Laossina - ning nende vahele jäävaid Peipsi-äärsele rannikumadalikule iseloomulikke ranna-alasid ja metsatukki. Külad on väga huvitava asustusstruktuuriga ja hästi säilinud ajaloopärandiga. Ala tervikuna ei ole praegu kuigi tuntud, ehkki aasta-aastalt on hakatud nende külade väärtust üha rohkem hindama. Praegu on Lüübnitsa piirkondlikult tuntud oma sügisese sibula-kala-käsitöölaada poolest. Kõik külad on tüüpilised rannakülad, kus põhilisteks tegevusaladeks sibulakasvatuse ja kalapüük. Ka looduslikult on piirkond huvitav, ehkki mitte kuigi palju läbi uuritud. Lüübnitsa lähel on rohkesti luigeparvi, samuti Beresje järvel, kus õitseb palju vesiroose.

Lisaks hästisäilinud asustusstruktuurile ja sibulakasvatusele on külades veel järgmist vaatamisväärtust:

- **Lüübnitsa** (Lubnitsõ): vene rahvusest apostliku õigeusu kogukonna küla. Lüübnitsa küla on asetusest tüüpiline ridaküla, kus hooned on peatee äärde ritta ehitatud. Lüübnitsat on külastanud ka Peeter I Põhjasõja ajal. Küla keskel asub endine kultuurimaja, roosa kahekorruseline maja, veidi eemal aga Lüübnitsa kalmistu. Külast läbi sõites avaneb ilus vaade üle väina paistvale Kolpino saarele Medli küla

Venemaal. Kõrgelt hinnatakse ka Lüübnitsa kõrgendikult kaugusesse avanevat vaadet.

- **Beresje:** üks vähestest küladest, kus veel tänapäevalgi elavad vene vanausulised. Seegi küla on asetusest ridaküla. Esmakordselt on küla mainitud 1582. a. Küla kuulus Püha Nigula kirikule Pihkvas. Tänapäevani säilinud vanausuliste kalmistu asub küla lõpus paremat kätt. Enne küla on vasakut kätt kaunis järv, mis sobib ujumiseks ja paadisõiduks.
- **Laossina:** Laossina on setu küla. Puust kabel ('tsassovnja' e tsässon) Laossina küla kalmistu asub ca 1 km kaugusel külast, samas on ka Laossina kääbaskalmistud (62 kääbast). Laossina rand sobib hästi ujumiseks ja puhkamiseks.

Peamised väärtused:

- Kultuurilis-ajalooline
- "ajaloo kontsentraat"
- ühe aja maakasutus
- esteetiline
- rekreatiivne
- looduslik: Beresje – Lüübnitsa – Laossina vahelistele sooladele planeeritakse rajada maastikukaitseala, mis moodustatakse I ja II kategooria kaitsealuste liikide, Lüübnitsa Audjassaare ranna ja soo, Lüübnitsa-Beresje ranna ja soo ning Võõpsu luhasoo kaitseks (Lanno ja Kukk, 2001). Liigivaeseid madalsookooslusi pole Eestis kuigi palju järelejäänud. Eristatakse kolme soomassiivi, millest väärtusliku maastiku alale jääb kaks:
 1. Lüübnitsa – Audjassaare rand ja soo: märg lammirohumaad ja liigivaene madalsoo. Alal on kõrge hüdroloogiline väärtus. Hinnatud on see ka maastikutüübina ja kompleksi moodustavate kasvukohatüüpide poolest.
 2. Lüübnitsa – Beresje rand ja Võõpsu madalsoo: lammirohumaad ja liigivaene madalsoo. Hinnatud on soo hüdroloogiline väärtus, omapärane maastik ja ala kasutatavus ka heinamaana.

5. Vana-Võru maantee

Ala hõlmab ca 32 km² Vana-Võru maanteed ja selle lähiümbrust Voorekülast (Liivalt) Puskaruni. Maantee tekkelugu ulatub 1818.a-sse kui Liivimaa kindralkuberner Ph. Paulucci sai tsaar Aleksander I loa selle postimaantee rajamiseks ning postijaamade ehitamiseks. Liivimaa rüütelkonna vastuseisu tõttu jäi tee tookord ehitamata. Tee ehitati alles Krimmi sõja ajal (1853-1856). Esialgu kasutati jaamadena teeäärseid kõrtsi, hiljem ehitati Varbuse ja Maidla postijaamad. Teelõik Voorekülast Tilleoruni (ca 24 km) on kaitse all ning tulevase Varbuse maanteemuuseumi üks eksponaate ja vaatamisväärsusi. Kitsas asfalttee on künklik ja kurviline, metsa vahel lisaks ka päris pime. Teelt avaneb rohkesti ilusaid ja vaheldusrikkaid vaateid ümbritsevale maastikule.

Ala põhjaots, Liiva kõrtsi lähedane teerist on olnud mitmel korral lahingupaigaks (nt 1918, 1919, 1944). Kaupluse ligidal künkas on peidus 15.-17. sajandist pärinev maa-alune külakalmistu.

Maantee äärde, väärtusliku ala sisse jäävad järgmised huviväärsused:

- **Palojärv**, mis on populaarne ujumiskoht Põlvamaal. Järv on väga ilus, liivase põhja ja selge veega. Suvel on järvevesi üks soojemaid Eestis, seetõttu on ta ka ümbruskonna parim ujumis- ja puhkamiskoht. Järv on ka haruldaste veeorganismide kasvukohaks. Järve ümbritsevad ilusad metsad.
- Voore ja Karilatsi küla vahel on väga vahelduv künklik maastik – **Karilatsi mõhnastik** – kus kerkib mitmesuguse kuju ja suurusega kühme ja kupleid. Mõhnastiku pinnas on enamasti liivane ning suuremalt osalt kaetud metsaga. Selles nn. Voorepalu metsas on ka üksikuid talusid. Kõrgemaist paigust (kuni 122 m ü.m.p.) avaneb ümbrusele huvitavaid vaateid. Metsas on hooldatud suusa- ja matkarada ning suurepäraseid võimalused hoburetkedeks.
- **Karilatsi kalmed**: koos esineb kaks erinevat tüüpi matmispaika – kääpad ja tarandkalmed. Kääpaid on peetud rohkem iseloomulikuks idapoolsetele aladele ning neisse maeti valdavalt 5.-9. sajandil. Tarandkalmeid ehitasid aga 3.-4. sajandil Kagu-Eestist itta rännanud hõimud.
- **Põlva Talurahvamuuseum** asub vana Tartu-Võru maantee ääres Karilatsi külas. Tüüpiline vallakeskuse hoonestus kujunes siin välja 19. sajandi lõpul. 18,5 ha suurusel territooriumil on võimalik näha kohtu-, kooli- ja vallamaja koos kõrvalhoonetega, sepatalu ning hollandi tuulikut. Eksponeeritud on põllutöömehinaid ja sõidukeid. Karilatsi kõrtsi juures peeti pikki aegu laadapäevi.
- **Ihamarus** on sündinud ja kasvanud kirjanik Richard Roht (1891-1950). Kodukohast on kirjanik jutustanud raamatus “Vana Võrumaa”. Ta kirjutab ka Põlva – Ihamaru – Tartu teeristi juures asuvast vanast postijaama- ja kõrtsihoonest. Ihamarus pakuvad huvi ka põlispuud – kuusk ja pärn ning maantee äärne rändrahn – Põdrakivi. Hilba oja paremal kaldal leiame Kõrvelätte; maantee ääres on 1950. aastate algul rajatud kaseallee; Ahja jõe ääres kaitsealast lõuna suunas on kääpaid ja allikaid.
- **Tilleorg**: siin kattub ala osaliselt III tähtsusklassi “Tilleoru” alaga. Tilleoru väärtuste kirjelduse leiab nimetatud ala kirjeldusest. Maantee väärtuste aspektist on oluline märkida, et Tilleoru nõlval asuvasse ajaloolisse Varbuse postijaama rajatakse praegu Maanteemuuseumi.

Peamised väärtused:

- Kultuurilis-ajalooline
- ühe aja maakasutus
- esteetiline
- rekreatiivne
- kohalik huvi

6. Piusa koopad

Väärtuslik maastik suurusega 2 km² hõlmab Piusa koobastiku looduskaitseala ja ümbritseva maastiku, ulatudes lõuna pool Piusa jõeni. Piusa on ilmselt Põlvamaa unikaalsemaid vaatamisväärsusi, kuid keskkonnaametnikud ja looduskaitsejad ei taha lubada suuremat reklaami teha – teoreetiliselt võib seal midagi variseda. 2001. a suvel rajas RMK Piusale õpperaja ning nüüd on liikumine tunduvalt ohutum kui varem. Koobastik koosneb võimsatest kilomeetrite-pikkustest labürintidest, lisaks on koobastes Ida-Euroopa suurim nahkhiirte talvitusala. Koobastik on inimtekkeline, kujunenud klaasiliiva kaevandamise käigus. Eesti ainus klaasiliivakaevandus. Kaevanduse käigud küünivad enam kui 200 m pikkuselt devoni valgetesse liivakividesse. Kaevanduse peakäigu kõrgus on 4 m, kõrvalkäikudes ulatub see 10 m-ni.

Peamised väärtused:

- kultuurilis-ajalooline
- rekreatiivne
- looduslik: nahkhiirte talvitumisalana
- kohalik huvi

7. Räpina linn ja selle lähiümbrus

Ala suurus on 9 km². Räpina on kaunis ja põneva ajaloo linnake Eestimaa kagunurgas. Siin põimuvad omavahel minevik ja tänapäev, kaunis loodus ja meistrite loomingusse salvestatud ajalugu. Räpina linna ja selle vahetusse ümbrusesse jäävad järgmised objektid, mis oluliselt tõstavad ala tervikväärtust:

- Rand: linna keskele jääb paisjärv Võhandu jõel. Selle kaldal on klassitsistlikus stiilis kirik. Järve äärde on rajatud ilusaid puiesteid ja muruplatse. Teisel pool asub endise pastoraadi vana park.
- **Sillapää loss** (Räpina mõisa härrastemaja rahvapärane nimetus) **ja park**. Park ja suurejooneline hilisklassitsistlikus stiilis sammasportikusega mõisa peahoone on säilinud 19. sajandi I poolest. Loss on silmapaistva arhitektuuriansamblina riikliku kaitse all. Mõisahäärber asub liigirikkas kaitsealuses pargis, mida ümbritseb poolkaarena Võhandu jõgi ja paisjärv. Liigirikas dendropark on linna uhkuseks kolme erineva stiili poolest: inglise-, prantsuse- ja metsapark, kus on üle 300 puu- ja põõsaliigi. Sillapää loss koos pargi, iluaedade ja paisjärvega on Eesti üks ilusamaid ansambleid. Samas vajavad kujundamist lossi ümber olevad pargid, mille puud ja põõsad on välja kasvanud ning varjavad vaateid kauni arhitektuuriga mõisahoonetele, suletud on vaated lossi juurest jõele ja järvele.
- Musitempel mõisapargis
- Räpina paberivabrik (vanim seni töötavatest paberivabrikutest Eestis, Katariina-aegne, asutati 1734.a), jahu- ja saeveski (jahuveski töötab tänapäevani, ehitati koos tammi ehitamisega Võhandu jõele)

- EELK Püha Miikaeli kirik: ilusate proportsioonidega, hilisbarokses stiilis fassaadi ja torniga 1785.a. ehitatud kirik
- Apostlik õigeusu Sakariase ja Elisabeti kirik
- Vabadussõja ausammas
- Puuaiasõja mälestusmärk: “Raudmees”, skulptor Riho Kuld 1984
- Kaunid koduaiad
- Koduloo- ja aiandusmuuseum
- Apteegi tänav – linna üks kaunimaid algupärasel kujul ja hoonestusega säilinud tänavaid, mille tähtsust tõstab seal paiknev Elisabeti kirik. Tänav ajaloolist miljööd ei riku uued sobimatud hooned. Tänav uuema osa moodustavad esimesed nõukogude aegsed väikesed ja lihtsad puidust tüüpelamud on üsna haruldased ja originaalsetena säilinud.
- Ristipalo Põhjasõja lahingupaiga mälestuskivi ja puhkeplats

Peamised väärtused:

- Kultuurilis-ajalooline
- Üksikobjektide kogum
- Esteetiline
- looduslik
- rekreatiivne
- kohalik huvi

II tähtsusklass

1. Mooste mõisakompleks

Mooste (end. *Moisekatsi*, praegune nimi 'Mooste' tuleneb kohaliku rahva kõnepruugist) mõis, park ja järv hõlmavad ala suurusega 1 km². Mooste mõis kujunes välja 16. sajandi lõpul. Suurejooneline mõisakompleks on ehitatud historitsistlikus stiilis. Mõisale annab ilmet ümbritsev park, mis on rajatud inglise stiilis. Kõik alleed avavad kauni vaate Mooste järvele. Mooste mõisas olles avastate enda ümber nii mõnedki tuttavad paigad – siin on tänu ülihästi säilinud mõisakompleksile filmitegijate üks meelispaikadest. Näha on häärber, majandushooned, 2,5 – 3,0 m kõrgune ringmüür, mille omapäraseim vaatamisväärsus on kirdenurgas asuv kellatorn, suur park. Mooste mõisa tootmishooned pärinevad 20. saj algusest, olles I vabariigi ajal parimad tootmishooned. Arvatavalt 1909.a. valminud häärber on monumentaalne, kõrge kiltkivikatuse ning heimatstiilile omaste värvirõõmsate fassaadidega. Hoones võib leida nii puhtalt juugendliku kui ka neoklassitsistliku lahendusega ruume. Terve mõisakompleks on Mooste valla sümbol. Mooste ümbrus on vahelduva reljeefiga, mitmekesise maastikuga ala.

Peamised väärtused:

- Kultuurilis-ajalooline
- Üksikobjektide kogum
- esteetiline
- kohalik huvi

2. Rasina asundusküla

Rasina asundusküla on tüüpiline asundusküla, mille sarnaseid Eestis nii puhtal kujul on väga vähe. Küla on säilinud esialgsel kujul, seal on järjest 15 kolme hektari suurust talu tihedasti üksteise kõrval. Ala suurus on 2 km². Rasinal on palju vana aja hõngu, uusi nõukogudeaegseid hooneid pole kuigi palju. Rasina on Mooste valla küladest kõige elujõulisem, seal on põlised elanikud ja tugev külavaim.

Peamised väärtused:

- ühe aja maakasutus
- esteetiline

3. Kanepi - Erastvere

Ala hõlmab 11 km² suuruse territooriumi, alates põhja poolt Jõksi järve tagusest alast ning kulgeb lõuna poole, hõlmates Kanepi ja Erastvere asulad ning nende lähimas naabruses paiknevad huviobjektid.

Kanepi asula tekkis 1675. a. paiku ning on olnud piirkonna üks suurim kultuurikeskus. Kanepis asus Eesti esimene teadaolev kihelkonnakool ning 1868. a. asutati Kanepis lauluselts, kelle eestvõttel ehitatud seltsimaja on üks Eesti vanimaid. Ligi kaks sajandit on

Kanepi kandnud haridus- ja laulutraditsioone. Ärkamisajal oli Kanepi üks ärksamaid piirkondi kogu Eestis. Pika peatänava näol on säilinud tublisti minevikku. Kanepi vanemate ehitiste hulka kuulub ka sinne kirik, mis on koos koolihoonega kaitsealused ehitismälestised. Ajaloomälestisena on kaitse all Kanepi-Mäe ja Kanepi-Ala kalmistu. Kanepi kasvamist takistas raudtee kaugus.

Mängufilmi Suvi võttepaigad Jõksi järvest põhja pool asuvas Hinni talus, mille hooned on ehitismälestisena kaitse all.

Erastvere kandis on kõrgeimaks kohaks Põlva-Kanepi maanteest lõuna pool kerkiv kühm (150 m ü.m.p), kust avaneb laialdane vaade ümbritsevale maastikule. Selle kohta kirjutatakse “Võrumaas” (1926): “Suurejooneline lainja laega lavakõrgendik on Jõksi järvest lõunas olev kõrgendik, mille keskuse moodustab Kanepi kiriku ja aleviku ümbrus, laia avara vaatega kaugele ümbrusesse. See lavavaar on ümberringi piiratud kaunite orgudega.”

Erastveres on vaatamisväärsusteks ja maastikuväärtusteks eelkõige park ja tammik, kabel ning järv. Pargis on rohkesti põliseid puid. Pargi ühes nurgas on üsna suur tammik. Erastvere järvest algab Ahja jõgi. Erastverest kirde pool voolab Ahja jõgi üsna sügavas orus, mis pakub palju huvitavaid vaateid. Loogeldes suhteliselt kitsal lammil läbi niitude, on jõgi varasematel aegadel käima pannud mitmeid veskeid.

Peamised väärtused:

- kultuurilis-ajalooline
- ühe aja maakasutus
- esteetiline
- rekreatiivne
- kohalik huvi

4. Võõpsu asula

Võõpsu asula väärtuslik maastikuala hõlmab ca 2 km² suurust territooriumi. Kõrgendik, millel asula paikneb, on madal ja lame, ümbruses on valitsevad lagedad luhad. Võõpsule pani 19. saj. keskel aluse nn Savi kõrts, kus reisijad Tartu – Pihkva laeva ootasid. Laevade peatuskoht oli Voo jõe suus Salo saare kohal. Laevasadam oli pikka aega kogu piirkonna jaoks väga oluline liiklustee (laevatatav kuni Räpinani, 12 km ulatuses). Siin on olnud järvesadam ning Tartu Piiskopkonna ja Pihkva vürstiriigi piirile ehitatud puidust väikesed kaitsetornid. Võõpsu oli kuni II maailmasõjani tähtis sadama- ja kaubanduskeskus. Vana sadamalinna Võõpsu peamine väärtus seisneb korrapärase malelaud-tänavastikus. Tänavavõrgu kujunemisel oli määravaks jooneks Rápina maantee. Asulas on 30-ndatest aastatest säilinud hoonestus, remonditud pritsikuur, munakivitee, tsässon, tuletorn ja ehitismälestisena kaitse all olev Püha Nikolai palvemaja. Võõpsu oli tuntud kuulsate laatade, sadama, potitehase, mootorveski ja nahaparkimisetevõtetega. Oli peamiselt (käsi)tööliste elupaik. 1939 oli külas suur tulekahju ja selle tagajärjel pidurdus kogu küla areng.

Peamised väärtused:

- ühe aja maakasutus
- esteetiline
- kohalik huvi

5. Setumaa

Ala, mis käesoleva töö kontekstis on nimetatud “Setumaaks”, hõlmab 78 km² suuruse territooriumi Põlva maakonna kaguosas, haarates enda alla järgmised maastikuliselt väärtuslikud piirkonnad: Värska – Õrsava – Lutepää, Rääptsova – Ulitina piirkond, Mustoja mõhnastik ja Matsuri ümbrus. Ala seovad tervikuks nii setupärane kultuuri- ja asustuspärand kui Palumaa männimetsaline ja ürgorustatud looduspärand. Järgnevalt on Setumaa väärtuslikku maastikuala iseloomustatud nimetatud piirkondade kaupa, tuues välja iga alapiirkonna tähelepanuväärsemad väärtused.

Värska – Õrsava – Lutepää piirkond hõlmab Vene piiri äärse ala Värskast Lutepääni. Ala keskmes on Õrsava küla, etniliselt palju huvi pakkuv setu külake. Küla asub Mustoja suubumiskohal Õrsava e. Värska järve, mis paikneb Värska oru laiendis. Samas endine Värska metskond koos vaatetorniga ning Sõiramäe nina. Sea lähedal on Roosteorg (läänepoolne org), mis on oruveerud lõhestanud keerukateks ovraagidesüsteemideks. See on Värska lahe kõige kitsam koht, kus vastaskallas on kiviviske kaugusel. Orglahte nimetataksegi Sõiramäe ninaks. Õrsava järve vastaskaldal asub Seto Talumuuseum. Esimene hoone - suitsusaun, kerkis muuseumi krundile 1994.a. Muuseum tutvustab 19.sajandi lõpu - 20. sajandi alguse talurahvaarhitektuuri, vanu tööriistu, rikkalikku käsitööd. Edasi Saitse poole sõites pakuvad iidsetes külates vaatamisväärsusi taluhooned, mis on asetusest kinnised õued, kõrgete taradega palkehitised. Leidub ka savist ja lubjakivist hooneid.

Veidi kagu pool paiknev Verhuulitsa on tänavküla tüüpi ning paikneb kõrgel mäerinnakul. Vanasti olevat küla, mida läbis Liivimaalt Pihkvasse viiv kaubatee, varustatud kummaski otsas väravatega. Igal õhtul koos päikese loojanguga väravad suleti. Siin asub ka *laudsipettäi* - vana mänd, milleni kanti kadunukene kätel, alles siis tõsteti vankrile ja jätkati teekonda kalmistule.

Lutepää liivik e nn Pikkliiv on Eestis harv maastikutüüp. Mitme ruutkilomeetrilisel maa-alal on mitmesuguseid tuule poolt kujundatud vorme – liivanurmi, mille pinnal tuulelaineid meenutav virvendus, “elavaid” ja “surnud”, taimkattest kinnistunud luiteid jne. Kõrgemaks kohaks selles “Setumaa Sahaaras” on Pikkmägi (54,1 m, suhteline kõrgus 12 m), mille läänenõlvalt haarab pilk kogu liivikut. Vähelevinud kuivalembelistest liikidest koosnev taimestik, stepialadele iseloomulike taimeliikide kõige suurem koondumispaik Eestis. Nüüd on see endine rändluide kinnistumas. Omapärase maastiku kadumisele aitab kaasa ka inimene metsa istutamiseega. Esimese Eesti Vabariigi päevil tehti liivikuil ratsaõppusi, mis takistas taimestiku teket.

Rääptsova - Ulitina piirkond on setu asuala Piusa jõe ja Saatse tee ümbruskonnas. Ulitina külas on Elise Auna kodukoht ja mälestuskivi. Külad on hästi säilinud hoonestusmustriga.

Mustoja mõhnastik, Kagu-Eesti suurim ja reljeefseim mõhnastik on maastikukaitsealana ka riikliku kaitse all. Kaitseala 4 sihtkaitsevööndit hõlmavad järgmised piirkonnad: Verhuulitsa ojalammi, kus kasvab rikkalikult kaitsealuseid taimi (nt orhideesid); Lutepää liiviku koos metsise mängualaga; Lamemäe ümbritseva iseloomuliku mõhnastiku ja stepitaimedega; Kahurimäe vööndi, mis tervikuna hõlmab metsise mänguala.

Matsuri ümbruse külad - Vorobi, Vaartsi, Vammuste, Vedernika, Koidula ja Helbi – on etnograafiliselt huvitavad. Ala paikneb kahe raudtee ühinemiskohast loodes, säilinud on külade omavaheline paigutus.

Piusa jõe ja Meeksi oja ühinemiskohal on säilinud 1342. aastal rajatud ja 14. sajandi teisel poolel kastelliga tugevdatud piiskopilinnuse varemed, kuhu omal ajal koondusid piiskopiväed rünnakuks ning mis oli ka tähtis palverännakukoht. See oli Tartu piiskopkonna kaguosa tugevaim piirikindlus. 15. sajandi III veerandil ehitatud kaunistustega suurtükitorid on Eesti kindlusarhitektuuris ainulaadsed. Linnus sai Liivi sõjas ja 17. sajandi sõjategevuses kannatada ning alates Põhjasõjast on ta varemeis.

Peamised väärtused:

- Kultuurilis-ajalooline
- ühe aja maakasutus
- üksikobjektide kogum
- looduslik
- esteetiline
- rekreatiivne
- kohalik huvi

6. Tonja

5 km² suurune ala hõlmab Värskas- Räpina maanteest ida poole jääva ala Tonja poolsaare ja Karisilla jõe ümbruses. Tonja poolsaar on looduskaitse all, poolsaar on säilitanud oma lageda keskosa. Alale planeeritakse Tonja – Karisilla - Värskas loodusparki. Tonja külas, küla keskel oli Setu lauluema Anne Vabarna kodumaja, seal on ka tema mälestuskivi. Tonja küla on ka etniliselt huvitav vana rida-kaluriküla, kus kõik majad asuvad tee järvepoolsel küljel. See on mõnus vaba aja veetmise paik kauni looduse rüpes, siin asub ka Jahtklubi. Ühele poole jääb kaunis ning rahulik järv, teisele aga tuules kohisev metsapark..

Peamised väärtused:

- Kultuurilis-ajalooline
- ühe aja maakasutus
- esteetiline

- rekreatiivne
- looduslik
- kohalik huvi

7. Tilleorg- Lauriorg

Tilleoru-Laurioru väärtusliku maastikuala suurus on 21 km². Ala keskse telje moodustab Ahja jõe keskjooksu org, mis algab Magari külast ja ulatub Tilleoruni põhja pool, kattudes osaliselt Vana-Võru maantee väärtusliku maastikualaga. Tilleoru kaitseks on loodud Tilleoru maastikukaitseala. Väärtusliku maastikuala lõunapiiriks on Kanepi – Põlva maantee.

Suurelt maanteelt paistab kogu maastik esmapilgul ebahuvitavana, kuid see on petlik. Kogu väärtuslik maastikuala on põneva reljeefiga, mitmete orgude ja vanade veskikohtadega. Kõige suurem vaatamisväärsus on siiski Tilleorg, mis leidis äramärgimist pea igas vestluses Põlvamaa elanikega.

Tilleoru-Laurioru väärtuslikul maastikualal on rohkesti üksikobjekte:

- **Erastvere lahingu mälestusmärk** jääb ala idaserva. 1701. aastal saavutasid Vene väed Erastvere küla lähistel Magari küla ümbruses toimunud lahingus Põhjasõjas olulise võidu rootslaste üle.
- **Juudalinna kivilalme ja kääpad:** Põhjasõja-aegsed kalmed 3 km Puskaru pool
- **Liismeti veski**
- **Rothi veski** on püsti, kuid lagunemas.
- **Laurioru** on laululava ja vaatamist väärt reljeef, mida ilmestab ilus jõenire. Kahjuks rikub vaadet samas asuv kuivatihooone.
- **Varbuse mõis ja park:** Tilleoru ilusamaid paiku on oru veerul asuv endise Varbuse mõisa looduslik park, milles metsatukad vahelduvad niitude ?(1965)? ning orud küngastega. Selle ala reljeef on üsna keerukas – mitmed lisaorud (Kadriorg, Levaorg, Kureorg jt) liigestavad ürgoru veerusid ning annavad maastikule mägise ilme.
- **Varbuse postijaama hooned:** valminud 1865.a, tänapäevani säilinud terviklik kompleks, mille peahoone ja osa kõrvalhooneid on remonditud ning millesse on rajamisel Maanteemuuseum.
- **Tille veski:** maanteest veidi ülalpool on oru lammil Tille veski vare.
- **Varbuse Kantsimägi ja Rõõmumägi:** peaaegu Tilleoru ja maantee ristumiskohal asuvad põhjaveerul kaks muistset linnust Kantsimägi (nim. ka Varbuse Kantsimägi, otse maantee kõrval) ja Rõõmumägi (eelmisest lääne pool). Omapärane on hiiglaslikku trepiastmestikku meenutav Matsivall, kuhu mõisnik tahtnud kord rajada mingit hoonet.
- **Meriooni kalju ja allikas:** 20 m kõrgusest kaljust voolab välja kristallselge allikas, mis on uuristanud liivakivisse sügava koopa. Rahva arvates võib ainult merest nii palju vett välja voolata, sellest ka nimi – Meriooni allikas ('oon' – kalda sisse uuristunud koobas, millest väljub allikas) e Merioone. Meriooni paljandi kohal korraldati varasematel aegadel rahvapidusid.

- **Tilleorg tervikuna ja Tilleoru maastikukaitseala:** Tilleorg on looduslikult väga kaunis Ahja jõe ülemjooksu org. Tartu – Võru mnt kohal on Tilleorg kuni 35m sügav, niiduse lammi (1965) ja järskude metsaste veerudega. Oru põhjas voolab loogeldes väike Tille jõgi (Ahja jõe ülemjooks). Tartu- Võru mnt ületab oru suuri lookeid moodustades. 2001.a. taastati Tilleoru kaitsealal õppe-matkarada, mis lähtub Tartu-Võru maantee silla juurest mööda jõeorgu kuni Meriooni allikani Kaderna ojal ja sealt tagasi mööda metsa- ja maanteed alguspunktini silla juures. Raja pikkus on 4 km ja sellel on 10 kirjeldatud punkti, mis tutvustavad loogelist Ahja jõge, jõelammi, põlismetsa ja metsakooslusi, kopratammi, tuule- ja tormimurdu metsas ning allikat.
- Kiuma küla algkoolile 1998.a. paigaldatud mälestuskivi, **Kiuma külas asuvad sajandist pärinevad** kääpad.

Peamised väärtused:

- kultuurilis-ajalooline
- üksikobjektide kogum
- looduslik
- esteetiline
- rekreatiivne
- kohalik huvi

Maaililised teelõigud ja ilusad vaated

A. Teelõigud

1. Ahja-Kärsa
2. Beresje-Lüübnitsa-Audjasaare
3. Himmaste-Süvahavva
4. Jõksi-Kanepi
5. Kamnitsa
6. Karaski-Piigandi järv
7. Karisilla-Tonja
8. Kliima-Piusa-Kiksava-Obinitsa
9. Kooraste
10. Linte-Raadama-Köstrimäe
11. Matsuri-Koidula
12. Matsuri-Õrsava
13. Miiaste-Vanaküla-Holvandi-Uibujärve-Partsi
14. Pikajärve-Valgjärve-Saverna
15. Podmotsa
16. Saetamme-Marga
17. Saverna-Sirvaste-Mügra
18. Sirvaste-Mügra
19. Vana Võru mnt. (Vooreküla-Karilatsi-Ihamaru-Varbuse-Puskaru)

20. Veski
21. Võõpsu
22. Õrsava

B. Vaated

1. Jõksi
2. Mügra
3. Meenikunno
4. Tuderna
5. Podmotsa
6. Krootuse
7. Kooraste Pikkjärve

III tähtsusklass

1. Aarniku

Ala suurus on 6 km², hõlmates kauni liivapinnalise männimetsa Lutsu jõe lõunakaldal Rasina ja Mooste vahel. Ala peamine väärtus seisneb Aarniku kääbastikus, kuid piirkond on tuntud ka seene- ja marjametsana. Lutsu jõel paiknevad ka mõned vanad vesiveskid.

Peamised väärtused:

- kultuurilis-ajalooline
- ajaloo kontsentraat
- looduslik
- rekreatiivne

2. Leevaku

5 km² suuruse pindalaga Leevaku väärtuslik maastikuala hõlmab huvitava lõigu Võhandu jõe kesk- ja alamjooksust, ala keskmesse jääb Leevaku küla. Leevaku nimi tuleb arvatavasti sõnast “liivaku”. Leevaku hüdroelektrijaam (J. Smuuli “Järvesuu poiste brigaadi” jälgedes) rajati 1947.-50. a. kommunistlike noorte algatusel ja oli esimene sõjajärgseil aastail püstitatud hüdroelektrijaam Eestis. HEJ rajamisel tekkis Võhandu orgu pikk paisjärv. Eesti pikima kortsuga (50 m) saun asub Leevakul. 1932.a-st oli Leevakul telliskivivabrik, mille rajas kohalik rahamees. Vabrikus valmistati telliskive, savinõusid ning kahheloote. Odavaim transport oli veetee mööda Võhandu Peipsisse ja sealt Tartusse. Seega oli Võhandu omal ajal kuni Leevakuni laevatatav. Vabrik on ammu lagunenud, korsten aga seisab tänapäevani koos tema jalamile ehitatud saunaga.

Leevaku ja Rāpina vahele jääb ilus lõik Võhandu kesk- ja alamjooksust. Jõeoru pervedel kulgevad matkarajad, kust avanevad ilusad vaated oru põhja. Plaanis on rajada ka jalgrattarajad. Leevakust veidi allavoolu on RMK loonud kauni ja kohalike elanike seas kõrgelt hinnatud Toolamaa piknikuplatsi. Ala idanurgas on huviväärsuseks nn Võuküla koopad, nende seas ka Punnküla koobas, mis on Võhandu jõe sügavaim (20 m). Jõe kallastel on ilusad metsad.

Peamised väärtused:

- kultuurilis-ajalooline
- üksikobjektide kogum
- kohalik huvi

3. Meelva

Ala suurusena 9 km² hõlmab Meelva küla ja Meelva järve ümbruse. Selles piirkonnas on suhteliselt hästi säilinud maakasutus- ja maastikumuster ning peamiselt seetõttu lisanduski vaadeldav ala Põlvamaa väärtuslike maastike nimistusse. Varemalt oli see

samuti tihedalt asustatud ala, uus on lisandunud vana skeemi kohaselt. Kolhoosikorrast on vaid mõned suurehitised ja kraavid.

Ala loodenurgas on Kureküla Linnamägi.

Meelva (Miilva) järve - Põlvamaa suurima järve - ümbrus on populaarne puhkepiirkond. Järve tagant algab suur sooala, Meelva soo maastikukaitseala, mille kagunurk jääb ka väärtusliku maastikuala piiresse. Meelva jaanituleplats ja puhkemajake on Räpina kandi inimestele armastatud peopaigaks. Väärtust lisab ka ujumiskoht.

Peamised väärtused:

- kultuurilis-ajalooline
- üksikobjektide kogum
- ajaloo kontsentraat
- kohalik huvi
- rekreatiivne

4. Jänukjärv

2 km² suurune ala hõlmab Jänukjärve ja selle lähiümbruse, sealhulgas Krootuse – Karilatsi tee äärde jääva lageda kõrgendiku, mille laelt avaneb kosutav vaade ümbruskonnale. 11 ha suurune Jänukjärv paikneb Piigaste ürgorus ning selle kirde-poolne kallas sobib ka supluseks. Jänukjärvest (Jänujärv, Janukjärv, Jaanukjärv, Janutjärv) voolab välja Piigaste oja, mille kaldal leiame Jänukjärve kääbastiku (13 kääbast I aastatuhande 2. poolest).

Jänukjärve seostatakse "Alg-Kalevipojas" Kalevipoja tegevusega:

*Kalevide poega rüüpas
Suures jänos järvekesta,
Väsind keha võimustuseks,
Pinnis tühjaks põhjast saadik,
Ega jätnud veete piiska
Muda päele järve põhja.
Sellepärast Jäno-järveks
Järvekesta kutustakse,
Kusse Kalevide poega
Kanget jäno kustutanud.*

(XII lugu, 401-410.)

Peamised väärtused:

- kultuurilis-ajalooline
- looduslik – järves leidub mõningaid 2. ja 3. kaitsekategooria liike
- esteetiline
- rekreatiivne
- kohalik huvi

5. Põlva ümbrus

Põlva ümbruse väärtuslikku maastikuala suurusega 12 km² ja asulat ennast läbib põhja-lõunasuunaline Ora org, mis on kuni 30 m sügav ja järskude veergudega. Oru lammil kerkib üksikuid seljakuid ja kupleid, nagu Intsikurmu mägi. Põlva lähemas ümbruses, eriti põhja pool, pakub Ora org huvitavaid vaateid. Oru veerudes on palju allikaid. Põlvast põhja poole jäävas Mammastes on Köstrimägi ja arvatavalt Põlvamaa esimese kooli mälestuskivi, mille taga on säilinud köstri elamu. Samuti on seal künklikust maastikust tulenevalt Taevaskojale viivate matkaradade algus ja talviti põnevad suusarajad ning lumelauamägi. Puhkuse veetmise võimalusi pakub ka ratsasportikeskus. Vaatamist väärrib nõukogude ajal ehitatud arhitekt Vilen Künnapu projekteeritud endise Põlva kolhoosi keskuse hoone, milles praegu asub vallavalitsus. Põlva lähedal Himmastes sündis 1839.a meie suurim folklorist Jakob Hurt.

Põlva on rohelusse uppuv väikelinn Orajõe paisjärve kaldal. Legend kirikuseina PÕLVILI müüritud neitsist arvatakse PÕLVA nime tekkepõhjuseks. Linna üks väärikamaid ehitisi ongi Maarja kirik, mille läänekülge pärineb umbes 1470. aastast. Põlva linna vanem osa asub orus, olles kujunenud kiriku juurde teeristi ümber.

Põlva põline kihelkonnakalmistu rajati 1773.a ning see on mitme tuntud tegelase (nt. G.A.Oldkop, J.Käis, J.Vahtra, G. Schwartz, O.G. Matthisson jt.) viimne puhkepaik. 1907.a. valmis tähelepanuvääriv kalmistu peavärv.

Populaarne rahvapõlvade paik on Intsikurmu vabaõhulava, mis asub looduskaitsealuses metsapargis. Lisaväärtust annab siinsete laulupidude pikk traditsioon: teadupärast peeti esimesed laulupeod Eestimaal aastatel 1855 ja 1857 just Põlvas. 1969.a.-l valminud arhitekt Vadim Tsentropovi projekteeritud Intsikurmu lauluväljakut peetakse üheks kaunimaks ja omanäolisemaks Eestis.

Üsna Põlva lähedal, linnast lõuna pool suubub Rosma kohal Ora ürgorgu Peri org. Lisaorud liigestavad ürgoru veerud arvukaiks neemikuiks, mida rahvas nimetab mägedeks. Ühel sellisel neemikul asub suur Rosma Linnamägi.

Rosmal paikneb ka J. Käisi sünnimaja, milles praegu asub waldorfpedagoogikal põhinev Johannese Kool Rosmal ning ehitismälestistena kaitse all olevad vesiveski, veskipais, veski elamu ja ait ning Rosma kauplus.

Peril väärivad tähelepanu liigirikas looduskaitsealune park (7,4 ha), mis on keskasulaga oskuslikult seotud ja võimas mõisa-aegne allee. Peril on ka koduloomuuseum.

Kähril asuvad kultuurilis-ajalooliselt väärtuslikud objektid - õigeusu kirik (muinsuskaitse all) ja ajaloomälestisena Kähri kalmistu.

Kenad külad huvitaval maastikul on ka Metste ja Tännassilma.

Peamised väärtused:

- kultuurilis-ajalooline
- üksikobjektide kogum

- looduslik
- rekreatiivne
- kohalik huvi
- esteetiline

6. Podmotsa

Ala suurusega 7 km² hõlmab Venemaa piiri ja Värskla lahe vahelise ala, sealhulgas Saarepää, Velna ja Podmotsa külad. Tee kulgeb üle Määsovitsa ja Velna soode ning madalike. Podmotsa küla lähedal on kääpad I aastatuhandest - igivana külakalmistu, kuhu Podmotsa küla inimesi on järjepidevalt maetud 600-700 aastat. Kalmistul on mitmeid vanu kiviriste s.h. Vene-Liivi sõja aegne (16. sajand) ja tsässon. Kalmistu lähedal olnud iidne salumets, kus kauges minevikus käidud palvetamas ja ohverdamas. Alal on hästi säilinud enne-sõjaaegne maakasutusmuster.

Peamised väärtused:

- ühe aja maakasutus
- looduslik
- esteetiline

7. Tuderna – Hanikase

27 km² suuruse ala lõunapiiril kulgeb Võru - Petseri ürgorg, kus voolavad Tuderna oja ja Piusa jõgi. Oru veerude kõrgus ulatub 40 meetrini. Lammil on selgesti välja kujunenud terrassid, millest ülemine on liivase pinnaga ja kaetud männimetsaga, madalam aga varemalt niitude all, nüüd võsastunud. Ürgoru veerud on liigestatud väiksematest lisaorgudest ning selle tõttu kohati väga vormirikkad. Eriti huvitav on Hanikase org ning "Hirmu nõdsu" – sügav salkorg Kivestu küla lähedal, mille põhjas kulgev külatee läheb tunneli kaudu kõrge raudteetammi alt läbi. Tuderna ojal paikneb nn Surematu Raudteesild, Eesti üks kõrgemaid raudteesildu üle sügava salkoru.

Vanadest küladest on eriti huvitav ja hästi säilinud Ala-Hanikase. Silmapaistvalt ilus vaade avaneb ürgoru veerelt Soena külast.

Piusalt Tammele viiva tee ääres, jõe kallastel on Eesti suurim, Tuderna kääbaste ala kaheksa kolmekümne 5.–8. sajandist pärineva kääpaga. Tuderna külas paikneb ka vana kõrtsikompleks, mis ligi 100 aasta vältel toimis metsvahitaluna. Taastamisel olevas kõrtsis on avatud savikoda-keramikakoda.

Peamised väärtused:

- kultuurilis-ajalooline
- ühe aja maakasutus

- esteetiline
- rekreatiivne

8. Kooraste - Kanepi

Kooraste – Kanepi aheljärvestike väärtuslik maastikuala hõlmab 41 km² peamiselt loodusliku ja rekreatiivse väärtusega suhteliselt looduslikku ja metsarikast maastikku.

Kooraste ümbrus on tasase reljeefiga ja suhteliselt metsarikas. Maastikule annavad väärtust ürgorud, millega on seotud rohkete järvede esinemine. Seda ala läbib Otepää kõrgustikult algav loode – kagusuunaline võrdlemisi kitsas, kuid sügav (30-40 m) ning järskude veerudega Kooraste ehk Truuta ürgorg. Kooraste aheljärvestikku, kuhu kuulub 10 väikest järve, peetakse Eestis üheks suurejoonelisemaks ning ilusamaks. Põlvamaa territooriumile jääva ürgoru järved on Liinujärv, Pikkjärv, Vaaba ja Hatsike järv. Kõik need järved on võrdlemisi sügavad (enamik üle 10 m). Selle oruga ristub Kooraste kohal teine, kirde – edelasuunaline ürgorg, milles on viis järve. Neist ilusaim on sopilise kaldajoonega Kooraste Suurjärv, mille keskel on lehtmetsaga kaetud saar. Sellest kirde poole jäävad Väikejärv ja Kõverjärv ning suurem Mutsina järv, lõunasse aga kõrgete kallastega Uiakatsi järv. Suurjärve kaldal on Kooraste külas endine mõisapark. Kooraste mõisa (vana puuehitis; hävinud) viimased omanikud olid Ungern-Sternbergid.

Ka **Kanepi** ümbruses muudavad maastiku vaheldusrikkaks mitmes suunas kulgevad ürgorud ning nendes paiknevad arvukad järved. Orgudevahelised kõrgemad lavad on üsna vahelduva, lainja või kühmulise reljeefiga. Huvitavaim ja maastikuliselt väärtuslikum on Jõksi - Piigandi ürgorg. Umbes 0.5 km laiuse oru lammil on rida looduslikult kauneid ja sügavaid järvi. Neist suuremad on Jõksi, Vähkjärv, Piigandi ja Kannajärv. Kõik nimetatud järved on järskude, kohati kõrgete allikaliste kallastega. Jõksi järv on 9-st järvest üks ilusamaid. Järvel on suur tähtsus kauni maastikuelemendina - metsatukad ja järsud orunõlvad lisavad järvepeeglile võlu. Kohalike seas on veekogu hinnatud puhkekoht, siin toimuvad rahvapeod ja kokkutulekud. Jõksi järv on hea kalajärv, seega kalameeste meelispaik.

Ajaloolisel Võrumaal, Eesti vanima tamme lähistel, on rajamisel **Pokumaa**, mis tugineb Edgar Valteri üldtuntud ja -tunnustatud "Pokuraamatu" ainekule. Tulevase Pokumaa territoorium asub praeguse Võru- ja Põlvamaa ning ühtlasi Urvaste ja Kanepi valla piiril ning hõlmab 55,7 ha. Pokumaa põhieesmärgiks on aidata kaasa kultuuri ja loodust väärtustava ning oma rahvuslikku identiteeti tunnetava põlvkonna kasvatamisele. Pokumaa seondub tihedalt Lõuna-Eesti maastikutüübi ning 20. sajandi alguse arhailise olustikuga, olles samal ajal ka tüki muinasmaad. See annab aluse väita, et Pokumaa saab olema teiste omalaadsete hulgas unikaalne nähtus. Pokumaa võtmeks on Edgar Valteri "Pokuraamat" ja selle nimega seotud. Pokud erinevad tavapärastest muinasjututegelastest selle poolest, et neil on n.ö. looduslikud prototüübid. Muinaslugu pokudest sündis Võrumaa loodusest inspireerituna. Pokumaal kandub see lugu raamatu lehekülgedelt taas Võrumaa looduse keskele. Muinasjutulise elemendi ja loodusliku keskkonna sümbioosis seisnebki Pokumaa ainulaadsus.

Peamised väärtused:

- looduslik
- esteetiline
- rekreatiivne

9. Krüüdneri

Ala suurus, mille keskmeks on Krüüdneri küla koos mõisapargi ja kõrtsiga, on ca 2 km². Krüüdnerit läbib vana maantee, lisaks on tegemist iidse teede ristumiskohaga. Maastik on mitmekesine: kortsuline pind, karjäär, nurgatagune kõrts, varemetes mõis, veenire, Krüüdneri kirik, väga maaliline Kangru järv ja käänulised teed. Vanas Krüüdneri pargis kasvab ohtralt kodumaiseid puuliike, samuti on seal maalilised tiigid ja puiesteed. Esineb ka punase devoni liivakivi paljandeid. Põhja pool avaneb vaade Maaritsa kirikule.

Peamised väärtused:

- ajaloo kontsentraat
- üksikobjektide kogum
- esteetiline

10. Pikajärve – Sirvaste

Pikajärve – Sirvaste väärtuslik maastikuala territooriumiga 92 km² on kõige suurem väärtuslik maastikuala Põlvamaal. Piirkond hõlmab suurema osa Valgjärve vallast, kuuludes maastikuliselt Otepää kõrgustiku maastikuvaldkonda.

Valgjärve teest kirdesse jääva ala, Abissaare – Alliku – Tigasõ – Saverna, põhjapoolne osa on maastikuliselt halvemas seisukorras. Reljeef on suhteliselt “kortsuline”, küngaste vahel leidub rohkesti väiksemaid veekogusid. Maastik jätab sellise ilme nagu võiksid seal ringi lennata Kiviräha “Rehepapi” romaani kratid. Pisivormidega maastikul on eriti valus vaadata suuri kolhoosihooned, mis maastikku põrmugi ei sobi. Saverna - Valgjärve vaheliselt teelt on näha Haanja kõrgustikku. Tervele Valgjärve vallale on iseloomulikud lastejoonistuslikud künkad, kus kahe künka keskelt paistab kolmas.

Valgjärve maastik on Põlvamaal üks vaheldusrikkamaid: kuplid kerkivad 30-40 meetrini, orgudes rohetavad võsa ja heinamaad, sillerdavad tiigid ning järved. Valgjärve iidsete tammedega park ja järv on ümbruskonna kauneimad. Valgjärvel on ka kolm saart: Mustsaared ja Pajusaar. Kalda lähedal on põhi suuremalt jaolt kruusane ja liivane, nii et ka suplemiseks on paik soodne.

Aiaste - Sirvaste kandi maastik on eelkõige kolhoosimaastik, mis on looduslike oludega mitteharmoneeruvate ehitistega ära solgitud ja jätab suhteliselt eklektilise mulje. Võrreldes eelmise sajandi algupoolega on maju juurde tulnud. Palju on tehtud metsaraiet. Sirvastes asub Rootsi sõjameeste haua kivirist.

Omaette väärtuseks ja vaatamisväärsuseks on Pikajärve mõisakompleks. Pikajärve mõisa peahoone on 3-kordne keskküttega uuemaaegne kiviehitis, ka varemalt toredaim kogu ümbruskonnas (praegu taastamisel, põnev koht tuleb). Pikajärvel on ilus kitsas järv ja huvitav reljeef.

Mügra juures maanteel on põnev sõita mööda tasast oru põhja, kus servadest hakkavad nõlvad suhteliselt järsku mõlemalt poolt kerkima.

Peamised väärtused:

- Ajaloo kontsentraat
- esteetiline

ÜHISTE KAVATSUSTE PROTOKOLL POSTITEE KORRASHOIUKS JA ARENDAMISEKS

1. **Käesolev ühiste kavatsuste protokoll** (edaspidi protokoll) on sõlmitud järgmiste osapoolte vahel:
 - 1.1 Maanteeamet (registrikood: 70001490, aadress: Teelise 4, 10916 Tallinn), keda esindab peadirektor Priit Sauk;
 - 1.2 Keskkonnaamet (registrikood: 70008658, aadress: Narva mnt 7a, 15172 Tallinn), keda esindab Lõuna regiooni juhataja Ena Poltimäe;
 - 1.3 Riigimetsade Majandamise Keskus (registrikood: 70004459, aadress: Sagadi küla, Haljala vald, 45403 Lääne-Viru maakond), keda esindab RMK Põlvamaa metsaülem Tiit Timberg;
 - 1.4 Kanepi vallavalitsus (registrikood: 75011754, aadress: Turu põik 1, Kanepi, 63101 Põlva maakond), keda esindab vallavanem Andrus Seeme;
 - 1.5 Põlva vallavalitsus (registrikood: 75038581, aadress: Kesk 15, 63308 Põlva), keda esindab abivallavanem Janika Usin;
 - 1.6 Võru vallavalitsus (registrikood: 77000393, aadress: Võrumõisa tee 4a, 65605 Võru), keda esindab vallavanem Kalmer Puusepp;
 - 1.7 MTÜ Postitee (registrikood: 80248139, aadress: Varbuse küla, Kanepi vald, 63122 Põlva maakond), keda esindab juhatuse liige Ott Rätsep.
2. **Protokolli koostamise aluseks ja eelduseks on järgmised asjaolud:**
 - 2.1 Ajaloolise Postiteena käsitletakse **Maanteeameti haldusalas oleva riigitee** 18115 Vooreküla-Puskaru km 0,000-24,158 **lõiku**; 18240 Puskaru-Väimela km 0,000-14,856 ja 64 Võru-Põlva km 0,715-5,145 **lõiku** (edaspidi Postitee).
 - 2.2 **Ajaloolis-kultuurilise Postitee mõiste** hõlmab sisuliselt nelja olulist valdkonda, mida tuleb käsitleda **tasakaalus ja tervikuna**: a) piirkonna tuhandeaastane ajaloopärand, sh ajalooline teejoon, b) maanteega piirnev puhas ja kaunis looduskeskkond, c) piirkonnas tegutsevad ettevõtted ja kogukonnad ning d) (riigi)tee on kahtlemata liiklemiseks, st praktiliseks kasutamiseks, kuid senisest enam tuleb arvestada ka tuleviku **mitmeviisilisi liiklemise vajadusi**.

Kõik need põhimõtted kokku aitavad Postiteest kujundada Eesti esimese miljöõtee. Postitee on riikliku Kagu-Eesti tegevuskava 2015-2020 üks arendusprioriteete, mille kohaselt on arenduse vastutajateks KOV-id ning osalejateks Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Maanteeamet, KOV Liidud, Kultuuriministeerium ning MTÜ Postitee. (Siseministri käskkiri 13.02.2015 nr 1-3/33 „[Kagu-Eesti tegevuskava 2015-2020 ja rakendusplaani 2015-2020 kinnitamine](#)“, rakendusplaani p 2.3.3).

2.3 Alates 1981. aastast on osa Postiteest, [Liiva-Varbuse maanteelõik koos kahepoolse 50 m laiuse loodusliku ja rajatud haljasalaga võetud kohalikku tähtsust omava objektina kaitse alla](#). Eesti taasiseseisvumisel kaotati ära kaitsealade lahterdamine kohaliku ja riikliku tähtsusega objektideks. Selle tulemusena muutusid automaatselt kõik sarnased objektid **riikliku looduskaitse all olevateks objektideks**. Aastal 2004, kui jõustus looduskaitse seadus, tuli tagasi ka kohaliku kaitse staatuse mõiste.

2016. aastal tegi **Keskkonnaamet** ettepaneku algatada Liiva-Varbuse maanteelõigu riikliku kaitse alt välja arvamise menetlus, sest praegusel kujul ainult ühte lõiku Postiteest kaitsta ei ole tervikut silmas pidades asjakohane. Samuti on Keskkonnaamet seisukohal, et otstarbekam oleks objekti kaitset jätkata kohaliku omavalitsuse tasandil. Arvestades Postiteed ohustavaid tegureid (sh väärtusi mitteamvestav ehitustegevus, haljastuse (alleed ja hekid) omavoliline kujundamine jne), on kohalik kaitse (näiteks planeeringute kaudu) kodanike õigusi vähempiiravam viis kui kaitsta Postiteed riikliku kaitsealana. Postitee on [Põlvamaa maakonnaplaneeringus 2030+](#) määratletud kui esimese väärtusklassi maastik ning miljööväärtuslik ala, mis kokkuvõttes peaks tagama Postiteele tugeva ja kohase kaitse.

2.4 Haldusreformi tulemusel moodustunud uued **kohalikud omavalitsused (Kanepi, Põlva ja Võru vallad)** on algatanud uued üldplaneeringud, mille raames uuendatakse ka senised Postiteed käsitletud väärtusliku maastiku teemaplaneeringud koos rakenduskavadega. Postiteed käsitletakse tervikuna, KOV-ide piiride üleselt.

2.5 MTÜ **Postitee** on kohalikke huvigruppe esindav vabariühendus, kuhu 2019. aasta veebruari seisuga kuulub 16 liiget nii Kanepi, Põlva kui Võru vallast ning mis pakub oma liikmetele eestkostet ja erinevaid teenuseid (sh nõustamine, koolitus, ühistegevuste ja sündmuste korraldamine, infovahetuse koordineerimine jne). MTÜ Postitee soovib

olla aktiivne partner KOV-idele ja tee arendusega seotud ametitele (Maanteeamet, Keskkonnaamet, RMK jt).

2.6 **RMK** on Postiteed ümbritseva riigile kuuluva maa ja metsa haldaja ning majandaja.

3. Ühiste kavatsuste protokollide sõlmimise eesmärk

Eeltoodut arvesse võttes on **osapoolte eesmärgiks ühiselt** kaitsta, säilitada, arendada ja tutvustada ajaloolis-kultuurilist Postiteed ning sellega kaasnevat kõrge esteetilise väärtusega kultuurimaastikku, aidata kaasa säästva puhkemajanduse ja elukeskkonna arengule ning tasakaalustatud keskkonnakasutusele.

4. Maanteeamet, Kanepi, Põlva ja Võru vallavalitsused, MTÜ Postitee, Keskkonnaamet ning RMK kinnitavad, et nad on valmis ühiselt tegutsema Postitee korrashoiuks ja arendamiseks alljärgnevas **rollijaotuses**:

4.1 Maanteeamet:

- 4.1.1 Teostab Postitee kui riigitee planeerimist, ehitamist ja korrashoidu vastavalt

õigusaktidele, sh:

- 4.1.1.1 sõidutee suvine ja talvine hooldus;
- 4.1.1.2 teemaa üldine hooldus ja niitmine;
- 4.1.1.3 kraavide ja vete ärajuhtimise süsteemide hooldus;
- 4.1.1.4 alleedest ohtlike puude eemaldamine;
- 4.1.1.5 sõidutee katte uuendamine;
- 4.1.1.6 teemaalt tulevate kraavide ja vete ärajuhtimissüsteemide rajamine;
- 4.1.1.7 olemasolevate alleede ja hekkide seisukorra dendroloogilise hindamise läbiviimine.

4.2 Kohalikud omavalitsused (Kanepi, Põlva, Võru vallad):

- 4.2.1 Teostavad Postitee piirkonna planeerimist, arendamist ja korrashoidu vastavalt

õigusaktidele, sh riigiteega piirnevate:

- 4.2.1.1 kergliiklusteede ja puhkealade arendus;
- 4.2.1.2 erilahendusega bussiootekodade ja muude ehitiste rajamine;
- 4.2.1.3 olemasolevate alleede ja hekkide seisukorra hindamine ja hoolduslõikused;
- 4.2.1.4 uute alleede ja hekkide rajamine.

4.2.2 KOV-id arvestavad oma uutes üldplaneeringutes Postitee kaitse järjepidevuse tagamise vajadust kohalikul tasandil pärast riikliku kaitse lõppemist.

4.3 Maanteeamet ja KOV-id sõlmivad enne korrashoiu- või ehitushanget vajadusel ja vastavate volituste saamisel kirjalikud kokkulepped rahastamise või omandiküsimuste kohta.

4.4 MTÜ Postitee:

4.4.1 Esindab oma liikmete huve Postitee arendamisel ning võimalusel kaasab Postitee arendamisse sobivaid toetusi;

4.4.2 On Postiteel tulevikku suunatud ja nutikate lahenduste väljaarendamise eestvõtja ning partner Maanteeametile ja KOV-idele, kaasates Postiteega seotud kogukonda ja võimalikke huvigruppe.

4.5 Keskkonnaamet:

4.5.1 Jälgib, et seoses Liiva-Varbuse teelõigu väljaarvamise ja riikliku kaitse alt ei katkeks kaitse järjepidevus.

4.5.2 Osaleb vajadusel Postitee kui väärtusliku maastiku kaitse meetmete väljatöötamise töörühmade töös KOV-ide üldplaneeringute koostamisel ning nõustab võimalusel kaitse korraldamise küsimustes kohalikke omavalitsusi.

4.6 RMK

4.6.1 Koostab Postitee äärsele majandatavale riigimetsale pikaajalise (10 aastaks) majandamise kava.

4.6.2 Rakendab pikaajalist kava ja igal eelneval aastal tutvustab järgmise aasta töid, kaasates kogukonda ja huvigruppe.

5. Kontaktid:

5.1 Maanteeameti esindajaks on:

5.1.1. Tiit Valt, Maanteeameti Lõuna regiooni hooldevaldkonna juht, tel 526 8499, e-post tiit.valt@mnt.ee ja

5.1.2. Kadri Valner, Eesti Maanteemuuseumi juhataja, tel 528 8104, e-post: kadri.valner@mnt.ee

5.2 Keskkonnaameti esindajaks on Eleri Laidma, Keskkonnaameti kaitse planeerimise büroo juhtivspetsialist, tel 5304 7558, e-post: eleri.laidma@keskkonnaamet.ee

5.3 RMK esindajaks on Tiit Timberg, RMK Põlvamaa metsaülem,
tel 504 5761, tiit.timberg@rmk.ee

5.4 Kanepi vallavalitsuse esindajaks on Andrus Seeme, Kanepi vallavanem, tel 509 8958,
e-post: vallavanem@kanepi.ee

5.5 Põlva vallavalitsuse esindajaks on Janika Usin, Põlva abivallavanem, tel 5332 7079,
e-post janika.usin@polva.ee

5.6 Võru vallavalitsuse esindajaks on Kertu Künnapuu, Võru valla arendusspetsialist,
tel 524 5631, e-post kertu.kynnapuu@voruvald.ee

5.7 MTÜ Postitee esindajaks on Urmas Roht, dendroloog ja MTÜ Postitee liige,
tel 5344 1025, e-post urmasroht@gmail.com

6. Käesolev ühiste kavatsuste protokoll on allkirjastatud **15. veebruaril 2019 Eesti Maanteemuuseumis** seitsmes (7) eksemplaris, millest igale osapoolele jääb üks (1) eksemplar.

7. Allkirjad:

Priit Sauk

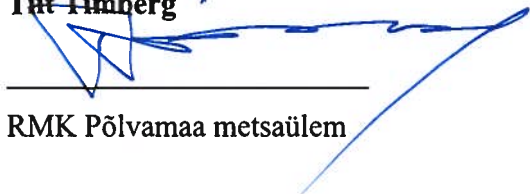
Maanteeameti peadirektor

Ena Poltimäe

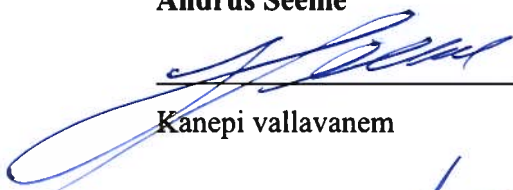
Keskkonnaameti Lõuna regiooni
juhataja

Tiit Timberg

RMK Põlvamaa metsaülem

Andrus Seeme

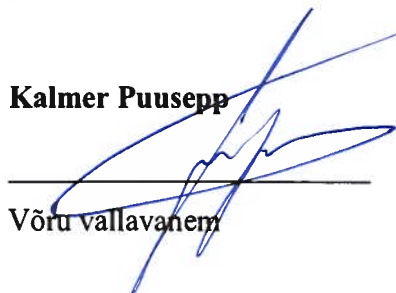
Kanepi vallavanem

Janika Usin

Põlva abivallavanem

Kalmer Puusepp

Võru vallavanem

Ott Rätsep

MTÜ Postitee juhatuse liige

MOOSTE PIIRKONNA VÄÄRTUSED

Kultuurilis-ajalooline väärtus

Kultuurilis-ajaloolised väärtusteks loetakse asustuse ja maastikumustri sarnasust traditsioonilisega ja ajalooliselt ning kultuurilooliselt tähtsaid paiku.

Mooste mõisaansambel on kõrge kultuurilis-ajaloolise väärtusega. Mooste on Eestis ainukene heimatstiilis hoonetekompleks. Eriti oluliseks väärtuseks tuleb pidada terviklikult säilinud mõisahoonete kompleksi koos suurejooneliselt kujundatud vabakujulise planeeringuga pargiga, mis koos moodustavad hästi säilinud tervikliku mõisaansambli. Mooste mõisa hooned on kõik kasutamiskõlblikud, pargiosa vabakujuline planeering on hästi loetav ning hooldustöödega korrastatav.

Väärtuslik on ka regulaarse kujundusega pargiala koos säilinud väikevormidega (vt. foto).

18. saj. lõpul jõudis juba mõni aeg populaarne kujundusstiil nn. vabakujunduslik stiil (inglise park) Euroopast Eestisse. Siiani enamasti regulaarselt kujundatud alad kujundati ümber, samuti rajati uusi suurele pindalale kujundatud looduslähedust rõhutava vabakujundusliku planeeringuga parke.

Eestis sai 19. sajandist parkide laiendamise ja rekonstrueerimise ning maastikuparkide kujunemise sajand. Maastikupargi kujunduse aluseks võeti olemasolev mets, vahelduv reljeef ning veekogud.

Vaatekohtadesse rajati tihti paviljone. Olulised olid vaated, mis pidid tolle valgustussajandiks kutsutud ajal suunama pargis liikuja mõtteid, tähtis oli üllatuse pakkumine **ilusate** vaadete loomisega. Maastikupargi kujundusega loodi maalilisi vaateid, mis tekitati puude ja põõsaste valikulise paigutusega reljeefile, efektsed veepeegeldused, lehtlad ja looklevate teede võrk. Tähtis koht oli valguse ja varju kontrastil ning avatud ja suletud alade vaheldusel.

Väärtusliku ala piirides asub kokku 21 muinsuskaitsealust objekti, milleks on 19 mõisaansamblisse kuuluvat ehitist, park koos alleedega ja arheoloogiamälestisena asulakoht (vt. joonis).

Tabel 2. Muinsuskaitsealused objektid

Kultuuriministri määrus nr. 17, (RTL 1999, 122,1666) kuupäev:12/08/1999 ja Kultuuriministri määrus nr. 59, (RTL 1997, 169-171, 954) kuupäev: 01/09/1997

Jrk nr	Reg nr	Mälestise nimi
1	23751	Mooste mõisa peahoone
2	23752	Mooste mõisa park ja alleed
3	23753	Mooste mõisa valitsejamaja
4	23754	Mooste mõisa piirdemüürid väravate ja kellatorniga
5	23755	Mooste mõisa tall-tõllakuur
6	23756	Mooste mõisa laut
7	23757	Mooste mõisa tall
8	23758	Mooste mõisa sealaut
9	23759	Mooste mõisa vankrikuur
10	23760	Mooste mõisa sepikoda
11	23761	Mooste mõisa puutöököda
12	23762	Mooste mõisa auruveski katlamajaga
13	23763	Mooste mõisa moonakatemaja
14	23764	Mooste mõisa ait
15	23765	Mooste mõisa kuivati
16	23766	Mooste mõisa abihoone
17	23767	Mooste mõisa meierei
18	23768	Mooste mõisa tööriistakuur
19	23769	Mooste mõisa viinakelder-elamu
20	23770	Mooste mõisa viinavabrik
21	11163	Asulakoht

Esteetiline väärtus

Esteetiline väärtuse all mõistetakse maastiku ilu ja vaateid.

Mooste maastik on ilus oma kontrastsuses. Mõisaansambli paiknemine Mooste järve kaldal.

Arhitektuurselt esteetiline hoonetekompleks, peahoonega, vaatesektoris asuva viinavabrikuga (vt foto). >kohendada!

Mooste mõisa poolest pargialt avanevad vaated järvele ja teisel pool järve asuvale parkmetsale (vt foto), samuti Mooste järve ümbritsevale põllumajandusmaastikule, mida kaunistavad vanad tammed (vt foto).

Looduslik väärtus

Loodusliku väärtusena tuleb esile tuua Mooste järve, seda ümbritsevad alad, vanad põlispuud ning liigirikka kooslusega park koos alleedega. Mooste järv koos seda ümbritseva pargiga on looduskaitse all (vt. joonis).

Mooste järve pindala on 10,4 ha ja keskmine sügavus 1,8 m, suurim 3,6 m. Järve kaldad on lauged, enamasti soised, osalt õõtsikulised. Kagukallas on liivane. Läbivool järvest on nõrk. Vesi on kollakasroheline, läbipaistvus väike (0,6 m). Järv kipub soostuma.

Kaldavees domineerivad kalmus ja tarnad, leidub harulist jõgitakjat, konnosja, laialehist hundinuia, pilliroogu, mürkputke, võhumõõka, järvkaislast jt. Ujuvlehtedega taimedest 20 m kaldavööndis on kõige rohkem vesikuppu, esineb ka väikest vesiroosi, ujuvat penikeelt, kilbukat ja vesiläätse. Veesisestest taimedest võib nimetada kardheina, sõõr-särjesilma, vesikatku.

Kalastikust domineerib latikas, on ka linaskit, särge, roosärge, ahvenat, haugi, kokre, kiiska, luukarist, arvatavasti ka lutsu, säinast, viidikat ja vingerjat.¹

1984. aasta puistu liigilise inventeerimise andmetel on Mooste pargis 80 liiki puid ja põõsaid, neist 11 liiki okaspuid, 32 liiki lehtpuid ja 37 liiki põõsaid.

Pargis ja parkmetsas kasvab elujõuline puistu. Tähelepanuväärivateks puudeks on valge mänd, amuuri korgipuu, hõbepärn, hariliku saare kirjulehine vorm, arukase lõhislehine vorm, Menziesi

enelas, kanada lodjapuu, punase leedri lõhislehine vorm. Samuti on väärtuslik vana pärna-tamme allée.

Oksapuud

1. Palsami nulg (*Abies balsamea*)
2. Siberi nulg (*Abies sibirica*)
3. Euroopa lehis (*Larix decidua*)
4. Siberi lehis (*Larix sibirica*)
5. Harilik kuusk (*Picea abies*)
6. Alpi seedermand (*Pinus cembra*)
7. Harilik mand (*Pinus sylvestris*)
8. Valge mand (*Pinus strobus*)
9. Hariliku ebatsuuga hall teisend (*Pseudotsuga menziesii* var *caesia*)
10. Hariliku ebatsuuga sinihall teisend (*Pseudotsuga menziesii glauca*)
11. Harilik elupuu (*Thuja occidentalis*)

Lehtpuud

1. Harilik vaher (*Acer platanoides*)
2. Tatari vaher (*Acer tataricum*)
3. Harilik hobukastan (*Aesculus hippocastanum*)
4. Sanglepp (*Alnus glutinosa*)
5. Hall lepp (*Alnus incana*)
6. Halli lepa lõhislehine vorm (*Alnus incana* 'Laciniata')
7. Arukas (*Betula pendula*)
8. Arukase lõhislehine vorm (*Betula pendula* 'dalecarlica')
9. Sookask (*Betula pubescens*)
10. Harilik paakspuu (*Fraxinus alnus*)
11. Harilik saar (*Fraxinus excelsior*)
12. Hariliku saare kollaselehine vorm (*Fraxinus excelsior* 'Aureovariegata')
13. Pensilvaania saar (*Fraxinus pennsylvanica*)
14. Aedõunapuu (*Malus pumila*)
15. Harilik toomingas (*Padus racemosa*)
16. Amuuri korgipuu (*Phellodendron amurense*)
17. Hõbepappel (*Populus alba*)
18. Korea pappel (*Populus koreana*)
19. Must pappel (*Populus nigra*)
20. Harilik haab (*Populus tremula*)
21. Harilik tamm (*Quercus robur*)
22. Harilik türnpuu (*Rhamnus catharticus*)
23. Hõberemmelgas (*Salix alba*)
24. Raagremmelgas (*Salix caprea*)
25. Raberemmelgas (*Salix fragilis*)
26. Raudremmelgas (*Salix petandra*)
27. Harilik pihlakas (*Sorbus aucuparia*)
28. Harilik pärn (*Tilia cordata*)
29. Suurelehine pärn (*Tilia platyphyllo*)
30. Hõbepärn (*Tilia tomentosa*)
31. Harilik jalakas (*Ulmus glabra*)
32. Künnapuu (*Ulmus laevis*)
33. Ungari sirel (*Syringa josikaea*)
34. Harilik sirel (*Syringa vulgaris*)
35. Villane lodjapuu (*Viburnum lantana*)
36. Kanada lodjapuu (*Viburnum lentago*)
37. Harilik lodjapuu (*Viburnum opulus*)

Identiteediväärtus

Identiteediväärtuseks loetakse paiga väärtust kohalike arvates.

Mooste mõisaansambli väärtust hinnatakse nii kohalike, kui ka maakonnas elavate inimeste poolt väga kõrgelt.

Kohalike elanike arvamuse väljaselgitamiseks viidi läbi SWOT-analüüs.

VÄÄRTUSED	PUUDUSED
-----------	----------

• Terviklikult säilinud mõisaansambel • Kogu hoonestus ühest ajajärgust • Silmapaistev näide XX sajandi alguse mõisaarhitektuurist, analoogilise näite ainulaadsus Eestis • Terviklikult säilinud näide tolleaegsest agraar-tööstuslikust üksusest • Järv • Ujumiskoht • Vabaõhuürituste korraldamise koht • Suur pargiala (pindala ...ha) • Suurejooneline vabakujulise planeeringuga park • Ajalooline asulapaik • Legendid • Põlvamaal ainulaadne • Hea ligipääsetavus • Muinsuskaitsealune objekt • Peahoone kasutuses, olemas kindel funktsioon (kohalik kool)	• Omandisuhted. Osa maad kuulub eraomanikele • Hooldamata maastikupark, lõhutud dekoratiivsed vaasid. • Mõisapargis ebasobivad väikevormid (prügikonteinerid, skulptuurid) • Peahoone mõlemal poolel spordiväljakud • Kõrvalhoonetel puuduvad kindlad funktsioonid • Hoonete omanikud vahetuvad. Ei ole kindlat investorit. • Transiittee vahetult pargi kõrval • Muinsuskaitse all • Maakondlikud ja riiklikud väärtustamine • Mõisakompleksi juurde ehitatud hooned, eriti häirivad on kauplus ja söökla • Lisada kolh. aegsed tootmishooned müüri taga
VÕIMALUSED	OHUD
• Areneda atraktiivseks turismiobjektiks • Looduslikud ja kultuurilised võimalused loodus/õpperaja rajamiseks • Asukoht soodne valla kultuurikeskuseks • Hea ligipääsetavus kõikjalt Eestist Tartu – Luhamaa tee lähedus • Hobuste kasvatamiseks sobivad hooned • Käsitöökeskuseks arenemine • Mõisapäevade korraldamiseks sobiv koht • Pargi korrastamiseks võimalik organiseerida malev • Lambakasvatuse võimalused, lammaste karjatamine järve äärsetel aladel, lisades esteetilist väärtust.	• Kompleks hävib enne kui leidub kindel ja huvitatud investor • Hoonetele tekib palju erinevate huvidega rentnike/omanikke • Järv kasvab kinni • Pargi teostatavate võsaraietega oht rikkuda pargi kompositsioon

Rekreatiivne- ja turismiväärtus

Rekreatiivne ja turismipotentsiaali all mõistetakse olemasolevat ja võimalikku puhkeväärtust ning vaatamisväärtusi.

Mooste mõis asub Mooste alevis ja on seetõttu oluline puhkeala kogu aleviku elanikele. Kuna vahetust lähedusest läheb mööda Tartu-Räpina maantee, siis on juurdepääs alale väga hea. See omakorda suurendab paiga rekreatiivset väärtust ka mujal elavate inimeste jaoks. Rekreatiivset

väärtust suurendab Mooste järv, mille liivasele loodekaldale on rajatud supluskoht koos paadisillaga. Mooste järvel on võimalik paadiga sõita ja kalastada. Mooste mõisaansambel omab suurt tähtsust turismiobjektina. Turismi arendamiseks on kõik eeldused olemas: hea juurdepääs, hästi säilinud mõisaansambel, järv, turismimajanduse arendamisest huvitatud kohalikud elanikud ning läheduses asuvad turismiobjektid Rasina asundusküla ja Rasina mõisapark. Moostes asub ka vana asulakoht.

POSTITEE

Postitee väärtused

Postitee (vana Tartu-Võru maantee) on vastavalt Põlva maakonnaplaneeringu teemaplaneeringule 'Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused' ajaloo kontsentraat, mis tähendab seda, et sellele maastikule on aegade jooksul kogunenud mitmeid erinevaid kultuurilis-ajaloolisi väärtusi erinevatest ajaloo kihistustest. Käesoleva tööga käsitletaval alal ja selle vahetus läheduses on kivilalmeid, endised Mustajõe kõrts, Varbuse postijaam ja Lukatsi külakooli hoone, Lahe ja Varbuse mõisaansamblid, esimese Eesti Vabariigi aegsed teetähised (piketikivid ja piirdepostid) ja muud objektid (purskkev Tilleorus), nõukogudeaegsed bussiootepaviljonid, piimapukid ja haljastus (alleed, puudegrupid ja uue Tartu-Võru maantee rajamisega hooletusse jäetud hekk, mis praegu loobki omapärase teemaastiku), rääkimata Postiteest endast, mille ajalugu ulatub nõ. Rootsi aega (esimene kaart pärineb 1695. aastast). Hekid, alleed, puud ja puudegrupid ning ojad, jõed ja järved lisavad olemasolevatele kaitsealadele täiendavalt loodusväärtust. Kõik see kokku loob kauni ja omapärase teemaastiku (esteetiline väärtus), mis täiendava vajaliku hoolduse ja investeeringute korral võib saada atraktiivseks puhkepiirkonnaks. Kohalike omavalitsuste ja maaomanike huvi ala arendamiseks on olemas ja see loob alale ka identiteediväärtuse.

Postitee maastiku väärtused

Viljandi maakonna pilootprojekti käigus koostatud väärtuslike maastike inventeerimise metoodikat kasutades tuvastati, kirjeldati ja hinnati Postitee maastikul viit tüüpi väärtusi: Kultuurilis-ajalooline väärtus (maastikumustri ja asustuse sarnasus traditsioonilisega; ajalooliselt ja kultuurilooliselt tähtsad paigad):

Postitee piirkonda iseloomustab rohkete ajalooliselt ja kultuurilooliselt oluliste objektide esinemine. Tegemist on ajaloo kontsentraadiga, mis on väärtuslik nii kohalikele kui ka kogu Eestile.

- Väga hästi on säilinud piirkonnale omane hajaasustus. Asustuse struktuur ja arhitektuur on suurel määral säilitanud esialgse kuju.
- Kirjeldataval alal on mitmeid erinevast ajast pärit väärtusi, maastikuelemente ja objekte, mis annavad alale veel omakorda lisaväärtuse. Väga olulised on üksikud säilinud versta- ja kilomeetripostid (foto 16, joonis 2), jõgede ületuskohti tähistavad valgendatud betoonist piirdepostid (fotod 14,15) ning hilisemast ajast pärit erineva arhitektuuriga bussipeatused (fotod 17-20). Näha võib ka veel üksikuid piimapukke.
- Tähtsad on ka tee äärde püstitatud mälestusmärgid 1919. aastal Kodusõjas (foto 4) ja 1949. aastal Intsupalu lahingus (foto 5) langenute auks.
- Piirkonna ammuasustusest annavad tõestust kalmed Karilatsil ja Varbusel ning muistne asulakoht Kantsimäel. Ajalooliselt on olulised Varbuse ja Põlgaste mõisakeskused, postijaam Varbusel (foto 9) ja kõrtsid Alamustil, Varbusel, Mustajõel (fotod 1, 24) ja Puskarul.

Esteetiline väärtus (maastiku ilu, vaated):

Tegemist on vahelduva reljeefi ja üldiselt hooldatud põllu-majandusmaastikuga. Teelt avanevad kaunid vaated avaratele põldudele ja jõeorgudesse (fotod 6, 11).

Foto 6. Vaade Varbuse ümbrusele

Kaunid taluõued korrashoitud hoonete, viljapuuadade ning silmapaistvate üksikpuudega mitmekesistavad vaateid.

Häirivad tegurid: viimastel aastakümnetel ehitatud kohaliku ilmega mittesobivad või viimistlemata tööstushooned ja elamud (foto 7);

- lagunevad mõisaansamblid, kõrtsi ja taluhooned, bussipeatused (fotod 10, 24,26);
- kiletatud heina- ja põhupallid (foto 11);
- söötis ja võsastuvad alad;
- võssa kasvanud ja kohati põlenud, hõrenenud ning muude kahjustustega teed ääristav kuusehekk.

Foto 7. Üldmuljega mittesobivad tööstushooned

Looduslik väärtus (poollooduslikud rohumaad, märgalad jne):

Postitee alal on suhteliselt kõrge looduslik väärtus, mis tuleneb suuresti mitmekesisest reljeefist. Põhilisteks väärtuslikeks elementideks on teed ääristavad metsad ning veekogud.

- Ihamaru looduskaitseala: Palojärvest kirdes paiknev sihtkaitsevöönd hõlmab puutumata metsa Ahja jõe oru ja Hilba oja vahelisel alal;
- Postitee ümbruse maastikku ilmestab Liivalt kuni Karilatsini Voorepalu mõhnastiku künklik reljeef;
- Varbuse mõisa kunagise looduspargi ala ja seal asuv Merioone allikas,
- Põlgaste mõisa park;
- Kõrvelätte allikas;
- Tilleoru maastikukaitseala;
- Kogrejärv ja Palojärv;
- Ala läbivad mitmed jõed (Leevi, Hilba, Ahja ja Orajõgi), ojad (Piigaste ja Hurmi) ning väiksemad kraavid;
- Vooluveekogusid ääristavad luhad mitmekesistavad maastikku, kahjuks on need suures osas võsastunud;
- Põlispuid, puudegrupid, alleed ja teed ääristavad hekid ning põllusaared tõstavad bioloogilist mitmekesisust (fotod 8, 21, 22).

Foto 8. Kaseallee Ihamaru ja Varbuse vahel

Identiteediväärtus (väärtus kohalike arvates):

Alal on kõrge kohalik ja ka maakondlik väärtus. Elanike seas on hinnatud nii loodus ja maastik kui ka tee ise oma ajaloo ja legendidega. Väga oluliseks peetakse hajaasustust ja selle säilimist. Olemas on ka kohalikud ettevõtlikud inimesed, kes soovivad Postitee arengule kaasa aidata ja inimesi selle heaks koondada. Ühe võimalusena näevad kohalikud just konkreetse piirkonna tegevust koordineeriva organisatsiooni loomist. Postitee piirkonnas tegelevad hetkel Varbuse Külaselts, Hurmioru Selts, MTÜ Voorepalu, Karilatsi Muuseumi Seltsing, mitu jahi ja spordiseltsi ning muud seltsid.

Rekreatiivne ja turismipotentsiaal (olemasolev ja võimalik puhkeväärtus):

Postitee piirkonnal on kõrge puhkeväärtus nii kohalikele kui kaugemalt tulijatele. Turistidele pakuvad huvi muuseumid ja ajaloolised objektid, puhkajatele kaunis loodus ja head võimalused matkamiseks.

- Geograafiliselt asub piirkond suurte tõmbekeskuste Tartu-Võru-Otepää-Taevaskoja vahel. Tulevikupotentsiaali lisab Via Hanseatica marsruudi kulgemine Lõuna-Eestis.
- Ala tervikuna on ilus läbisõidumaastik. Säilinud on külaarhitektuur ning kultuuritraditsioonid.

- Piirkonnas tegutsevad Mesikamäe puhkemaja ja Ala-Kure talu, samuti Riigimetsa Majandamise Keskuse puhkeonnike endise karjääri ääres.
- Postitee äärde jääb kaks muuseumi mis peaks huvi pakkuma nii kohalikele elanikele kui ka kaugemalt tulnutele. Põlva Talurahvamuuseum kogub, uurib, säilitab ja eksponeerib Põlva maakonna inimese ja tema elukeskkonnaga seotud kultuurilise väärtusega asju. Eesti Maanteemuuseum (foto 9) eksponeerib läbi aegade teedel töötanud masinaid ning teede ja teedehituse ajalugu.
- Matkajatele peaks huvi pakkuma Tilleorus ja Kogrejärve ümbruses olemasolevad matkarajad, puhkajatele liivapõhjaga Palojärv ja Kogrejärv.

Pärandiga arvestamine üldplaneeringu koostamisel

Põlva valla üldplaneeringu koostamise näitel

Veebinar 19. mail 2021

Seisukohad ja vaatenurgad

Muinsuskaitseameti sisend üldplaneeringu lähteseisukohtadele:

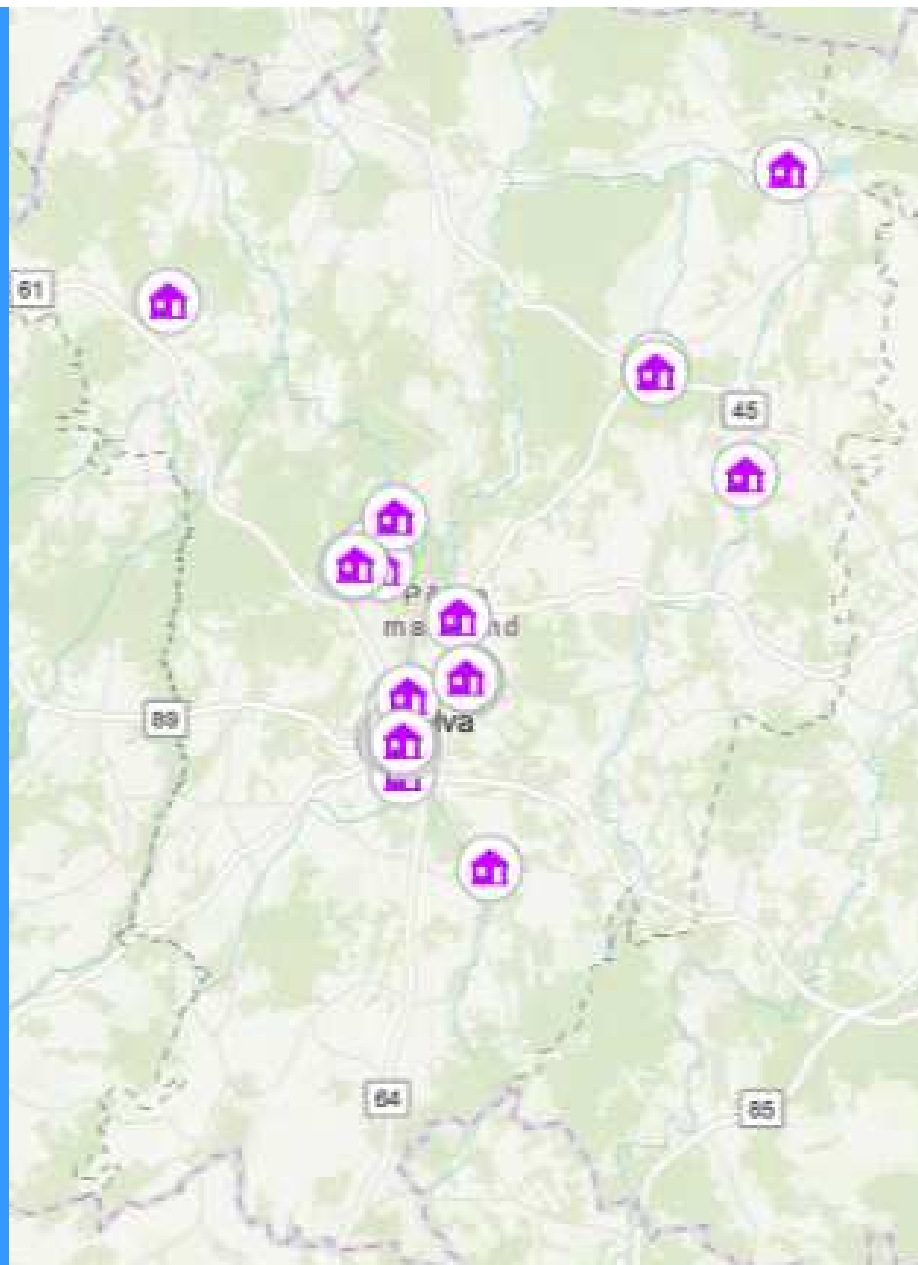
- ✓ Mälestiste kasutuses hoidmine ja kasutusest mälestistele uue funktsiooni leidmine peaks olema valla üldplaneeringus käsitletav teema.
- ✓ Piirkondi, kus arheoloogiamälestiste kontsentratsioon on eriti suur, tuleb arvestada mälestistele sobiliku keskkonna säilitamisega ning asjaoluga, et muinas- ja keskaegsete asustuskeskuste läheduses võib olla veel leidmata kultuuriväärtusi.
- ✓ Soovitav on läbi viia täiendavaid inventeerimisi, info kogumist kohaajaloolastelt jms.
- ✓ Lisada detailsem ülevaade vallas olevatest mälestistest ning mälestiste liikide kaupa neile muinsuskaitseseadusega ettenähtud kasutustingimustest.

Seisukohad ja vaatenurgad

Kohaliku omavalitsuse seisukoht:

- ✓ PlanS § 75 lõike 2 kohaselt lähtutakse üldplaneeringuga lahendatavate ülesannete otsustamisel kohaliku omavalitsuse üksuse ruumilistest vajadustest ja planeeringu eesmärgist.
- ✓ PlanS § 74 lõige 1 sätestab: üldplaneeringu eesmärk on kogu valla või linna territooriumi või selle osa ruumilise arengu põhimõtete ja suundumuste määratlemine.
- ✓ Riikliku kaitse all olevate objektide ja alade seisundi analüüsimise ja kirjeldamisega peab tegelema riik, mitte omavalitsus.
- ✓ See, et olemasolevaga arvestatakse, sh kehtivate õigusaktidega, on enesestmõistetav.
- ✓ Kõike, millega arvestatakse, ei ole lõpptulemusena vaja kanda planeeringukaardile. Õigusaktid kehtivad, sõltumata nende tsiteerimisest üldplaneeringus või neist tulenevate piirangute kandmisest üldplaneeringu kaardile.
- ✓ Üldplaneering muutunud järjest enam digitaalseks (viited, lingid, WMS- ja WFS-teenus jm).

XX sajandi arhitektuuripärand

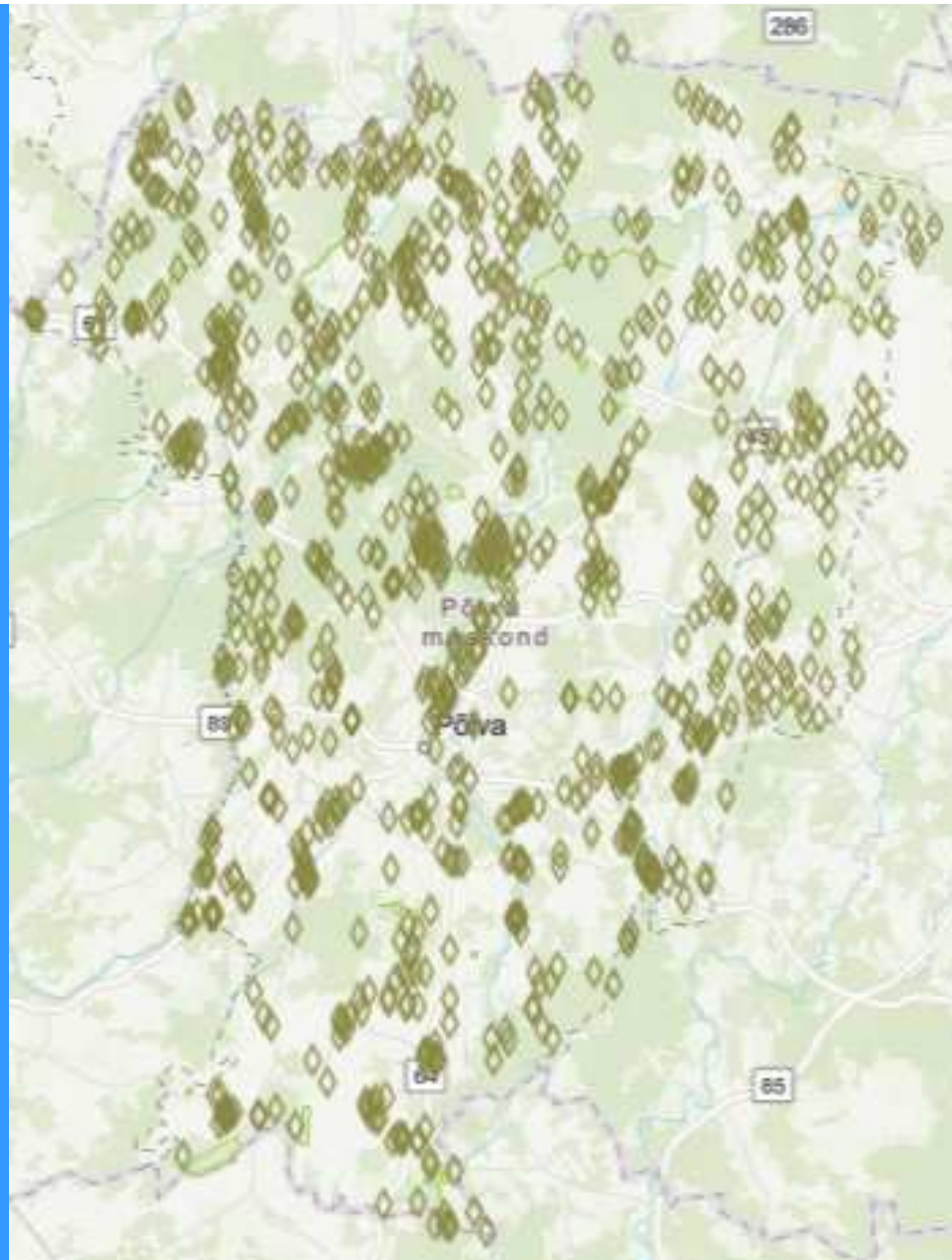
Põlva vallas on koostöös Muinsuskaitseametiga välja valitud 25 väärtuslikku hoonet. Väärtuse kirjeldus, täiendav info ja fotod on Muinsuskaitseameti poolt.

TINGIMUSED KULTUURILOOLISELT TÄHTSATE OBJEKTIDE SÄILITAMISEKS

Hoonete ja teiste objektide säilimise ja parema eksponeerimise eesmärgil:

- * arvestatakse planeeringute ja ehitusprojektide koostamisel, samuti ehitus-, metsa- ja põllumajandustöödel jm inimtegevuse käigus objektide väärtustega ning tagatakse nende säilimine või taastatakse võimalusel nende algne kuju;
- * kavandatakse vajalikud juurdeehitused selliselt, ei rikutaks hoone terviklikkust ja üldmuljet;
- * hoitakse vaated avatud, hooldatakse ümbrust, kõrvaldatakse vajadusel neid varjutavad ning ohtlikud puud ja välditakse uue kõrghaljastuse rajamist hoonete vahetusse lähedusse;
- * oluliste hoonete lähedusse uushoonestuse kavandamisel arvestatakse vaadete säilimisega objektidele, uushoonestus sobitatakse väärtusliku hoonega arhitektuuriliselt ja mahuliselt;
- * on vallavalitsusel õigus nõuda vaadete analüüsi või seada koos valdkonna eest vastutava ametiga täiendavaid tingimusi objekti kaitseks.

Pärandkultuur ja ristipuud

Kutsusime üles külvavanemaid teatama kultuurilooliselt olulistest objektidest.

Ühtegi ettepanekut ei laekunud.

Põlva vallas on rohkelt ristipuid ja esimene riikliku kaitse all olev ristimets. Info ebaühtlane ja ei ole alati usaldusväärne:

[Maa-ameti ristipuude rakendus](#) ja [Hiite Maja SA kaardirakendus](#).

Nii pärandkultuuri objektid kui ristipuud on illustreeriv taustainfo.

Käesolev planeering teeb ettepaneku määratleda väärtusliku teena **Kärsa-Akste-Kiidjärve** teelõik. Kärsa kõrtsi – üks pikemaid ja paremini säilinud, ühe talliga ja ulualuseta maantee kõrtsi Lõuna-Eestis – juures algava tee lõik Akstest Kiidjärveni ja sealt edasi ka Koorvereni, on märgitud juba Rückeri kaardil (1839) ja kulgeb siiani samal trassil. Tee piirneb Valgesoo maastikukaitsealaga ja on nauditav eelkõige männimetsade ja loogelise trassi tõttu. Tee ääres on mitmeid vanemale asutusele viitavaid mälestisi ja loodusväärtusi, piirkonna kohta on Liivi- ja Põhjasõja-aegseid legende lahingu- ja laagrikohtadest. Väärtuslik teelõik lõppeb Kiidjärvel, vesiveski, veskisilla ja mõisapargi juures.

Arheoloogiatundlikud alad

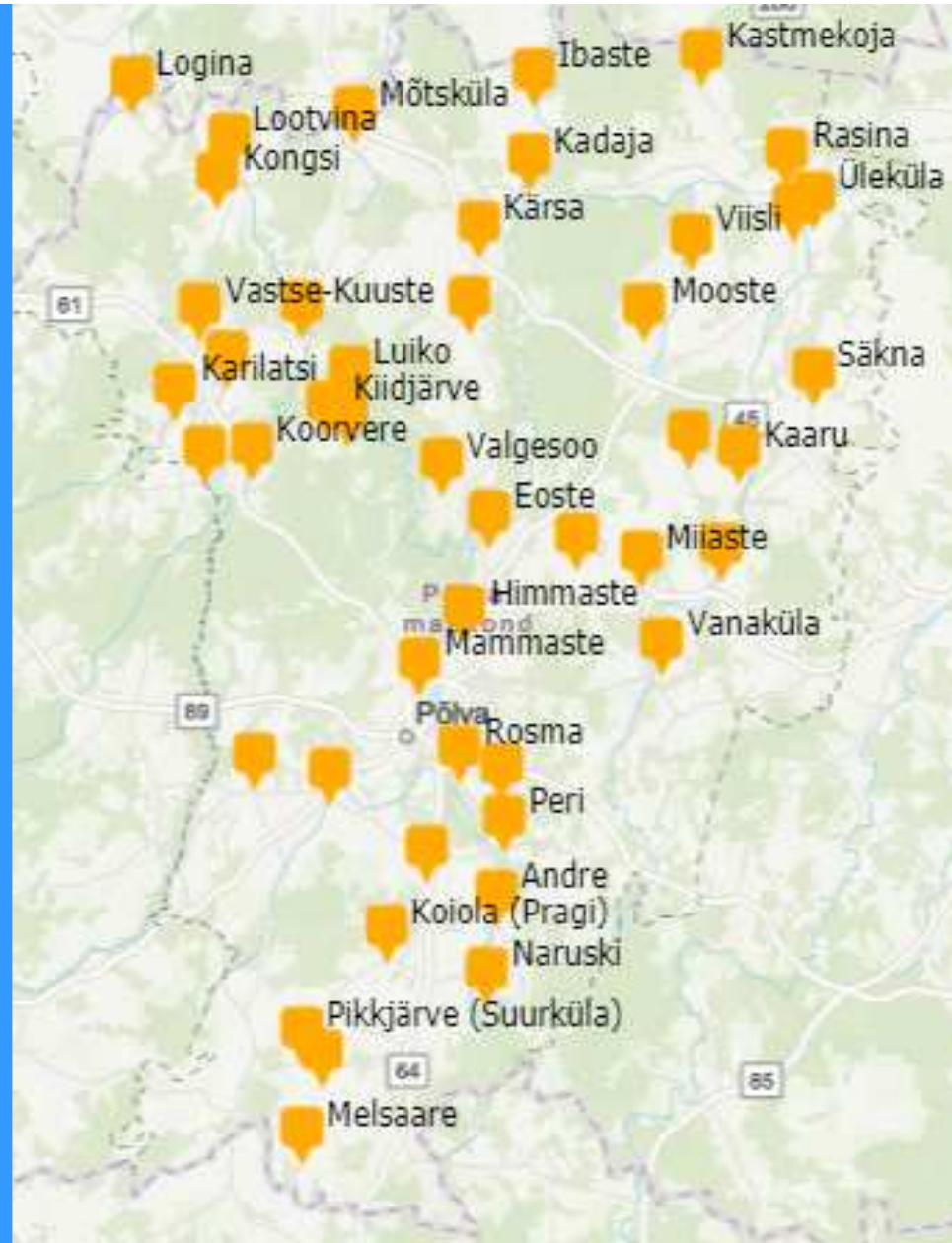
Muinsuskaitseamet koostas ja andis arheoloogiatundlike alade kaardikihi.

Selge, ülevaatlik ning arusaadav.

ÜLDPANEERINGUS:

Nendes kohtades, kus uute arheoloogiliste leidude ilmsikstuleku tõenäosus võib olla suurem, tuleb ehitus- ja kaevetöodel arvestada kultuuriväärtusega leidude ja arheoloogilise kultuurikihi ilmsikstuleku võimalusega. Seetõttu tuleb nendes piirkondades ehitustööde ja ka maaharimise käigus olla tavalisest tähelepanelikum, et võimalikke leide mitte kahjustada. Et tagada pärandi, mis pole veel riikliku kaitse all, kaitse, tuleb neil aladel maakasutuse muutmist kavandades teha koostööd valdkonna eest vastutava ametiga. Kui arheoloogiapärandi prognoosalal kavandatakse tegevusi, mis nõuavad keskkonnamõju hindamise läbiviimist või eelhindangu andmist keskkonnamõju hindamise vajalikkuse osas või kui alale koostatakse detailplaneering, tuleb arheoloogilise uuringu läbiviimise vajadus kooskõlastada valdkonna eest vastutava ametiga.

Ajalooline asustus

Koos arheoloogiatundlike aladega saime punktikihi ajaloolise asustusega.

See kiht annab võimaluse vajadusel hajaasustuses täpsemaid ehitustingimusi seada ja sealsele asustusele rohkem tähelepanu pöörata.

Seisukohad ja vaatenurgad

Kas me usaldame üksteist?

Kas kultuuripärandiga arvestatakse?

Kas kultuuripärandile jätkub tähelepanu?

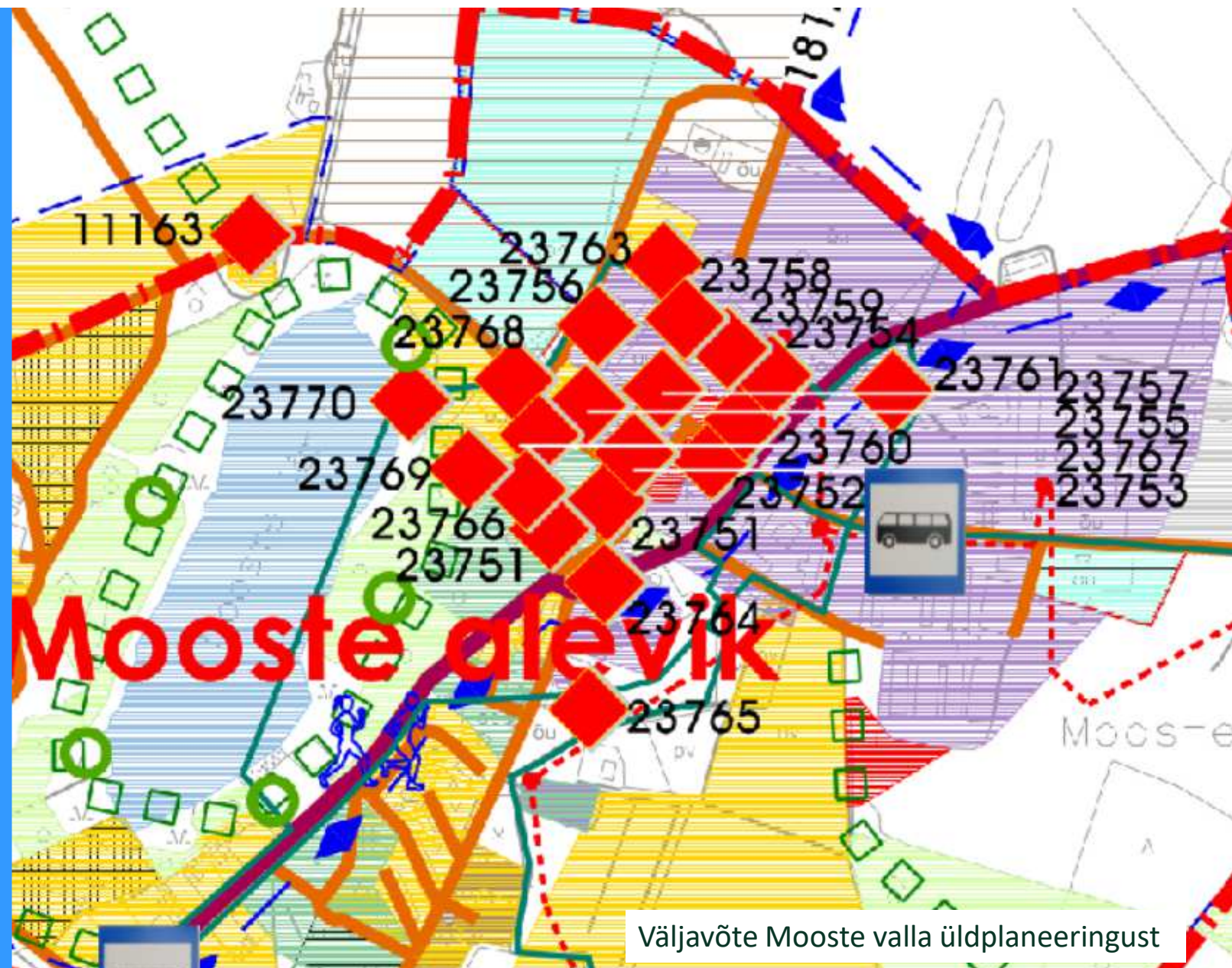
Kas me oleme piisavalt „pildil“ ja nähtavad?

Miks meid ei usaldata?

Miks meile surutrakse peale teiste tööd?

Kas kaardil kajastamine ja olukorra kirjeldamine tagab kaitse ja tähelepanu?

Seisukohad ja
vaatenurgad

Kaardirakendus

Kultuuriväärtuste rakendus:

<https://arcg.is/0zPD9q>

Üldplaneeringu lähteseisukohad:

<https://arcg.is/05j4Kv>

Täna!

Kes minevikku ei mäleta, see elab tulevikuta.

Tiia Zuppur
Põlva Vallavalitsus
tiia.zuppur@polva.ee

Nr	Nimetus	Aadress	Ehitusae	Arhitekt(id)	Kasutus algne/2020	Väärtus	Seisund 2020 ja ettepanekud	Fotod ja info
717	Taevaskoja kolhoosikeskus ehk Himmaste kaubanduskeskus	Himmaste küla, Keskuse tee 6	1972-76	Arhitekt Siiri Sumberg	Algselt Taevaskoja kolhoosi kontoriruumid, kauplus, söökla. Praegu raamatukogu, postkontor.	Võrdlemisi hea 1970. aastate karniisiarhitektuuri näide, kus ka originaalset insenerimõtet. Säilinud võrdlemisi autentselt, sh osalt näiteks praeguse raamatukogu interjäär. Oluline kohaliku identiteedi kandja nii arhitektuuri kui funktsiooni poolest.	avariiline, vajab kiirelt kogu maja hõlmava kasutusfunktsiooni leidmist	https://www.dropbox.com/s/lh3lffkkmrn6aap7/Taeva%20skoja%20kolhoosikeskus%20Himmastes.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%284%29.JPG?dl=0 https://www.dropbox.com/s/tr9a16m9v5itbpk/Taeva%20skoia%20kolhoosikeskus%20Himmastes.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0
718	Intsikurmu laululava	Põlva linn, Metsa 11	1969	Arhitekt Vadim Tšentropov	Laululava	Modernistliku kolmnurkse vormiga, kompaktne täispuitkonstruktsiooniga laululava Põlva serval Intsikurmu metsapargis, mis annab hästi edasi ajastule iseloomulikku arhitektuuris ja maastikuarhitektuuris. Põles maha 1.05.2002, taastati originaalprojekti järgi sama aasta novembriks. Põlva signatuurobiektina kahtlemata iätkusuutlik.	hea, jätkata praeguses kasutuses	https://www.dropbox.com/s/zkum28fhew8ckx3/Intsikurmu%20laululava.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0
721	Ed. Vilde nimelise kolhoosi kontor-klubi	Peri, Pargi tee 2	1981	Esialgne proj. Ado Eigi 1975, jätkas Ann Toone 1977–81.	Ehitatud kolhoosikeskuse kontor-klubiks. Praegu tegutseb seal raamatukogu, muuseum, kontoriruumid. Üle poole hoonest tühi ja avariihtlik	Individuaalprojekti kolhoosikeskuste ehitamise kõrgperioodi näide. Saalis Andrus Kasemaa secco-tehnikas seinamaal "Mahtra sõda" (4,1 x15 m, valminud 1984), mis lisaks esteetilisele väärtusele on oluline kohaliku ajaloo allikana, kuna kujutab reaalselt kolhoosis tegutsenud ja töötanud isikuid (tuleks lähitulevikus dokumenteerida). Saali taga säilinud kinoruum koos kahe kinoprojektori ja arhiiviga (nt kinonäitamise päevikud), millel võib olla museaalne väärtus	osaliselt avariiline. Kui pole võimalik tervikuna säilitada, siis dokumenteerida	https://www.dropbox.com/s/e6zicy1xzd9k1aa/Ed.%20Vilde%20nimelise%20kolhoosi%20kontor-klubi%20Peril.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020.JPG?dl=0 A. Kasemaa maali kohta nt: < http://www.art.ee/2011/et/baas/maalikunstnikud/andrus-kasemaa/peril >; Ilmar Malin. Mees, kes ei mahu ruumi. – Sirp ja Vasar, 5. juuli 1985 < https://www.dropbox.com/s/iogwa0u8ek33r31/Mooste%20kultuurimaja.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%285%29.JPG?dl=0 https://www.dropbox.com/s/wiz48sq78cxjbss/Mooste%20kultuurimaja.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%282%29.JPG?dl=0
727	Mooste kultuurimaja	Mooste, Lasteaia tee 3	1967	Arhitekt Karl Aarmann, sisekujundus Ülo Sirp.	Kultuurimajana aktiivses kasutusel ka tänapäeval	Tüüpprojekti kohta heatasemeline ja stiilne lahendus, mida tõstab veelgi esile asukoht asula südames künkal. Suuremaid ümberehitusi pole tehtud, siiski on fuajeele lisatud inetu ripplagi ning vahetatud saali ja fuajee aknad. Saali interjäär autentne, eksponeeritud fermidega. Saalis Ilmar Malini maal „Võhandu jõe sünd“ (saali ilmet häirib topelfunktsioon teatri- ja spordisaalina, maali ees korvpallirõngas...). Fuajees Maia Kolbergi pannoo „Käed“; sisustus (valgustid, toolid) valmistati eritellimisel. Kultuurimaja on Mooste mõisa puistee äärde jääval mäenõlval oluline maamärk, samuti avaneb kultuurimaja juurest omakorda kaunis vaade Mooste järvele ja mõisale	rahuldav, jätkata kasutamist praeguses funktsioonis (v.a võimla saalis) ja remonttöödel tuleks säilitada ajastukohane välisilme ja säilinud interjööridetailid.	https://www.dropbox.com/s/iogwa0u8ek33r31/Mooste%20kultuurimaja.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%285%29.JPG?dl=0 https://www.dropbox.com/s/wiz48sq78cxjbss/Mooste%20kultuurimaja.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%282%29.JPG?dl=0
729	Mooste vallamaja	Mooste, Säässaare küla	1873	Tüüpprojekt	Algselt kohtuhooneks ehitatud hilisem vallamaja. Praegu Põlva valla teeninduskeskus	Ajastu tüüpiline, võrdlemisi hästi säilinud näide. Annab ühe lisakihistuse suure mõisakompleksi ja laialdase nõukogudeaegse hoonestusega asulale.	hea, jätkata praeguses kasutuses	https://www.dropbox.com/s/dzmnihl04vr0mxx/Mooste%20vallamaja.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0 https://www.dropbox.com/s/51gav119zuzkvxr/Mooste%20vallamaja.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%283%29.JPG?dl=0
735	Põlva EKP rajoonikomitee hoone	Põlva linn, Võru 1	nõukogude	Ilmar Laasi korduvprojekt	Ehitatud EKP esindushooneks, stalinistliku keskvaljakuansambli dominandina. Praegu	Tüüpiline stalinistlik administratiivhoone, keskuse linnaruumi kujundav. Heas korras, interjäär säilinud originaalilähedaselt.	hea, jätkata praeguses kasutuses	https://www.dropbox.com/s/a251mxcl3nu4od0/P%C3%B5lva%20EKP%20rajoonikomitee%20hoone.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020.JPG?dl=0
736	Põlva haigla	Põlva linn, Uus tn 2	1977-80	Arhitekt Ell Väärtnõu, sisearhitekt Maile Grünberg	Haigla	Põlva linna üks parimaid nõukogudeaegseid ehitisi. Silmapaistev 1920. aastate konstruktivismist inspireeritud lahendus, ühtlasi hoonetüübi originaalne lahtimõtestamine. Ell Väärtnõu loomingu oluline näide.	hea, jätkata praeguses kasutuses. Kaaluda ekspertiisi tegemist, et võtta kaitse alla	https://www.dropbox.com/s/4jfh3pkk63dz8ez/P%C3%B5lva%20haigla.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0 https://www.dropbox.com/s/aidungc50pt8klm/P%C3%B5lva%20haigla.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%282%29.JPG?dl=0
738	Elamu	Põlva linn, Kesk 22,	1920. aastad		Algselt elamu (omanik loomaarst August Haak), teisel korrusel on tegutsenud restoran ja soklikorrusel kauplused, hiljem raamatukogu. Nõukogude ajal nn Punane	Põlva 20. sajandi alguse hõreda hoonestuse ilmekas näide, säilinud üsna autentselt. Juugendlikud ärklikud, maakivist kõrge sokkel. Kohaliku kultuuriloolise ja miljööväärtusega.	halb, vajalik leida kasutusfunktsioon ja renoveerimisel säilitada ajalooline ilme	https://www.dropbox.com/s/ze7bjztpwzm0g76/Elamu%20Kesk%2022%2C%20P%C3%B5lva.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020.JPG?dl=0

740	Põlva kolhoosi keskus	Mammaste, Keldrikelate 2	1970. aastatel	Arhitekt Vilen Künnapu	Algselt kolhoosikeskuseks ehitatud hoones praegu erinevad ametkonnad.	V. Künnapu varase loomingu silmapaistev näide, 1960. aastate II poole orgaanilisuse ja algava neofunktsionalismi põimumine. Säilinud originaalilähedasel.	halb, kohati avariiline. Kaaluda eskpertiisi ja kaitse alla võtmist. Renoveerimisel säilitada kindlasti hoone algne ilme.	https://www.dropbox.com/s/pyp1nlkdua13hac/P%C3%B5lva%20kolhoosi%20keskus%20Mammastes.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%282%29.JPG?dl=0 https://www.dropbox.com/s/rn1nv2dggradum5/P%C3%B5lva%20kolhoosi%20keskus%20Mammastes.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0
741	Kultuurikeskus	Põlva linn, Kesk 15	1991	Arhitekt Hans Kõll, sisearhitektid M. Alling, P. Mudist	Kultuurimaja/vallavalitsus, kunstikool, kino	Veidi hilinevult valminud postmodernistliku mastaapse ja priiskava ruumiprogrammi ja arhitektuuriga hoone, mis mõjub linnapildis maamärgina.	hea	https://www.dropbox.com/s/vk7ixwroihtw2/P%C3%B5lva%20kultuurikeskus.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0
742	Spordihoone ja lasketiir	Põlva linna, Metsa 7	1973	Arhitekt Aino Asszonyi (projekt 1968)	Spordihoone ja lasketiir ka praegu.	EÜE poolt ehitatud komsomoli nn löökobjekt, mis ehitatud tolleaegses kõige populaarsemas karniisiarhitektuuris. Vastab algele projektile ja säilinud peaaegu autentsena.	halb, kui ei leita praegusel kujul kasutust, siis dokumenteerida	https://www.dropbox.com/s/m8bogcbzz5jvfq/P%C3%B5lva%20spordihoone%20ja%20lasketiir.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0
744	Postkontor	Põlva linn, Kesk 19	1970		Postkontoriks ehitatud. Praegu rendipinnad, juuksur, kauplus jne	Ajastu tüüpiline kontorihoone näide. Kahjuks poel säilinud algset sisekujundust.	Teenindussaal oli lagselt Eve Loki metallist seinapannoo (praeguseks eemaldatud)	https://www.dropbox.com/s/hi1heuoiz98dwg1/P%C3%B5lva%20postkontor.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0
745	Seltsimaja	Põlva linn, Kesk 16	1910	Kavand: Põlva ettevõtja ja naabermaja omanik Jaan Plado	Seltsimaja. Praegu raamatukogu.	Kaunis juugendlik puithoone maakivist kõrgel soklil, tänavafassaadil domineerib peasissepääsu veranda ja trepp. Rekonstrueeriti 1996. Sisekujundus rikutud. Kultuurilooliselt Põlva jaoks väga oluline hoone ja nõukoguliku linnakeskuse oluline akcent, mis pärast nõukogudeaegset tundmatuseni ümberehitust on tänaseks taastatud algele liigilähedasel kuiul.	hea, jätkata praeguses kasutuses	https://www.dropbox.com/s/r7hefw948sax6/P%C3%B5lva%20seltsimaja.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0
746	Endine fotograaf Karl Bleieri elamu	Põlva linn, Tuglase 8	1910. aastad	Omaniku projekt	Elamu/fotoateljée, huljem apteek (kuni 1977)	Üks parimaid juugendarhitektuuri näiteid Põlvas. Kultuurilooline tähtsus (omanik kunagine linnafotograaf Karl Bleier). Katuse rekonstruktsioon rikub üldmuljet.	hea. Võiks kaaluda koos ümbritseva hoonestuse ja alaga miljöõala loomist.	uut fotot pole kahjuks õnnestunud teha, tuleb kasutada seda: https://www.dropbox.com/s/OlmmnngOnrswapf/Tugl
747	Elamu, kauplus	Põlva linn, Võru 18	1910. aastad	Omanik (rätsepmeister Jaan Kahar) ehitas ise	Kauplus-elamu, kus on tegutsenud Põlva postkontor, restoran, 1950. aastatel rahvakohus, passilaud jne. Praegu taas äri- ja eluruumid	Üks vähestest 20. sajandi alguse Põlva säilinud avalikest hoonetest (markeerib 1910. aastate ehituskihistust). Kohaliku kultuuriloolise tähtsusega.	hea. Ajalooline ilme on fassaadiremondi käigus veidi kannatada saanud (peamiselt ebasobivad uued aknad ja katusekattematerjal).	https://www.dropbox.com/s/ew5wl2pt1qbaj94/Elamu-kauplus%2C%20V%C3%B5ru%2018%2C%20P%C3%B5lva.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%282%29.JPG?dl=0
748	Korterelamu	Põlva linn, Võru 5	1940. aastad		Korterelamu	Tüüpiline väikekorteritega elamu, mille kompaktselt vormist ja detailidest ilmneb arhitektikätt (paralleelid A. Kotli rahvakorteritega). Omapärane tagasiastega peasissepääs.	rahuldav. Püüda säilitada ajaloolist ilmet	https://www.dropbox.com/s/dqku1j50qngtqrr/Kortereamu%2C%20V%C3%B5ru%205.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0
	Rasina algkooli hoone	Põlva vald, Rasina küla, Koolimaja XY: 6456789.14, 691368.48	1935		Koolimaja / praegu eraomandis?	1930. aastate maakooliehituse korralik näida. Markeerib asundustalude rajamise aegset külakeskkonda. Koolina oli küla sotsiaalse elu keskpunkt.	rahuldav. Oluline on leida hoonele funktsioon ja püüda säilitada ajaloolist ilmet	https://www.dropbox.com/s/o2ky98mmjwsqtwx/Algkoolihoone%20Rasinas.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020.JPG?dl=0
751	Martini kirik	Põlva vald, Rasina küla, Kiriku XY: 6456723.54, 691276.64	1931-33	Arhitekt Ernst Jacoby	Mõisa magasiadast ümberehitatud kirikuhoone.	Endisest mõisa magasiadast ümberehitatud maakirik, mille arhitektuuris kajastuvad eri ajaloolised kihid.	hävimas	https://www.dropbox.com/s/vhjg9jgqif9v45/Martini%20kirik%20Rasinas.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%287%29.JPG?dl=0
757	Taevaskoja puhkemaja	Põlva vald, Taevaskoja küla, Taevaskoja tee 32,	1978		Puhkemaja	Karniisiarhitektuuri üleni puidust väljendus. Puhkekoduarhitektuuri tüüpiline näide, annab olulise panuse Taevaskoja traditsioonilise puhkepiirkonna ilmele. Välisilme ka pärast remonte originaalilähedane.	hea	https://www.dropbox.com/s/qioex8c7s20oa0r/Taevaskoja%20puhkemaja.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0
758	Taevaskoja sanatoorne lastekool	Põlva vald, Taevaskoja küla, Neitsikoopa tee 10/2 XY: 6444073.51, 679507.52	1936		Kool. Praegu otsese kasutusega, kõrval uu laagrimaja	1930. aastate maarhitektuuri sümpaatne näide, mis on suhteliselt autentselt säilinud (sh interjäär).	rahuldav	https://www.dropbox.com/s/j8i9y3qhr6gr2o7/Taevaskoja%20sanatoorne%20lastekool.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%284%29.JPG?dl=0 https://www.dropbox.com/s/0ef4gteh3yokugc/Taevaskoja%20sanatoorne%20lastekool.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%282%29.JPG?dl=0

1799	Mooste baptisti palvemaja	Põlva vald, Kaaru küla, Klopetsa XY: 6447379.81, 690461.81	1930. aastad		Ehitatud palvemajaks, sama funktsioon ka tänapäeval	Tüüpilise 1920.–1930. aastate vabakoguduse palvemaja näide. Interjööris säilinud seinte ja kumerdatud lae laudis. Hooned aktiivses kasutuses. Oluline vaimse elu keskusena.	hea	http://www.ekkleisia.ee/images/150120125664.jpg
1800	Kauksi vennastekoguduse palvemaja	Põlva vald, Kauksi küla, Tammemäe XY: 6443844.00, 689323.31	1925		Kauksi vendade koguduse palvemaja ehitati valmis 1823. a, see palvemaja põles I maailmasõja ajal maha. Alles 15. veebruar 1925. a toimus uue palvemaja avamine. Praegu kasutusesta	Tüüpilise vennastekoguduse palvemaja hiline näide, samas üks väge vähestest Lõuna-Eestis säilinutest: pikk viilkatusega hoone, millest suurema osa moodustab kogudusesaal. Hoone parempoolses otsas köetav kamber ja väike saal. Hoonel on kaks sissepääsu, kambripoolne eeskojaga. Säilinud on algsed lihtsad kuueruudulised aknad ja tahveluksed; seinad kaetud nn asunikulaudisega. Interjööris säilinud algset sisustust: lugejapult, pingistik jne. Palvemajast mõned meetrid läänes ca 100 a vanune kask	avariiline	http://pk.rm.k.ee/parandkultuur/KS/KS263.jpg
1801	Koiola vallamaja	Põlva vald, Mammaste küla, Ratta tee 3	1888 (teistel andmetel 1911)		Alates 1939. aastast Põlva valla keskus. Nõukogude ajal külanõukogu. Põlva vallavalitsus kolis hoonest ära 1990. aastate alguses. Praegu Põlva jahindusseltsi käsutuses	1866-1889 kõige rohkem esindatud <i>urbaltisch</i> ehk vanabalti elamu ilmsete mõjudega vallamaju. 1866 loodud Vana-Koiola vallamaja on riskülikukujulise põhiplaani kõrge poolkelpkatusega ning erandlikuna punastest tellistest hoone, millel on esiküljel keskne, kõrge trepiga sissepääs ja katusel 4 algupärast vintskappi (tagaküljel 3 uut). Vallamaja peeti ehitamise ajal Võrumaa toredaimaks, maja plaani pani ette peakohtumees Johannes Pihon. Interjööri peam. nõukogudeaegne. Hoovi peal arhailised ahihooned	halb, seisab tühjal.	https://www.dropbox.com/s/pf4r3rv46k7emyj/Koiola%20v
1802	Peri vallamaja	Põlva vald, Peri küla, Oru tee 2	1893			Ajastu tüüpiline, hästi säilinud näide. Hästi renoveeritud, säilitatud on hoone ajalooline ilme ja detailid.	rahuldav	Kuna hoone eraomandis, siis uut foto ei õnnestunud te
1857	Põlva raudteejaam	Põlva linn, Jaama 81	1931	Leon Johansonitüüpprojekt	Raudteejaam avati seoses laiarööpmelise Tartu-Petseri raudtee rajamisega.	Hoone ehitati tüüpikavandi järgi sarnaselt Märjamaa, Vigala, Kiidjärve ja Ruusa jaamahoonetega. Tegemist on sümmeetrilise riskülikukujulise põhiplaani ja madala kelpkatusega kivihoonega. Praeguseks tegu ainsa säilinud näitega 1931. a rajatud Tartu-Petseri laiarööpmelise liini suurtest silikaatjaamahoonetest, mille väärtust tõstab asukoht tegutseva raudteeliini ääres ning naabruses asuvad kaks säilinud tüüpelamut.	halb, kaaluda koos raudtee-elamute ja veetorniga kompleksina kaitse alla võtmist	https://www.dropbox.com/s/04z0gdjyrq2f5wp/P%C3%B5lva%20raudteejaam.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%281%29.JPG?dl=0 Rohkem infot: https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/alusuuringud/Raudteearhitektuur/Raudteearhitektuur.pdf
	Põlva raudtee-elamud	Põlva linn, Jaama 77 ja 79	1930	Leon Johansonitüüpprojekt	Raudtee-elamud	Jaama 79 on Leon Johansonitüüpprojektidest üks enamkasutatumaid (nt Orava, Veriora, Märjamaa jt) - viilkatusega 2-korruseline puithoone, ühe sissepääsuga eenduval risaliidil, sissepääsu kohal puitliistudest kaunistus. Jaama 77 esindab väiksema põhiplaani hoonet, millel on kaks sissepääsu ja fassaadi puitdekoor puudub. Hooned suures osas algupärasel kujul säilinud, kahjuks on vahetatud vaid avatäiteid ebasobivate vastu.	rahuldav, säilitada hoonete ajalooline ilme ja kasutada traditsioonilisi materjale	https://www.dropbox.com/s/vvpmizgrlvun47k/P%C3%B5lva%20postkontor.%20Foto%20Anu%20Lepp%2C%2024.03.2020%20%284%29.JPG?dl=0 Rohkem infot: https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/alusuuringud/Raudteearhitektuur/Raudteearhitektuur.pdf
1872	Ootepaviljon	Põlva vald, Taevaskoja küla XY: 6444009.83, 678557.81	1850. aastad	rongi ootepaviljon		Tüüpprojekt, viimase remondiga on lisatud rahvuslikud elemendid	hea, kaaluda ekspertiisi	https://www.dropbox.com/s/wga9l24kxrln10f/Taevaskoja?
	Saesaare hüdroelektrijaam	Saarejaama, Taevaskoja küla	1950-1953		Saesaare HEJ suleti elektritootmiseks 1960. aastate lõpul, rajati muuseum, 1991. aastal jaam dekonserveeriti ja hakati uuesti tootma elektrit, 2012. aastal rekonstrueeriti jaam osaliselt.	Stalinistliku arhitektuuri õitsenguaajast hoolimata on ühendhoone juba järelfungilikult dekoorivaba ja lakooniline tervik. Teise maailmasõja lõpul oli Eesti suures osas hävinenud. Taastamisel eelistati sõjalist ja suurtööstuslikku tarbijat, ühistegelisel põllumajanduslikul tarbijal oli pea ainus võimalus rajada väikseid kohalikke elektrijaamu ja vähesel määral kõrgepinge ülekandepaigaldist. Saesaare HEJ oli esimene uue suuna järgi riiklikult rajatud elektrijaam, mille suurem võimsus ja sellega ka kõrgepingevoolu kaugem ülekandeulatus võimaldas haarata rohkem kolhoositarbijaid ning hakata kasutama ka maapiirkonnas kommunaalelektrit.	rahuldav	